

અર્થમ્

આર્થિક જીવનં જયોતિર્સિ

[છટ્ટીં કિરણાવલી]

(૬)

પ્રયોજક અને સંપાદક

પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ્ એ.

ઉપાદક

સ્વ. બાબુ જીવનલાલ પનાલાલ

પ્રકાશક

ભગવાનલાલ પનાલાલ

તથા

મોહનલાલ પનાલાલ

ક સ ૧૯૪૨

વીરસવત્ ૨૪૧૮

વિ સ ૧૯૯૮

મ આવૃત્તિ]

મૂલ્ય રૂ ૦-૧૦-૦.

[પ્રતિ ૨૮

મુદ્રક—રામચંદ્ર ચેસુ શેડગે,
 નિર્ણયસાગર મુદ્રણાલય,
 ૨૬૧૨૮ કોલબાટ સ્ટ્રીટ,
 મુંબઈ.

પુનર્મુદ્રણ બાપાતર વનેરને લગના તમામ હક્ક પોતાને સ્વાધીન રાખી આ પુસ્તક
 ભગવાનવાદ પનાવાને તથા મોહનવાદ પનાવાસે જીવનવિદ્યા,
 મલત્રાર દિવ, મુખ્યગ્રંથી પ્રસિદ્ધ થયું છે

પ્રાપ્તિસ્થાન—

ભગવાનલાલ પનાલાલ, -
 નિઝામ બિલ્ડિંગ,
 કાલ્યાદિવી રોડ,
 મુંબઈ.

પિતૃ-સ્મૃતિ

અમો કદી પણ વિસરી નહિ શકીએ એવા અનેક ઉપકારો
જેમણે અમારા ઉપર કર્યા છે તે અમારા સ્વર્ગસ્થ

પૂજ્ય માતાપિતાના સ્મરણચિહ્ન

તરીકે અમારા સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય વડીલ બધુ

બાબુ જીવનલાલ પનાલાલે

આર્હત જીવન જયોતિ

પ્રસિદ્ધ કરવાની શરૂઆત કરી અને તેની ચાર કિરણાવલીઓ
પ્રસિદ્ધ થઈ એટલામા એમનો દેહવિલય થયો. એમનુ બાકી
રહેલું કાર્ય પૂરું થાય તો સારુ એમ અમને લાગવાથી તેની
શરૂઆત તરીકે અમે પાંચમી કિરણાવલી પ્રસિદ્ધ કરી
અને આજે છઠી બહાર પાડીએ છીએ અને એ
પ્રસંગે અમોને અમારા સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય
માતાપિતાના તેમજ અમારા વડીલ
બધુના અનેકવિધ ઉપકારોનુ
સ્મરણ થાય છે.

જીવનવિદ્યા, મલબાર હિલ,
મુમ્બઈ.
મીન એકાદશી
વિ સ ૧૯૬૮

ભગવાનલાલ પનાલાલ
તથા
મોહનલાલ પનાલાલ

વિષયાનુક્રમ

વિષય	પૃષ્ઠાક
પિતૃ-સ્મૃતિ	૩
આમુખ	૫
અનુક્રમણિકા	૬-૭
અશુદ્ધિગોધન	૮
કિરણો	૧-૭૩
અર્થ-સૂચી	૭૪
પરિરિપ્ત	૭૫-૮૬

આમુખ

શુજાતી અક્ષરજ્ઞાન ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓથી શરૂ કરી ઉત્તરોત્તર અધ્યાત્મી કક્ષાના વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી થાય એવી અચ્ચાર કિરણાવલીઓ તૈયાર કરી આપવાનું કામ અમારા પૂજ્ય વડીલ ગધુ સ્વ ગાળુ જીવનલાલ પનાલાલજીએ પ્રો હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ્. એ મહાશયને સોંપ્યું હતું. આ કિરણાવલીઓ પંકી પહેલી ચાર કિરણાવલીઓ અમારા વડીલ ગધુએ પ્રસિદ્ધ કરી છે. આને આ છટ્ટી કિરણાવલીના પ્રકાશનસમયે તેઓ હૈયાત નહિ હોવાથી, અમને પારાવાર ખેદ થાય છે. તેમજ સાથે સાથે એમણે આદરેલું કાર્ય અમે ચાલુ રાખી શક્યા છીએ તે બદલ અમને આનંદ પણ થાય છે.

પહેલી પાંચ કિરણાવલીની જેમ પ્રસ્તુત કિરણાવલી પણ અમોએ યોગ્ય સુધારા-વધાગ તથા સૂચના માટે જુદા જુદા આક્ષરો ઉપર મોકલાવી હતી. જે સાક્ષરોએ અમોને આ કિરણાવલી જોઈ આપી છે એ બધાનો અમે અહીં આભાર માનીએ છીએ અને ભવિષ્યમાં પ્રસિદ્ધ થનાર કિરણાવલીઓમાં પણ પોતાનો સક્રિય સહકાર અમને આપવા અમો તેમને વિનંતિ કરીએ છીએ.

પહેલી ચાર કિરણાવલીઓની જેમ પાંચમી કિરણાવલી પ્રસિદ્ધ થયા બાદ અમોએ તેની નકલો અભિપ્રાય તેમજ સૂચન માટે જુદા જુદા મુનિવરો, વિવિધ પાઠશાળાઓના સચાવકો તથા અન્ય જૈન તેમજ અજૈન સંન્યાસીઓ ઉપર મોકલાવી હતી. આમાંથી જેઓએ અમને પોતાનો અભિપ્રાય મોકલેલો છે તેઓનો અમે અહીં આભાર માનીએ છીએ. સાથે સાથે જે પત્રકારોએ પાંચમી કિરણાવલીની સમાલોચના પોતાના પત્રમાં પ્રસિદ્ધ કરી છે એ પત્રકારોનો પણ અમે અહીં આભાર માનીએ છીએ.

હાલમાં પહેલી, બીજી, ત્રીજી અને પાંચમી કિરણાવલી અહીંની ગાળુ પનાલાલ પી. જૈન હાઈસ્કૂલમાં ધાર્મિક અભ્યાસના પાઠ્યપુસ્તક તરીકે શીખવવામાં આવે છે. વળી ડેટલીક પાઠશાળાઓમાં પણ આ કિરણાવલીઓને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે અને ઇનામ તરીકે પણ આનો ઉપયોગ કરાય છે.

આ છટ્ટી કિરણાવલીમાં ન્યૂનતા જણાય તો તે સૂચવવા તત્ત્કાલે અમારી ખાસ વિનંતિ છે. જેથી બીજી આવૃત્તિમાં તે તરફ ધ્યાન આપી શકાય.

યોગ્ય મહાશયે આર્દ્રત જીવન જ્યોતિને ઉદેશીને તૈયાર કરેલી વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના, અમારા વડીલ ગધુનું વક્તવ્ય તેમજ અભિપ્રાયો હવે પછી સ્વતંત્ર પુસ્તકરૂપે બહાર પાડવા અમારી ઇચ્છા છે.

જીવનનિવા, મલગાર દિવ, }
મુખર્જી,
તા ૨૩-૨-૪૨

ભગવાનલાલ પનાલાલ
તથા
મોહનલાલ પનાલાલ

અનુક્રમણિકા

ક્રમાંક	કિસ્મ	પૃષ્ઠાક
૧	મોક્ષનો માર્ગ	૧
૨	નિર્જરા	૨
૩	વિચિત્ર કથનો	૩
૪	મુદ્રાઓ	૪-૫
૫	લોકેન્દુ સ્વરૂપ	૬
૬	સ પ્રાણો	૭
૭	જળદ્વીપ	૮
૮	વીરોને (કવિતા)	૯
૯	ધર્મ, અધર્મ ને આકાશ	૧૦-૧૨
૧૦	પાત્ર અસ્તિકાઓ	૧૨
૧૧	અઢી દ્વીપ	૧૩-૧૪
૧૨	નવનવ્યવહાર	૧૫-૧૬
૧૩	કર્મભૂમિઓ અને અકર્મભૂમિઓ	૧૭-૧૮
૧૪	જ્ઞાનના પાત્ર પ્રકારો	૧૯-૨૧
૧૫	અચનન-ક'યાજક	૨૨
૧૬	દ્વાદશાગી ભાગ ૧ લો	૨૩-૨૪
૧૭	દ્વા શાગી ભા. ૧ ૨ જો	૨૫-૨૭
૧૮	આર્ય અને મેન્ડ્ર	૨૮
૧૯	શ્રીભદ્રાહુસ્વામી ભાગ ૧ લો	૨૯-૩૦
૨૦	શ્રીભદ્રાહુસ્વામી ભાગ ૨ નો	૩૧
૨૧	કાળના વિભાગો	૩૨-૩૩
૨૨	પુણ્ય અને પાપના પ્રકારો	૩૪-૩૫
૨૩	ઉપધાન ભાગ ૧ લો	૩૬-૩૮
૨૪	ઉપધાન ભાગ ૨ જો	૩૯-૪૦
૨૫	કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ભાગ ૧ લો	૪૧-૪૨
૨૬	કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ભા. ૧ ૨ જો	૪૩-૪૫
૨૭	મેરુ પર્વત	૪૬-૪૭
૨૮	મનુષ્યભન અને તેની દુર્વિભતા ભાગ ૧ લો	૪૮-૪૯
૨૯	મનુષ્યભન અને તેની દુર્વિભતા ભાગ ૨ જો	૫૦-૫૧

ક્રમાંક	કિરણ	પૃષ્ઠાક
૩૦	સ્ત્યાન પ્રદિના ઉદાહરણો	૫૦
૩૧	ચાર નિકાયના દેવો ભાગ ૧ લો	૫૩-૫૪
૩૨	ચાર નિકાયના દેવો ભાગ ૨ જો	૫૫-૫૬
૩૩	જન્મ-કલ્યાણક	૫૭
૩૪	દીક્ષા-કલ્યાણક	૫૮
૩૫	સમવસરણ ભાગ ૧ લો	૫૯-૬૧
૩૬	સમવસરણ ભાગ ૨ જો	૬૨-૬૪
૩૭	અગામ્ભદ્રક આચાર્ય	૬૫-૬૬
૩૮	આઠ પ્રવચનમાતા	૬૭-૬૮
૩૯	ઉત્સર્પિણી અને અનસર્પિણી	૬૯-૭૧
૪૦	સામાન્યકેનલીઓના પ્રકારો	૭૨-૭૩

પરિશિષ્ટ

ક્રમાંક		પૃષ્ઠાક
૧	સુચરુવદનસૂત્ર	૭૫-૭૭
૨	શ્રુતસ્તન	૭૮-૭૯
૩	વૈયાધૃત્યકરસૂત્ર	૮૦
૪	ભરહિસગની સળગાય	૮૧-૮૪
૫	'મત્તહુ જિખાપુ'ની સળગાય	૮૫-૮૬
૬	નમોડસ્તુ નર્દ્દમાનાય	૮૭
૭	નિશાક્તવોચન યાને પ્રાભાતિક વીન્સ્તુતિ	૮૮
૮	જીવવિચારની કેટલીક ગાથાઓ	૮૯

અશુદ્ધિશોધન

પૃષ્ઠ	પાન	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨૦	૧૭	વ્યાકૃતિએ	વ્યકિતએ
૨૧	૧૧	પરિપક્વ	પત્રિપક્વ
૨૮	૧૪	અતરદ્વીપમા	અતરદ્વીપમા
૩૮	૧૮	પટલે	પહેલા
૬૬	૧૩	જૂઠા	તુઠા

ક્રિષ્ણ ૧ લું. મોક્ષનો માર્ગ

ધારો કે કોઈ માણસ જગલમાં ભૂલો પડ્યો છે અને પોતાને ઘેર જવું છે એથી એ માર્ગ ખતાવનારને શોધે છે તેમ કરતા અને સાચો માર્ગ ખતાવનારા મળી આવે છે તેમની પાસેથી એ માર્ગ જાણ્યા પછી પોતે એ માર્ગે આવે છે અને ઘેર પહોંચે છે

આ પ્રમાણે સસારરૂપ જગલમાં ભૂલો પડેલો મનુષ્ય મોક્ષે જઈ શકે તે સારુ પ્રથમ તો એણે મોક્ષે જવાનો માર્ગ જાણવો જોઈએ એ માટે જન્મને આ બાબતનું સાચું જ્ઞાન હોય તેમને એણે શોધી કાઢવા જોઈએ સાર બાદ તેમણે ખતાવેલા માર્ગે એણે ચાલવું જોઈએ જો એ આ પ્રમાણે કરે તો એ નક્કી મોક્ષે જાય

જન્મો સદા સાચુ જ કહે છે એવાના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી તે 'સમ્યગ્દર્શન' કહેવાય છે આવી સાચી શ્રદ્ધાથી યુક્ત જ્ઞાન તે 'સમ્યગ્જ્ઞાન' કહેવાય છે, અને એ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રમાણેનું વર્તન તે 'સમ્યચ્ચાલિત્ર' કહેવાય છે એ સમ્યક્ચારિત્રથી રાગ અને દ્વેષ ઉપર વિજય મળે છે અને વીતગગ ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે એનાથી આત્માનો પૂરેપૂરો વિકાસ સંધાય છે, અને તેમ થતા આત્મા તમામ કર્મથી અને સાથે સાથે દેહથી પણ મુક્ત બને છે કર્મને અજનનની ઉપમા અપાય છે એથી આ પ્રમાણે મુક્ત બનેલો આત્મા 'નિરજન' કહેવાય છે આ એની જાંચામાં જાંચી દશા છે એ દશા 'મોક્ષ' કહેવાય છે, એ મેળવવાના સાધનો તરીકે આપણા શાસ્ત્રમાં સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનો નિર્દેશ કરાયેલો છે આ ત્રણે સાધનો પૂરેપૂરા પ્રાપ્ત થાય સારે જ મોક્ષ મળી શકે છે, પરંતુ આમાના એક પણ માવનસા થોડે અશે પણ અપૂર્ણતા હોય ત્યાં સુધી મોક્ષ મળી શકતો નથી

આપણે આગળ ઉપર જોઈશું તેમ એકદર યૌદ શુણ્ણસ્થાનો છે એમાંના તેરમાં શુણ્ણસ્થાનમાં રહેલા આત્માને સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન પૂરેપૂરા હોય છે, પણ સમ્યક્ચારિત્રમાં નહિ જેવી અપૂર્ણતા રહી ગયેલી હોય છે એથી એ શુણ્ણસ્થાનમાં મોક્ષ મળતો નથી, પણ એના પછીના યૌદમાં એટલે કે છેત્રા શુણ્ણસ્થાનમાં સમ્યક્ચારિત્રની એ નહિ જેવી અપૂર્ણતા પણ દૂર થાય છે અને તેમ થતા તરત જ મોક્ષ મળે છે

કિરણ ૨ જુ નિર્જરા

જીવોના બે પ્રકાર પાડી શકાય છે (૧) મુક્ત અને (૨) સસારી તેમા મુક્ત જીવો કર્મથી લેપાયેલા નથી, જ્યારે સસારી જીવોને તો કર્મો વળગેલા હોય છે સામાન્ય રીતે આ કર્મોનું ક્ષણ સસારી જીવ ભોગવી લે, એટલે તે કર્મ એનાથી અલગ થઈ જાય છે વળી કેટલીક વાર તપ કરવાથી કર્મનું ક્ષણ ભોગવવાનો વારો આવે તે પહેલા જ કર્મને અલગ કરી શકાય છે આ પ્રમાણે કર્મ સસારી જીવથી બે પ્રકારે અલગ થઈ શકે છે આ બંને પ્રકારોને 'નિર્જરા' કહેવામા આવે છે એ બંને પ્રકારના ખાસ નામો છે પહેલા પ્રકારની 'નિર્જરા'મા કર્મની નિર્જરા થાયો એવી ઇચ્છા નહિ હોવાથી એ 'અકામ-નિર્જરા' કહેવાય છે બીજા પ્રકારની નિર્જરામા આત્મામાથી કર્મોને હાટી કાઢવાની ઇચ્છા રહેલી હોય છે, કેમકે એવી ઇચ્છાથી તો જીવ તપ કરી કર્મોને અલગ કરે છે આથી આ પ્રકારની નિર્જરા 'સકામ નિર્જરા' કહેવાય છે

આ સમયમા આપણે ઠરીનું ઉદાહરણ વિચારીયું ગ્રાહ ઉપર રહેલી ઠરીઓ પાકવાનો વખત થતા પાકે છે એ આપણે એને જલદી પકવવી હોય તો એને ગ્રાહ ઉપરથી તોડીને કાઢિયામા ભરવી બેઠએ અને એની ઉપર તેમ જ નીચે ઘાસ મૂકવું બેઠએ

આ પ્રમાણે કર્મને પણ ખરી પડવાની બે રીત છે (૧) એનો સમય થતા એ આત્માથી અલગ થઈ જાય છે, અને (૨) તપ જેવા ઉપાય દ્વારા એનો વખત થયા પૂર્વે પણ એને અલગ કરી શકાય છે

કિરણ ૩ જુ. વિચિત્ર કથનો

એક વાર શ્રીમહાવીરસ્વામી પાસે ઐલિક રાજા, અભયકુમાર, કાલકસૂર નામનો કસાઈ અને બીજા પાણુ કેટલાક માણસો બેઠા હતા એવામા ત્યા આગળ એક દેવ આવ્યો અને બોલ્યો કે 'મહાવીર ! તમે મરો' રાજાને બેઠને એ બોલ્યો કે 'રાજા ! તમે જીવો'. અભયકુમારને ઉદ્દેશીને એ બોલ્યો કે 'અભયકુમાર ! તમે જીવો અથવા મરો' એણે કાલકસૂરને કહ્યું કે 'કાલક ! તું તો જીવીશ પણ નહિ અને મરીશ પણ નહિ'

આ બંન્ધુ સાક્ષીને ઐલિક રાજાને ગુસ્સો ચડ્યો અને એથી તેઓ બોલ્યા કે 'હે દેવ ! તું કોઈ મટાપાળી અને મિથ્યાત્વી જણાય છે'

ઐલિકતુ આ વચન સાક્ષણતાં શ્રીમહાવીરસ્વામીએ કહ્યું કે 'હે ઐલિક નરેશ્વર ! આ દેવ મિથ્યાત્વી નથી પણ સમ્યક્ત્વી છે એ દેવે જ જ કહ્યું તેનો અર્થ તું સમજ્યો નહિ તેથી તું અને મિથ્યાત્વી ગણે છે અને મરવાનું કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે હું મરીશ તો હું મોક્ષે જઈશ અને અનંત સુખનો સ્વામી બનીશ

એણે તને જીવવાનું કહ્યું, કેમકે તું મરીને નરકે જનાર છે, મટિ આહી જ તને સુખ છે

એણે અભયકુમારને જીવવાનું તેમ જ મરવાનું એમ બંને કહ્યું એનું કારણ એ છે કે તે જીવશે તો ધર્મ કરશે અને મરશે તો સ્વર્ગે જશે

એણે કાલકસૂરને મરવાની તેમ જ જીવવાની ના કહી એનો હેતુ એ છે કે તે જીવશે ત્યાં સુધી દુષ્ટ કર્મ કરશે અને મરશે ત્યાં નરકે જશે'

આ પ્રમાણે એક દહાડો ગુરુજીએ અમને બધાને વાત કહી પછી તેમણે અમને કહ્યું કે હે વિદ્યાર્થીઓ ! આ ઉપરથી તમને સમજાયું હશે કે આ લોકમા મારું કાર્ય કરતા જીવાય કે મરાય એ બંને સુખરૂપ છે

કિરણ ૪ ધું મુદ્રાઓ

ગુરુ—શિષ્યો ! આજે, આજે આપણે મુદ્રાઓ ત્રિષે વાત કરીશું

શ્રેશ—ગુરુજી ! મુદ્રા એટલે શું ?

ગુરુ—શરીરના અવયવોને અનુક આકારે ગોઠવવા ને સામાન્ય રીતે 'મુદ્રા' કહેવાય છે શ્રેશ ! તે કદી ચૈત્સવદન કર્યું છે ?

શ્રેશ—હા, જી ઘણી વાર

ગુરુ—ચૈત્સવદન કરતી વેળા જે વિવિધ સૂત્રો બોવાય છે તેમા અમુક અમુક સૂત્ર બોનતા અમુક અમુક મુદ્રાનો ઉપયોગ કરાય છે જેમકે પ્રભિષાતસૂત્ર, ચૈત્સવદન અને શકસ્તવ કહેતા યોગમુદ્રા હોય છે અરિહુતથે/આણુ અને અનત્યસૂત્ર કહેતા તેમ જ કાયોત્સર્ગ કરતા જિનમુદ્રા હોય છે, અને પ્રાર્થનાસૂત્ર કહેતી વેળા મુક્તાશુક્તિમુદ્રા હોય છે આ પ્રમાણે આપણે ચૈત્સવદન કરવામા (૧) યોગમુદ્રા, (૨) જિનમુદ્રા અને (૩) મુક્તાશુક્તિમુદ્રા એમ ત્રણ મુદ્રાઓનો ઉપયોગ કરીએ છીએ

શ્રેશ—યોગમુદ્રા તે શું ?

સુરેશ—જેમ આપે યોગમુદ્રા સમજાવી તેમ જિનમુદ્રા સમજાવશો ?

ગુરુ—ધણી ખુશીથી સાલળ જિનેશ્વર
ભિલા રહીને કાયોત્સર્ગ કરે સારે તેઓ બે પગની
વચ્ચે, એના આગળના ભાગમા ચાર આગળ
ઠેકાં અતર રાખે છે અને એના પાછળના
ભાગમા એથી કંઈક ઓછું અંતર રાખે છે
વળી એ વખતે તેઓ જમણો હાથ જમણી
બાજની પાસે અને ડાબો હાથ ડાબી બાજની
પાસે લટકતો રાખે છે વળી તેઓ બને હાથની
દેહલીઓ ચત્તી રાખે છે આ પ્રમાણે ભિલા
રહેવું તે ‘જિનમુદ્રા’ કહેવાય છે હવે રમેશ !
કંઈ મુદ્રા બાકી રહી ?

રમેશ—મુક્તાશુક્તિમુદ્રા.

ગુરુ—એવું સ્વરૂપ તું બણે છે ?

રમેશ—ના, જી

ગુરુ—તો એ પણ તું સાલળ

કમળના ડોડાની પેઠે બે હાથ ખોલા
રાખી તેને કપાળે લગાડવા કે તેનાથી
જરા દૂર રાખવા તે ‘મુક્તાશુક્તિ
મુદ્રા’ કહેવાય છે મુક્તા એટલે
‘મોતી’ અને શુક્તિ એટલે ‘છીપ’
એના જવી મુદ્રા તે ‘મુક્તાશુક્તિમુદ્રા’
કહેવાય છે

કિરણ પ મું. લોકનું સ્વરૂપ

જૈન દર્શન પ્રમાણે આકાશ અજીવ પદાર્થ છે એનું માપ થઈ શકે તેમ નથી, કેમકે એ અત વિનાશુ છે એના બે ભાગો પડાય છે તેમાંના એક ભાગમા આકાશ ઉપરાત જીવ, 'પુદ્ગલ વગેરે બીજા પદાર્થો પણ વિદ્યમાન છે અને બીજા ભાગમા તો ફક્ત આકાશ છે પહેલો ભાગ 'લોકાકાશ' અથવા 'લોક' કહેવાય છે, બ્યારે બીજો ભાગ 'અલોકાકાશ' અથવા 'અલોક' કહેવાય છે 'લોકના (૧) અધોલોક, (૨) મધ્યમલોક અને (૩) ઉર્ધ્વલોક એમ ત્રણ ભાગો પડાય છે એરુ પર્વતના મધ્ય ભાગની ઉપર આવેલો નવસો યોગન જેટલો ભાગ તેમ જ એ મધ્ય ભાગની નીચે આવેલો નવસો યોગન જેટલો ભાગ 'મધ્યમલોક' કહેવાય છે આ પ્રમાણે એકદં ૧૮૦૦ યોગનની લંબાઈ વાળો મધ્યમલોક છે એનો આકાર ઝાવર જેવો છે એ મધ્યમલોકમા આપણે રહીએ છીએ

મધ્યમલોકની ઉપર આવેલો લોક 'ઉર્ધ્વલોક' છે એનો આકાર ઊંચા મુંડેલા મૃદગના જેવો છે

મધ્યમલોકની નીચે આવેલો લોક 'અધોલોક' કહેવાય છે એનો આકાર ઊંધા કોડિયા જેવો છે

આ પ્રમાણે આખા લોકનો આકાર ઊંધા કોડિયા ઉપર ઝાવર હોય અને તેના ઉપર ઊંચું મુંડેલું મૃદગ હોય તેના જેવો છે વળી બીજી રીતે પણ આખા લોકનો આકાર દર્શાવાય છે કેમકે એક જાંના કોડિયા ઉપર એક ચતુ કોડિયુ અને એના એક ઉપર ઊંચું કોડિયુ મુંડેલું હોય તેના જેવો છે, અથવા, તો ઢેડે હાથ દધને પટોળા પગ રાખીને ઊંચા રહેવા મુનુષ્ય જેવો છે

જૈન શાસત્રમા ૩,૮૧,૨૧,૬૧૦ મણુના વજનને 'ભાર' કહેવામા આવ્યો છે, કોઈ દેવ આવા એક હજાર ભારના લોટાના મોજાને 'નીચે નાખે તો' એ મોજો છ મહિના, છ દિવસ, છ પહોર અને છ વડી જેટલા વખતમા જેટલો નીચે જાય તેટલું માપ 'રન્જુ' કહેવાય છે સપૂર્ણ લોક ચૌદ, રન્જુ જેટલા જાય છે વળી ઉર્ધ્વલોક તેમ જ અધોલોક એ પાંચેકની લંબાઈ તો લગભગ સાત સાત રન્જુની છે

કિરણ છટું. દસ પ્રાણો

સામાન્ય રીતે પ્રાણનો અર્થ 'ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસ' કરાય છે જૈન શાસ્ત્રમાં દેવળ આ ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસને માટે 'પ્રાણ' શબ્દ વપરાયેલો નથી, પરંતુ સ્પર્શન વગેરે પાંચે ઇન્દ્રિયોને માટે, મનોબળ, વચનબળ અને કાયબળ એમ ત્રણ પ્રકારના બળ માટે તેમ જ આયુષ્ય માટે પણ એ શબ્દ વપરાયેલો છે આ પ્રમાણે જૈન શાસ્ત્રમાં દસ પ્રાણો ગણાવાયા છે એ પૈકી પાંચ ઇન્દ્રિયરૂપ પાંચ પ્રાણોત્તર સ્વરૂપ આપણે ત્રીજી કિરણાવલીમાં વિચારી ગયા છીએ એટલે આપણે અહીં બાકીનાં પાંચ પ્રાણોનો વિચાર કરીશું

જે શક્તિની મદદથી વિચાર કરી શકાય તે 'મનોબળ' કહેવાય છે જે જીવોને આ બળ હોય તેઓ 'સજી' કહેવાય છે, અને જમને એ ન હોય તેઓ 'અસજી' કહેવાય છે

જેની મદદથી મુખ દ્વારા અવાજ કરી શકાય—બોલી શકાય તે 'વચનબળ' કહેવાય છે

જેની મદદથી બેસવું, ઊઠવું, ચાલવું, બિભા રહેવું, લેવું, મૂકવું વગેરે ક્રિયાઓ કરી શકાય તે 'કાયબળ' કહેવાય છે

જે શક્તિ વડે વાયુને શરીરમાં દાખલ કરાય અને તેને એ શરીરમાંથી બહાર કાઢી શકાય તે 'ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસ' કહેવાય છે

જેને લીધે સસારી જીવ પોતાના શરીરની સાથે અમુક વખત મુધી એક ભવમાં બધાયેલો રહે તે 'આયુષ્ય' કહેવાય છે

દરેક સસારી જીવને ઓછામાં ઓછા ચાર પ્રાણો હોય છે (૧) ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસ, (૨) આયુષ્ય, (૩) સ્પર્શન ઇન્દ્રિય અને (૪) કાયબળ એ ઇન્દ્રિયને આ ચાર જ પ્રાણ હોય છે. દ્વીન્દ્રિયને આ ઉપરાંત રસન ઇન્દ્રિય અને વચનબળ એમ બે વધારે પ્રાણો હોય છે એટલે કે એને એકદર છ પ્રાણો હોય છે ત્રીન્દ્રિયને આ ઉપરાંત ત્રણ-ઇન્દ્રિય હોવાથી કુલ સાત પ્રાણો હોય છે ચતુરિન્દ્રિયને નેત્ર ઇન્દ્રિય હોવાથી તેના પ્રાણોની સખ્યા આઠની છે પચ્ચેન્દ્રિયોને શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય હોય છે વળી એમાના કેટલાકને મનોબળ પણ સહાય છે જે પચ્ચેન્દ્રિયને મનોબળ ન હોય તેને નવ પ્રાણ હોય છે, અને જેને મનોબળ હોય છે તેને દસ પ્રાણ હોય

હિરણુ ૭ મું. જંબૂદ્વીપ

આપણે શીળી ગયા કે લોકના ત્રણ વિભાગ પડે છે તેમાંનો એક વિભાગ 'મધ્યમલોક' કહેવાય છે એમા અસખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો આવેલા છે આપણે જે દ્વીપમા વસીએ છીએ તેનું નામ 'જંબૂદ્વીપ' છે

આ જંબૂદ્વીપ ખવા સમુદ્રો અને દ્વીપોની વચ્ચમા આવેલો છે એની આસપાસ લગભગ સમુદ્ર વીંટળાઈને રહેલો છે

જંબૂદ્વીપનો આકાર થાળી જેવો છે બીજા બધા દ્વીપોનો અને સમુદ્રોનો આકાર તો બગડી જેવો છે જંબૂદ્વીપનો વિષ્કલ લાખ યોજનનો છે આની વચ્ચેવચ્ચ મેરુ પર્વત આવેલો છે આ દ્વીપના મુખ્ય સાત વિભાગો છે એ દરેક વિભાગને ક્ષેત્ર, વશ, વર્ષ કે વાસ્ય કહેવામા આવે છે આપણે જે ક્ષેત્રમા રહીએ છીએ તે 'ભરતક્ષેત્ર' કહેવાય છે ખાડીના છ ક્ષેત્રોના નામ રૈભવત, હરિ, વિદેહ, રમ્યક, હિરણ્યવત અને ઐરાવત છે એ છ જે ક્ષેત્રો ભરત ક્ષેત્રની તેમ જ એક બીજાની ઉત્તરે આવેલા છે જેમકે ભરતની ઉત્તરે રૈભવત, રૈભવતની ઉત્તરે હરિ, હરિની ઉત્તરે વિદેહ, વિદેહની ઉત્તરે રમ્યક, રમ્યકની ઉત્તરે હિરણ્યવત અને હિરણ્યવતની ઉત્તરે ઐરાવત છે

આ સાત ક્ષેત્રોને થાને વધારે એક બીજાથી જુદા પાડવામા છ પર્વતો કારણરૂપ છે એથી એ દરેક પર્વત 'વર્ષધર' કહેવાય છે એ દરેક વર્ષધર મૂર્તથી પશ્ચિમ લાખો છે

છ વર્ષધરના નામ નીચે મુજબ છે -

હિમવાન, મહાહિમવાન, નિષધ, નીલ, રુકિમ અને શિખરી

આ પંકી હિમવાન પર્વત ભગત અને રૈભવત ક્ષેત્રોને, મહાહિમવાન રૈભવતને અને હરિને, નિષધ હરિને અને વિદેહને, નીલ વિદેહને અને રમ્યકને, રુકિમ રમ્યકને અને હિરણ્યવતને, તથા શિખરી હિરણ્યવતને અને ઐરાવતને જુદા પાડે છે

કિસ્સા ૮ મુ. વીરોને :

વીરો ! સસ ધર્મના છો રાગી તમો,

કેરો સસ વિચાર નિજ ધર્મ તણો

ધર્મનામે યજ્ઞહિંસા મહાલતી'તી દેશમાં,

બધ થઇ વાણી સુણી વીરની એ સહેજમાં

બૂલી જશો શુ વીરનો ઉપકાર તમો?—વીરો ૧

શિષ્ય તેનો હુ ખનું છતે અને જે વાદમાં,

ટક એવી પાળના ગૌતમ નમ્યા જિનપાદમા

વીરો ! વિસરો, નહિ એવી ટકને તમો—વીરો ૨

સસાગમા નહિ માર કઇ સમજી શુરુઉપદેશથી,

શૈશવે દીક્ષા ગ્રહી અતિમુક્ત ખનતા દેવળી

જુઓ જુઓ શુરુનો પ્રતાપ તમો—વીરો ૩

દ્રેષી ખનો અધર્મના પણ અધર્મીના દ્રેષી નહિ,

ખૂરુ નહિ ચિંતવો ભલે તીર્થધાતક કાં નહિ

સમજે સમજે એ નીતિની રીતિ તમો—વીરો ૪

સ્મૃતિ રાખો ધર્મ કરતાં દ્રવ્યક્ષેત્રાદિકની,

એકાતમય આજ્ઞા નહિ સસહીરગસિકની

બાણો બાણો સ્યાદ્વાદનુ હાર્દ તમો—વીરો ૫

કિરણ ૯ મું. ધર્મ, અધર્મ ને આકાશ

ગુરુ—જાપન્ત! અજ્ઞાન પદાર્થ કોને કહેવાય?

જાપન્ત—જે પદાર્થમાં જ્ઞાન ન હોય તે 'અજ્ઞાન' કહેવાય

ગુરુ—જ્ઞાનનું શું લક્ષણ છે?

જાપન્ત—જોને યોગ્યતા પશુ જ્ઞાન હોય તે 'જ્ઞાન' કહેવાય

ગુરુ—ખરી વાત, પણ આપણે 'જ્ઞાન' શબ્દ ન વાપરતાં એને બદલે 'ચેતના' અથવા તો 'ઉપયોગ' શબ્દ વાપરીએ છીએ એથી જ પદાર્થ ચેતનાવાળો એટલે કે ઉપયોગવાળો હોય તે 'જ્ઞાન' કહેવાય છે, ન્યાયે જનામાં ચેતના નથી એટલે કે ઉપયોગ નથી એવા પદાર્થો 'અજ્ઞાન' કહેવાય છે અજ્ઞાનના પાંચ પ્રકારો પડે છે વસન્ત! તું એ ગણાવીશ?

વસન્ત—હા, જી -

ગુરુ—ગણાવ સારે

વસન્ત—(૧) પ્રુદ્ગલ, (૨) અર્માસ્તિકાય, (૩) અધર્માસ્તિકાય, (૪) આકાશ અને (૫) કાળ

ગુરુ—'અર્માસ્તિકાય' અને 'અધર્માસ્તિકાય'ને બદલે ધર્મ અને અધર્મ શબ્દ પણ વપરાય છે અને આપણે પણ એ વાપરીશું, પણ વિદ્યાર્થીઓ! તમે એનો અર્થ અહીં પ્રુદ્ગલ કે પાપ કરતા નહિ

અન્દ્રકોન્ત—ગુરુજી! તો એનું શું સ્વરૂપ છે?

ગુરુ—હાનુ, આવણુ, પડણુ, લીઠણુ વગેરે અનેક જાતની ક્રિયાઓ ગતિરૂપ ગણામ છે એ ગતિરૂપ ક્રિયામાંથી કોઈ પણ પ્રકારની ક્રિયા કરતા જીવોને તેમ જ પ્રુદ્ગલોને તે ક્રિયામાં મદદ કરનાર પદાર્થ 'ધર્મ' કહેવાય છે એ પ્રમાણે સ્થિતિ કરતા જીવોને તેમ જ પ્રુદ્ગલોને સ્થિતિ કરવામાં મદદ કરનાર પદાર્થ 'અધર્મ' કહેવાય છે

વસન્ત—ગુરુજી! કૃપા કરીને આ વાત વિસ્તારથી સમજાવશો

ગુરુ—પાણીમાં ફરતા માછલાઓને આમ તેમ ફરવામાં જન્મ પાણી મદદ કરે છે તેમ જ્વનત્ર રીતે હાલતા ચાનતા જીવોને અને પ્રુદ્ગલોને ગતિ કરવામાં ધર્મ મદદ કરે છે વળી જન્મ કોઈ સુસાફર યાદી ગયો હોય તો તેને આરામ લેવામાં જાદ સહાયક થઈ પડે છે તેમ સ્થિતિ કરતા જીવોને અને પ્રુદ્ગલોને સ્થિતિ કરવામાં અધર્મ સહાયક છે

આ ઉપરથી 'ગતિશીલ પદાર્થોની ગતિમાં નિમિત્ત થનારો પદાર્થ તે 'ધર્મ' છે અને સ્થિતિશીલ પદાર્થોની સ્થિતિમાં નિમિત્ત થનારો પદાર્થ તે 'અધર્મ' છે એ હવે તમને સમજાયુ હશે. તમે એ ખાસ યાદ રાખજો કે જીવ અને પુદ્ગલની ગતિમાં તેમ જ એ ઝનેની સ્થિતિમાં ઉપાદાનકારણ તો તે જીવ અને પુદ્ગલ પોતે જ છે.

અન્દ્રકાન્ત—ગુરુજી! આ 'ખરાખર' સમજાયુ નહિ

ગુરુ—ધર્મ મારીમચડીને કોઈ જીવને કે પુદ્ગલને ગતિ કરવા પ્રેરનારો પદાર્થ નથી એ પ્રમાણે અધર્મ પણ જખરજસ્તીથી કોઈ જીવને કે પુદ્ગલને સ્થિતિ કરવાની ક્ષમ પાડતો નથી

અન્દ્રકાન્ત—હવે સમજાયુ

ગુરુ—વારુ, હારે આગળ સાંભળો આ ધર્મ અને અધર્મ નામના પદાર્થો જીવો અને પુદ્ગલોની પેઠે ધણા નથી, પણ એકેક જ જીવણી એ અને પદાર્થો. આકાશની પેઠે અરૂપી છે, એથી એ ચર્મચમુથી જોઈ શકાતા નથી

અન્દ્રકાન્ત—ગુરુજી! ધર્મ અને અધર્મ વિષે હવે કંઈ કહેવાનુ ન હોય તો હવે આકાશ શા કામમાં આવે છે તે કહેશો

ગુરુ—આકાશનું કામ બધા પદાર્થોને અવકાશ આપવાનું છે અવકાશ કહો કે અવગાહ કહો તે એક જ છે એનો અર્થ 'જગ્યા' થાય છે જીવો, પુદ્ગલો તેમ જ ધર્મ અને અધર્મ એ બધા પદાર્થોને આકાશ પોતાનામાં સ્થાન આપે છે. આથી અવગાહ આપવો એ આકાશનું લક્ષણ મનાય છે આકાશના બધા ભાગમાં ધર્મ અને અધર્મ નામના પદાર્થો નથી, ફક્ત લોકાકાશમાં જ એ બે પદાર્થો છે જીવો અને પુદ્ગલો પણ લોકાકાશમાં જ છે અલોકાકાશમાં તો આકાશ સિવાય અન્ય કોઈ પદાર્થ જ નથી, એથી અન્ય પદાર્થોને અવગાહ આપવાનું કાર્ય લોકાકાશ જ કરે છે

કિંગ્સ ૧૦ મું. પાંચ અસ્તિકાયો

દરેક પદાર્થના વિભાગો ન પડી શકે, છતાં એ કહી તો શકાય કે જો પાંચ પદાર્થનો નાનામાં નાનો વિભાગ કયો છે એ સંબંધમાં આપણા જેવા અપૂર્ણજ્ઞાનીઓમાં મતભેદ હોઈ શકે, પણ સર્વજ્ઞની દૃષ્ટિએ તો નાનામાં નાનો વિભાગ એક જ હોઈ શકે એનાથી બીજો કોઈ નાનો વિભાગ હોઈ જ ન શકે. આવા વિભાગને આપણે ‘અવિભાજ્ય વિભાગ’ કે ‘નિરશ અશ’ કહીએ છીએ. જ્યાં સુધી આવો અશ મૂળ વસ્તુ સાથે જોડાયેલો હોય ત્યાં સુધી તે ‘પ્રદેશ’ કહેવાય છે, પરંતુ મૂળ વસ્તુથી અલગ થતાં એ ‘પરમાણુ’ કહેવાય છે. ‘પુદ્ગલ’ સિવાયના કોઈ પણ પદાર્થનો પ્રદેશ તે પદાર્થથી કોઈ પણ રીતે જુદો પડી શકતો નથી. આથી કેવળ પુદ્ગલને જ પ્રદેશ અને પરમાણુ એમ બે હોય છે, બાકી બીજા બધા પદાર્થોને તો પ્રદેશ જ હોય. આપણે અહીં એ પણ સમજી લઈએ કે પ્રદેશ અને પરમાણુનું આપ તો સરખું જ છે, કેમકે એ બે નામો એક જ વસ્તુની જુદી જુદી અસ્થિતિને લઈને જ પાડવામાં આવ્યા છે.

જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે દરેક જીવના પ્રદેશોની સખ્યા અસખ્યાંત છે. વળી ધર્મ અને અધર્મ એ બે પદાર્થના પ્રદેશોની સખ્યા પણ અસખ્યાંત છે. આકાશના પ્રદેશોની સખ્યા તો અનંત છે. પુદ્ગલો અનેક જાતના છે. કોઈ જાના તો કોઈ મોટા. એથી એના પ્રદેશોની સખ્યા જુદી જુદી દર્શાવાય છે. કેમકે કોઈ પુદ્ગલના પ્રદેશોની સખ્યા સખ્યાંત, કોઈકની અસખ્યાંત તો, કોઈકની અનંત પણ છે.

એતાબરો કાળને પદાર્થ જ ગણતા નથી. કિંગ્સરો એને પદાર્થ તરીકે તો માને છે, પરંતુ એને કેવળ એક પ્રદેશરૂપ ગણે છે.

અસ્તિકાય એ જૈન દર્શનનો પારિભાષિક શબ્દ છે. એમાના ‘અસ્તિ’ શબ્દનો અર્થ ‘પ્રદેશ’ છે અને કાયનો અર્થ ‘સમૂહ’ છે. જે પદાર્થ પ્રદેશોના સમૂહરૂપ હોય તે ‘અસ્તિકાય’ કહેવાય છે. કાળ એ પ્રદેશોના સમૂહરૂપ નથી, એથી એની અસ્તિકાય તરીકે ગણના કરાતી નથી. આ ઉપરથી સમજાશે કે જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ એ પાંચ જ અસ્તિકાયો છે. આમ હોવાથી આ દરેક પદાર્થનું નામ એ નામની સાથે ‘અસ્તિકાય’ શબ્દ જોડીને પણ બોવાય છે. કેમકે જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય વળી જીવ વગેરે પાંચે પદાર્થોનો વ્યવહાર ‘અસ્તિકાય’ શબ્દ લગાડ્યા વગર પણ કરાય છે.

કિરણ ૧૧ સુ. અઢી દ્વીપ

આપણે જોઈ ગયા તેમ જપ્પૂ દ્વીપની આસપાસ લવણ સમુદ્ર આવેલો છે જે આપણે જપ્પૂ દ્વીપને ઘટીના પડેની ઉપમા આપીએ તો એ લવણ સમુદ્રને એના થાળાની-ઉપમા આપી શકાય લવણ સમુદ્રની આસપાસ દ્વીપ, એ દ્વીપની આસપાસ સમુદ્ર એ ક્રમ પ્રમાણે અનેક દ્વીપો અને સમુદ્રો મધ્યમલોકમા આવેલા છે એ દરેકનો વિષ્કલ એક બીજથી બમણો છે જેમકે જપ્પૂ દ્વીપની આસપાસ બે લાખ યોજનના વિષ્કલવાળો લવણ સમુદ્ર છે એની આસપાસ ચાર લાખ યોજનના વિષ્કલવાળો ધાતકી ખડ આવેલો છે, એના પછી કાલોદધિ, પુષ્કર દ્વીપ, પુષ્કરોદ સમુદ્ર, વરુણવર-દ્વીપ, વરુણોદ સમુદ્ર, ક્ષીરવર દ્વીપ, ક્ષીરોદ સમુદ્ર, ધૃતવર દ્વીપ, ધૃતોદ સમુદ્ર, ઇક્ષુવર દ્વીપ, ઇક્ષુવરોદ સમુદ્ર, નન્દીશ્વર દ્વીપ, નન્દીશ્વરોદ સમુદ્ર, અરુણવર દ્વીપ, અરુણવરોદ સમુદ્ર એમ અસખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો છે છેવટના દ્વીપનું નામ સ્વયંભૂરમણ છે, અને એ દ્વીપ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રથી વીંટળાયેલો છે એ સમુદ્રની પછી કોઈ દ્વીપ કે સમુદ્ર નથી એ સૌથી મોટામા મોટો સમુદ્ર છે એના સામસામા કિનારાનું અતર એક રજુ નેટલું છે

પુષ્કર દ્વીપની વચ્ચોવચ્ચ વલયના આકારવાળો માનુષોત્તર પર્વત આવેલો છે આથી એ દ્વીપના બે વિભાગ પડે છે તેમા આપણી તરફના પુષ્કરાર્ધ દ્વીપ પર્યંત તો મનુષ્યો હોય જ છે એની બહારના ભાગમા કોઈ મનુષ્ય જન્મ લેતો નથી કે મરતો નથી, પણ ત્યાં કોઈ વાર કોઈ મનુષ્યને કોઈ દેવ વગેરે ઉપાડી લાવ્યા હોય તો તે ત્યાં હોય, પણ એનું મરણ તો ત્યાં ન જ થાય

જપ્પૂ દ્વીપ, ધાતકી ખડ અને આપણી તરફનો અડધો પુષ્કર દ્વીપ એ અઢી દ્વીપ તેમ જ લવણ અને કાલોદધિ સમુદ્ર એટલો ભાગ 'મનુષ્યલોક' કહેવાય છે

ધાતકી ખડમા તેમ જ પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં પણ જપ્પૂ દ્વીપથી બમણી સખ્યામા મેરુ, વર્ષો અને વર્ષધરો છે, પણ તેનાં નામો એકસરખા જ છે

દક્ષિણ દિશાથી ઉત્તર દિશામાં પથરાયેલા અને ખાણુના જેવા આકારવાળા બે પર્વતો વડે ધાતકી ખડના પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધ એવા બે વિભાગો પડે છે આ દરેક વિભાગમા એક એક મેરુ, ભરત વગેરે સાત સાત વર્ષો અને હિમ વાન વગેરે છ છ વર્ષધરો છે.

પૂર્વાર્ધમા અને પશ્ચિર્માર્ધમાં રહેલા અને એક બાજુથી કાલોદધિને સ્પર્શતા અને બીજી બાજુથી લવણ સમુદ્રને સ્પર્શતા એવા છ, છ વર્ષધરોને, બે પૈડાની નાભિમા રહેલા, આગની સાથે સરખાવાય તો એ વર્ષધરોથી જુદા પડેલા સાત સાત ક્ષેત્રોને, આરાની વચમાં રહેલા અતરની સાથે, સરખાવી શકાય

પ્રકરાર્ધ દ્વીપમાના મેરુ, વર્ષ અને વર્ષવરની સખ્યા ધાતકી દ્વીપના, જટલી ન છે, કેમકે જમ્બૂ દ્વીપ પછીના દરેક દ્વીપમા મેરુ વગેરેની સખ્યા એની મહેલાના દ્વીપના કરતાં જમણી હોવાનું શાસ્ત્રકારો કહે છે

આ પ્રમાણે અઢી દ્વીપમા એકદર ૫ મેરુ, ૩૫ વર્ષો અને ૩૦ વર્ષધરો છે

કિસ્સા ૧૨ મુ. વંદનવ્યવહાર

આ દુનિયામાં એક બીજાને મળવામૂકવાના અનેક પ્રસંગો આવે છે. આવે વખતે જુદા જુદા માણસો જુદી જુદી રીતે વ્યવહાર કરતા જોવાય છે.

જે બે અચેજો મળે છે તો તેઓ ઘણુખરુ સમયનો ઉલ્લેખ કરી એક બીજાનું વાર્તુ ધરે છે જેમકે તેઓ Good morning, Good noon, Good afternoon, Good evening અને Good night એમ બોલે છે. એમા Good morning નો અર્થ 'સુપ્રસાત' એવો થાય છે એ પ્રમાણે બીજા બધાનો અર્થ વિચારી શકાય જે બે અચેજો લાંબા વખત સારુ એક બીજાથી છૂટા પડતા હોય તો તેઓ Good bye એટલે કે છટલી સવામ એમ કહે છે.

જે બે મુસ્લિમો ભેગા મળે છે તો તેમાનો એક અન્યને સવામ કરીને કે એમને એમ 'સલામ અલે કુમ' કહે છે એટલે એ બીજો પહેલાને 'અલે કુમ સલામ' કહે છે 'સલામ'નો અર્થ 'શાંતિ' છે આથી સલામ અલે કુમનો અર્થ 'શાંતિ તમને હો' એવો થાય છે, જ્યારે 'અલે કુમ સલામ'નો અર્થ 'તમને શાંતિ હો' એવો થાય છે, એટલે કે આ બંનેનો અર્થ એક જ છે ફક્ત બોલવાની રીતો જુદી છે.

સ્વામીનારાયણ પંથના માણસો પરસ્પર મળે છે સારે 'નમો નારાયણાય' અને 'નારાયણાય નમઃ' એમ તેઓ એક બીજાને કહે છે.

જે બે વૈષ્ણવો મળે છે તો તેઓ પરસ્પર 'જય શ્રીકૃષ્ણ' કહે છે એનો અર્થ 'હે કૃષ્ણ! તમે જયવતા વર્તો' એવો થાય છે.

મને તે સપ્રદાયના બે હિંદુઓ મળતા કે એક બીજાથી છૂટા પડતાં કેટલીક વાર તેઓ પરસ્પર 'જય જય' બોલે છે 'જય જય'નો અર્થ 'તું વિજય પામ, તું વિજય પામ' એવો થાય છે આ પ્રમાણે એક બીજાની છૂત થાઓ એવી ધર્યા દર્શાવાય છે આથી આને 'જયજયકાર' પણ કહેવામા આવે છે.

જે બે જૈનો મળે છે તો તેઓ એક બીજાને જુહાર કરે છે એનો અર્થ 'વંદના' કરાય છે.

આપણાથી કોઈ મોટું મળે સારે કે તેમનાથી છૂટા પડવાનું થાય સારે સામાન્ય રીતે આપણે હાથ જોડીએ છીએ તો પછી કોઈ મુનિરાજનાં દર્શન થતા આપણે હાથ ~~~~ સ્વાભાવિક છે મુનિવરના દર્શન થતાં તેમને માથ

નમાવી હાય બેઠવા તે 'ફેટાનદન' કહેવાય છે એ વખતે કેટલાક 'મત્યએણ વદામિ' એમ બોને છે એ સમયે મુનિવર 'ધર્મલાભ' એમ કહી ઉત્તમ આશીર્વાદ આપે છે રસ્તામા કોઈ મુનિવર મળે સારે ફેટાવનથી ચવાવી લેનાય છે, પણ બે તેઓ ઉપાશ્રયમા કે એના કોઈ સ્થળમા મળે તો તેમને બે ખમારામણા દધને વ ન કરાય છે આ પ્રમાણે પ્રણિપાતનન ખોલીને કરાતુ વન, 'થોભવન' કહેવાય છે એ થોભવન પચાગ પ્રણામ છે, કેમકે એ પ્રણામ કરતી વેળા બે ધૂટણ, બે કોણી અને કપાળ જમીનને અટકાડાય છે કેટલાક અજૈનો આને બદલે તેમના પૂજ્ય જનોને સાધાગ દડવત પ્રણામ કરે છે સાધાગનો અર્થ 'માથુ, આખ, હાથ, છાતી, પગ, બધ, મન અને વાણી એ આઠે અંગ સહિત' એવો થાય છે

પ્રતિક્રમણ કરતી વેળાએ સુગુરુવનસૂત્ર ખોલીને જુ બે વાર, વદન કરાય છે યાને 'વાદણા' દેવાય છે તેને 'દ્વાદશાવર્ત વદન' કહેવામાં આવે છે, કેમકે એ વદનમા બાર આવર્ત આવે છે શુરુના ચરણક્રમજને પોતાના હાથના તળિયા લગાડી તે પોતાના કપાળે લગાડવા તે 'આવર્ત' કહેવાય છે અહીં, કાચ અને કાચ એ ત્રણ તેમ જ જાત્રા મે, જરણિજ અને ચ મે એ ત્રણ એમ એક વખતના વનમા છ આવર્ત આવે છે એટલે બે વખતના વદનમા બાર આવર્ત થાય છે એ બાર આવર્તના સંબંધને 'દ્વાદશાવર્ત' કહેવામા આવે છે

જમ રાત્રે સુ જવા મટિ છૂટા પડનાર અમેજે Good night કહે છે તેમ સાયકાળ પછી મુનિવરના દર્શન કરી તેમનાથી છૂટા પડતી વેળા જૈનો 'ત્રિકાળવદના' એમ બોલે છે

આ દુનિયામા જમ એકબીજાને બંતે મળનાનુ થાય છે તેમ કેટલીક વાર તેમ ન થતા પુન લખવાના, પ્રસંગો આવે છે આવે સમયે વૈષ્ણવો પત્રમાં લગવત્તમરણ વાચશોણ, જય શ્રીકૃષ્ણ વાચશોણ ઇત્યાદિ લખે છે આપણે જૈનો પ સ્પર જય જિનેન્દ્ર વાચશોણ કે જુદાર વાચશોણ એમ લખીએ છીએ બે કોઈ મુનિરાજ ઉપર પત્ર લખવાનો હોય છે તો તેમને વદના એટલે કે વદન લખાય છે મુનિરાજે પરસ્પર લખે સારે દીક્ષાપર્યાયથી નાના મુનિરાજે મોટાને વદના લખે છે અને મોટાનાનાને અનુવદના લખે છે મુનિરાજ ગૃહસ્થને પત્ર લખે તો તેઓ ધર્મલાભ લખે છે

કિરણ ૧૩ મું. કર્મભૂમિઓ અને અકર્મભૂમિઓ

મોક્ષતા માર્ગના જાણનારા, એ માર્ગની પ્રરૂપણા કરનારા તેમ જ તેનો ઉપદેશ આપનારા તીર્થંકર ભગવાનો જે ભૂમિમા જન્મે છે તે ભૂમિ 'કર્મભૂમિ' કહેવાય છે એ સિવાયની બધી ભૂમિ 'અકર્મભૂમિ' કહેવાય છે મનુષ્યલોકમાં આવેલા પાંચે ભરતો, પાંચે ઐરાવતો તેમ જ પાંચે મહાવિદેહો એમ એકંદર પેદર કર્મભૂમિઓ છે આ પ્રમાણે જોકે દરેક મહાવિદેહનો કર્મભૂમિ તરીકે ઉલ્લેખ કરાય છે, છતાં એના દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ નામના બળ્યે વિભાગો અકર્મભૂમિ ગણાય છે, કેમકે ત્યાં યુગલિકધર્મ હોવાને લીધે ચારિત્રને માટે કોઈ દિવસ અવકાશ જ નથી અને એથી એ ક્ષેત્રો તીર્થંકરની જન્મભૂમિ બની શકતાં નથી આ પ્રમાણે પાંચ મહાવિદેહમા કુલે દસ અકર્મભૂમિઓ છે આ દસ અકર્મભૂમિઓ ઉપરાંત પાંચે હૈમવત, પાંચે હરિ, પાંચે રમ્યક, અને પાંચે હૈરણ્યવત એ વીસ ક્ષેત્રો પણ અકર્મભૂમિઓ છે. આ પ્રમાણે અકર્મભૂમિઓની સંખ્યા ત્રીસની થાય છે વળી પદ અતરદ્વીપોને પણ અકર્મભૂમિ ગણવામાં આવે છે

તીર્થંકરો ઉપરાંત ચક્રવર્તી, અર્ધચક્રવર્તી, બળરામ અને પ્રતિવાસુદેવનો પણ જન્મ કર્મભૂમિમા જ થાય છે

દરેક મહાવિદેહમાથી દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ જેટલો ભાગ ખાદ કરતાં જેટલો પ્રદેશ ગ્રે છે તેના ઉર ભાગો પાડવામાં આવ્યા છે એ દરેક ભાગને 'વિજય' કહેવામાં આવે છે

પાંચે ભરતોમાંથી ગમે તે એક સંપૂર્ણ ભરતનો રાજ, પાંચે ઐરાવતોમાંથી ગમે તે એક સંપૂર્ણ ઐરાવતનો રાજ કે પ્રત્યેક મહાવિદેહના ઉર વિજયો પૈકી ગમે તે એક વિજયનો રાજ 'ચક્રવર્તી' કહેવાય છે

અર્ધચક્રવર્તી આનાથી અડધી પૃથ્વીનો સ્વામી છે દાખલા તરીકે ચક્રવર્તીની સત્તા આખા ભરત ઉપર એટલે કે એના છ પે ખડ ઉપર હોય છે, જ્યારે અર્ધ ચક્રવર્તીની સત્તા ત્રણ ખડ ઉપર હોય છે અર્ધચક્રવર્તીનું બીજું નામ 'વાસુદેવ' છે એમના મોટા ભાઈને 'બળરામ' કહેવામાં આવે છે વાસુદેવના પ્રતિસ્પર્ધી એટલે કે એમનો સામનો કરનારા પુરુષ 'પ્રતિવાસુદેવ' કહેવાય છે

પ્રત્યેક ભરતમાં તેમ જ પ્રત્યેક ઐરાવતમાં અડધા કાલચક્રમાં એકદર ૨૪ તીર્થંકરો અને ૧૨ ચક્રવર્તીઓ તેમ જ ૯ વાસુદેવ, ૯ પ્રતિવાસુદેવ અને ૯ બળરામ એમ એકદર ૬૩ ઉત્તમ પુરુષો જન્મ્યા થાય છે આ બધા 'શયાકપુરુષ' કહેવાય છે

અકર્મભૂમિઓમાં કૃષિ, મસિ અને અસિનો વ્યવહાર હોતો નથી આથી એને 'કટલાક' 'ભોગભૂમિ' પણ કહે છે

કિરણ ૧૪ મું. જ્ઞાનના પાંચ પ્રકારો

કોઈ પણ ચીજ વિષે પૂરેપૂરું જ્ઞાન મેળવવું હોય તો તે 'શુ' છે અને. શુ નથી, તે કંઈ કંઈ વસ્તુ સાથે કંઈ કંઈ બાબતમાં મળતી આવે છે અને કંઈ કંઈ વસ્તુથી કંઈ કંઈ બાબતમાં ભૂદી પડે છે ઇલાદિ બાણુ બેઠાએ એ બધી બાબતનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન થતાં દરેક ચીજનું જ્ઞાન થઈ બધું આવું જ્ઞાન તે 'કેવલજ્ઞાન' કહેવાય છે, અને જેમને આવું જ્ઞાન થયું હોય તેઓ 'કેવલજ્ઞાની', 'કેવલી' કે 'સર્વજ્ઞ' કહેવાય છે સર્વજ્ઞને દુનિયામાના તમામ પદાર્થોનો તેમ જ બનેલા, બનતા અને બનનાર તમામ બનાવો વગેરેનો સચોટ અને સપૂર્ણ ખોધ હોય છે

જેમ આપણને કોઈ પણ ચીજનો ખોધ મેળવવા માટે ઇન્દ્રિયોની અને મનની મદદ લેવી પડે છે તેમ સર્વજ્ઞને લેવી પડતી નથી. મોક્ષે ગયેલા તમામ જીવો સર્વજ્ઞ છે એમને દેહ નથી એટલે એમનું જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો કે મનના ઉપર આધાર રાખતું નથી એ સહજ સમજશે, પરંતુ જેમને દેહ છે, ઇન્દ્રિયો છે અને મન પણ છે એવા દેહધારી સર્વજ્ઞોને પણ કોઈ પણ વસ્તુ બાણુ માટે ઇન્દ્રિયો અને મનની મદદ લેવી પડતી નથી એ તમને કદાચ નવાહ જેવું લાગશે, પણ એવું ફારણુ એ છે કે આવા દેહધારી સર્વજ્ઞોને તેમ જ મુક્ત જીવોને પોતાના આત્મા વડે દરેક વિષયનું જ્ઞાન આપોઆપ થઈ બધું છે એ ઉકીકત તમે ત્રીજી કિરણાવલીમાં ઇન્દ્રિયોના પાઠમાં શીખી ગયા છો

આપણે દુનિયાના તમામ પદાર્થોને રૂપી અને અરૂપી એમ બે વિભાગોમાં વહેંચી શકીએ પ્રકાશ એ રૂપી પદાર્થ છે એ સિવાયના જીવ, આકાશ વગેરે પદાર્થો અરૂપી છે એટલે કે એ પદાર્થોને સ્પર્શ, રસ, ગન્ધ કે વર્ણ નથી

સર્વજ્ઞને રૂપી તેમ જ અરૂપી એમ બંને જાતના પદાર્થોનું સાક્ષાત્ જ્ઞાન હોય છે, પણ બીજા બધા જીવોને એવું સાક્ષાત્ જ્ઞાન હોતું નથી આવા જીવોને 'છદ્મરથ' કહેવામાં આવે છે આ છદ્મરથોમાં એવા કેટલાક જીવો છે જેમને રૂક્ત રૂપી પદાર્થનું અને તે પણ એની અમુક અમુક વિગતો પૂરતું જ સાક્ષાત્ જ્ઞાન હોય છે બાકી ઘણા એ જીવો એવા છે કે જેમને કોઈ પણ રૂપી પદાર્થ એકે એ બાબતમાં સાક્ષાત્ જ્ઞાન નથી એટલે કે ઇન્દ્રિયો અને મનની મદદ લીધે વિના તેમને આત્મા દ્વારા આપોઆપ તેમ જ આ રૂપી પદાર્થનું

સંજ્ઞી જીવોના મનરૂપે પરિણમ્યા પુદ્ગલોનું જ સાક્ષાત્ જ્ઞાન હોય તેમનું એ જ્ઞાન 'મન પર્યાયજ્ઞાન' કહેવાય છે અને તેઓ જાતે 'મન પર્યાયજ્ઞાની' કહેવાય છે આ મન પર્યાયજ્ઞાનીઓને જ્ઞાનનો સાક્ષાત્કાર કેવી રીતે થાય છે તે આપણે વિચારીશું.

'મનવાળા સંજ્ઞી જીવો કોઈ પણ વસ્તુનું ચિન્તન મનથી કરે છે એ ચિન્તન કરતી વેળા ચિન્તન કરાતી વસ્તુ અનુસાર ચિન્તન કરવામાં રોકાયેલું મન આકાર ધારણ કરે છે દાખલા તરીકે ઘોડાનો વિચાર કરતી વેળા મન અમુક આકારનું બને છે તો હાથીનો વિચાર કરતી વેળા મન બીજા પ્રકારનું બને છે આ પ્રમાણે ચિન્તન કરાતી વસ્તુના લેવ પ્રમાણે મન બિન સિત્ત આકારો ધારણ કરે છે આ આકારોને 'મનના પર્યાય' કહેવામાં આવે છે એ મનના પર્યાયરૂપ માનસિક આકૃતિઓને મન પર્યાયજ્ઞાની સાક્ષાત્ જાણે છે એ જ્ઞાન વડે તેઓ ચિન્તનશીલ મનની આકૃતિઓ જાણી શકે છે, પરંતુ કઈ વસ્તુનું ચિન્તન કરાય છે તે હકીકત મન પર્યાયજ્ઞાન દ્વારા જાણી શકતા નથી એ માટે તો તેમને અનુમાનનો આશ્રય લેવો પડે છે

કુશળ મનુષ્ય સામાના ચહેરા ઉપર થતા ફેરફારો જોઈ એના મનનો જ્ઞાન કળી જાય છે તેમ મન પર્યાયજ્ઞાની પણ મન પર્યાયજ્ઞાન વડે મનની આકૃતિઓને પ્રત્યક્ષ જાણી એના ઉપરથી એવું અનુમાન કરી શકે છે કે આ વ્યક્તિએ અમુક વસ્તુનું ચિન્તન કર્યું છે, કેમકે એવું મન એ ચિન્તનની વેળાએ થનારી અમુક પ્રકારની આકૃતિવાળું બન્યું છે

જે છદ્મરૂપોને વગરેમાં નધારે તમામ રૂપી પદાર્થોનું સાક્ષાત્ જ્ઞાન હોય તેમનું તે જ્ઞાન 'અવધિજ્ઞાન' કહેવાય છે અને તેઓ 'અનધિજ્ઞાની' કહેવાય છે જોકે આ અવધિજ્ઞાની મનરૂપી પુદ્ગલને સાક્ષાત્ જાણે છે, પરંતુ એટલા ઉપરથી એ મન પર્યાયજ્ઞાની કહી શકાય તેમ નથી, કેમકે મન પર્યાયજ્ઞાની જેટલી સ્પષ્ટતાથી એ મનરૂપી પુદ્ગલનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે તેટલી સ્પષ્ટતાથી અવધિજ્ઞાની કરી શકતા નથી એથી તો દરેક દરેક અનધિજ્ઞાનીને મન પર્યાયજ્ઞાન હોવું જ જોઈએ એવો નિયમ નથી મન પર્યાયજ્ઞાન વિના પણ અનધિજ્ઞાન હોઈ શકે છે

આ પ્રમાણે આપણે દેનવજ્ઞાન, મન પર્યાયજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનનો વિચાર કર્યો એ જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો અને મનની જરા પણ અપેક્ષા રાખતાં નથી, પરંતુ આ ઉપરાંત બીજા બે જ્ઞાનો છે જેમાં ઇન્દ્રિયોની અને મનની ચત્વરની જરૂર પડે છે.

આ બે જ્ઞાનોને 'મતિજ્ઞાન' અને 'શ્રુતજ્ઞાન' કહેવામાં આવે છે આ બેમાં નીચે પ્રમાણે ફેર છે —

(૧) મતિજ્ઞાન કરતાં શ્રુતજ્ઞાન વધારે સ્પષ્ટ છે અને એનો વિષય પણ વિશેષ છે, કેમકે શ્રુતજ્ઞાનમાં માનસિક વ્યાપારની મુખ્યતા હોવાથી એમાં અધિક અને સ્પષ્ટ વિચારો મટિ સ્થાન છે એમાં આગળપાછળનો જવો સબધ છે તેવો મતિજ્ઞાનમાં નથી

(૨) મતિજ્ઞાન શબ્દના ઉદ્દેશ્ય વિનાનું છે, જ્યારે શ્રુતજ્ઞાન શબ્દના ઉદ્દેશ્યવાળું છે, કેમકે શ્રુતજ્ઞાનની ઉત્પત્તિના સમયે સકેતના સ્મરણની અને શ્રુતમથના અનુસરણની અપેક્ષા રહે છે

(૩) મતિજ્ઞાન ભાષામાં ઉતારી શકાય એટલું પરિપક્વ નથી, જ્યારે શ્રુતજ્ઞાન ભાષામાં ઉતારી શકાય એટલું પરિપક્વ હોય છે એથી જો મતિજ્ઞાનને દૂધની ઉપમા આપીએ તો શ્રુતજ્ઞાનને દૂધની બનાવેલી ખીરની ઉપમા આપી શકીએ

કિરણ ૧૫ મુ. ચ્યવન-કલ્યાણક

શુરુ—મગન! તીર્થકર પ્રજાના ઠેટલા કલ્યાણકો હોય છે?

મગન—શુરુજી! એ મને યાદ નથી

શુરુ—એ તો તું શીખી ગયો છે કેમ જૂઠી ગયો? ચંદ્ર! તને તો યાદ છે ને?

ચંદ્ર—હા, જી તીર્થકરોના 'પાચ કલ્યાણકો હોય છે

શુરુ—કયા કયા?

ચંદ્ર—(૧) અનન-કલ્યાણક, (૨) જન્મ-કલ્યાણક, (૩) દીક્ષા-કલ્યાણક,
(૪) કેવલજ્ઞાન-કલ્યાણક અને (૫) નિર્વાણ-કલ્યાણક

શુરુ—વિદ્યાર્થીઓ! આજે હું તમને અનન-કલ્યાણક વિષે ઠેટલીક વિશેષ
દૃઢીકત સમજાવના આગુ છું તે તમે ધ્યાન દધને સાભળજો

તીર્થકરો આગલા ભવમા દેવ-ગતિમાં હોય છે એવું તો ભાગ્યે જ બને
કે તેઓ નરક-ગતિમાં હોય તેમનું દેવ તરીકેનું કે નારક તરીકેનું આયુષ્ય પૂર્ણ
થતા તેઓ મનુષ્ય તરીકે, માતાની કુસિમાં આવે છે એમનું આ પ્રમાણે
ગર્ભમા આવવું તે 'ચ્યવન-કલ્યાણક' કહેવાય છે એ પ્રસંગે ત્રણે લોકમા થોડા
વખત માટે હું ખૂબ દૂર થઈ જાય છે અને બધી દિશામા પ્રકાશ ફેલાઈ જાય છે
આ પ્રમાણે એ પ્રસંગ બધા જીવોને કલ્યાણકારી નીતડે છે તીર્થકર ગર્ભમા
આવતાં તેમની માતા (૧) બળદ, (૨) હાથી, (૩) સિંહ, (૪) લક્ષ્મી દેવી,
(૫) માળા, (૬) ચંદ્ર, (૭) સૂર્ય, (૮) ધન, (૯) કુષ, (૧૦) પદ્મ સરોવર,
(૧૧) ક્ષીરસાગર, (૧૨) વિમાન, (૧૩) રત્નોનો ઢગલો અને (૧૪) ધૂમાડા
વગરનો અગ્નિ એમ ચૌદ સ્વપ્નો જુએ છે નરકમાથી કોઈ તીર્થકર માતાની
કુસિમા આવ્યા હોય તો તેમની માતા વિમાનને બદલે ભવન જુએ છે

દરેક કલ્યાણક વખતે ૬૪ ઇન્દ્રોના આસનો કપે છે ચ્યવન-કલ્યાણક
વખતે પણ તે કપે છે એથી એ ઇન્દ્રો તે સખધમા વિચાર કરે છે અને
અવધિજ્ઞાન વડે પ્રજાના કલ્યાણકની દૃઢીકતથી જાણીતા બને છે

કિરણ ૧૬ અ. દ્વાદશાંગી ભાગ ૧ લો

આ દુનિયા આદિ તેમ જ અત વિનાની છે એટલે કે અનાદિ અનંત છે. એ અનાદિ હોવાથી અસાર સુધીમા અનત તીર્થકરો થઇ ગયા છે

દરેક તીર્થકરના તીર્થમાં એમના પ્રત્યેક ગણધર દ્વાદશાંગી રચે એવો નિયમ છે આ નિયમ અનુસાર અસાર સુધીમાં અનત દ્વાદશાંગીઓ રચાઇ છે દ્વાદશાંગીનો અર્થ 'બાર અંગોનો સમૂહ' થાય છે દરેક ગણધર બાર બાર શાસ્ત્ર રચે છે એ દરેક શાસ્ત્રને 'અંગ' કહેવામાં આવે છે'

આ ભરતભૂમિમા થઇ ગયેલા છેલ્લા તીર્થકર શ્રીમહાવીરસ્વામીને હૃદયેશીને વિચાર કરીએ તો એમના તીર્થમાં એમના મુખ્ય શિષ્ય શ્રીધન્દ્રભૂતિ વગેરે અચારે ગણધરોએ એકેક દ્વાદશાંગી રચી છે આ રચના કેવી રીતે થઇ તે આપણે અહીં વિચારીશું

શ્રીધન્દ્રભૂતિએ દીક્ષા લીધા પછી તેમણે પ્રભુને પ્રણિપાત કરીને પૂછ્યું કે "કિં તત્ત્વ?" અર્થાત્ તત્ત્વ શું છે? પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે "ઉપ્પણ્ણેહ વા". એ સાંભળી ફરીથી પ્રણિપાત કરી તેમણે પ્રભુને એનો એ પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે "વિગમેહ વા", એ સાંભળી પ્રણિપાત કરી તેમણે ફરીથી એનો એ પ્રશ્ન પૂછ્યો પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે "બુવેહ વા".

આ પ્રમાણે શ્રીધન્દ્રભૂતિએ જે ત્રણ પ્રશ્નો પૂછ્યા એ દરેકને 'નિપદા' અને એ ત્રણેના સમૂહને 'નિપદાત્રય' કહેવામાં આવે છે એવી રીતે પ્રભુએ આપેલા ત્રણ ઉત્તરના સમૂહને 'ત્રિપદી' કે 'પદત્રયી' કહેવામાં આવે છે

આ નિપદાત્રયથી અને એના ઉત્તરરૂપ ત્રિપદીથી શ્રીધન્દ્રભૂતિને ગણધરનામકર્મનો હૃદય થયો અને તેમને ઉત્કૃષ્ટ મતિજ્ઞાન અને જુતજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તેમ થતા તેમણે એક મુહૂર્તમા દ્વાદશાંગી રચી

એવી રીતે શ્રીગણિભૂતિ વગેરે દસે ગણધરોએ પણ પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછ્યા અને તેનો ઉત્તર મેળવી દ્વાદશાંગીઓ રચી, પણ આ ગણધરો પૈદી કોની કોની કેટલી નિપદા છે તેનો કો/ હૃદયેષ્ઠ જોવાતો નથી, તેમ છતાં એમાંના કોઇ એકાદ ગણધરની તો પદર નિપદા છે આ પદર નિપદાના ઉત્તર ઉપર મુજબ જ અપાયા હશે કે કેમ તે ચોક્કસપણે કહેવું મુશ્કેલ છે, પરંતુ ત્રિપદીરૂપ એ ઉત્તર હોવા જોઇએ એમ લાગે છે, કેમકે ત્રિપદી એ જૈન શાસ્ત્રોની મુખ્ય ચાવી છે

ત્રિપદીના ઉપ્પણોદ્ધ વા એ પદથી પ્રભુએ એમ સૂચવ્યું કે પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે, વિગમેદ્ વા એ પદથી તેમણે એમ સૂચવ્યું કે પદાર્થો નાશ પામે છે, અને ધ્રુવેદ્ વા એ પદથી તેમણે એમ સૂચવ્યું કે પદાર્થો ધ્રુવ છે એટલે કે નિત્ય છે આ હકીકત બરાબર સમજાય તે માટે આપણે એક ઉદાહરણ વિચારીશું

ધારો કે આપણી પાસે સોનાનો કદોરો છે એ સાગીને આપણે સોનાનાં કડા બનાવ્યા તો કડા ઉત્પન્ન થયા અને કદોરાનો નાશ થયો, પરંતુ સોનું તો કાયમ જ રહ્યું આ પ્રમાણે દરેકે દરેક પદાર્થ ઉત્પત્તિ, વ્યય અને ધ્રૌવ્યથી અકિત છે આ હકીકતને પૂરેપૂરી ખ્યાલમાં રાખીને શ્રીમન્દ્રભૂતિ વગેરે ૧૧ ગણુધરોએ જ દ્વાદશાંગી રચી તે બધી અર્થદષ્ટિએ સમાન બની, એટલું જ નહિ પણ આક્રમા અને નવમા ગણુધરની દ્વાદશાંગીઓ તો શબ્દદષ્ટિએ પણ એક બીજાની સાથે મળતી આવે તેવી બની વળી દસમા અને અગ્યારમા ગણુધરની દ્વાદશાંગીઓ પણ એવી રીતે પરસ્પર શબ્દદષ્ટિએ સમાન બની આને લઇને જોકે ગણુધરો ૧૧ હતા છતાં ગણુ તો નવ જ થયા, કેમકે એક રીતે નવ જ દ્વાદશાંગીની શબ્દરચના જુદી થઇ અને એ જુદી શબ્દરચનાવાળી દ્વાદશાંગી શીખનાર શિષ્યોનો એકેક ગણુ યાને સમુદાય ગણાયો

કિરણ ૧૭ મું. દ્વાદશાંગી ભાગે ૨ જો

આપણે ગયા કિરણમાં જોઈ ગયા તેમ એકંદર ૧૧ દ્વાદશાંગીઓ રચાઈ, પરંતુ આજે એમાંથી કેવળ શ્રીસુધર્મસ્વામીની જ રચેલી દ્વાદશાંગી ઉપલબ્ધ છે અને તે પણ પૂરેપૂરી મળતી નથી. બારમા અંગનો સંપૂર્ણ ઉગ્રછેદ થયો છે વળી બીજા ત્રણેક અંગોનો પણ કેટલોક ભાગ નાશ પામ્યો છે વિશેષમાં શ્રીસુધર્મસ્વામીએ રચેલા બાર અંગો તેના તે જ સ્વરૂપમાં આજે મળતાં નથી એમાં થોડોક ફેરફાર થયો છે એ ફેરફાર શ્રીદેવદિગણિ ક્ષમાશ્રમણની દેખરેખ નીચે આગમો પુસ્તકાદિ થયાં હાથે હાથે રહેલા મુનિમહોને કર્યો હતો હાર પછી એમાં ખાસ કશી વધવટ કરાયેલી નથી આ સંબંધમાં આપણે વિશેષ ઊંડાપોંડ આગળ ઉપર કરીશું હાલ તુરંત તો ઉપલબ્ધ થતાં ૧૧ અંગો તેમ જ ઉગ્રછેદ પામેલા બારમા અંગ વિષે કેટલીક હકીકત આપણે વિચારીશું સૌથી પ્રથમ - આપણે ૧૨ અંગોનાં નામ નોંધીશું એ નીચે મુજબ છે —

આચાર, સૂચક, ઠાણ, સમવાય, વિચારપણુત્તિ, નાયાધર્મકહા, ઉવાસગદસા, અસગદસા, અણુત્તરોવવાધયદસા, પાણુહાવાગણુ, વિવાગમુય અને દિટ્ટિવાય

આમાંનાં કેટલાંક અંગોનાં બીજાં પણ નામો છે જેમકે બીજા અંગનાં સંસ્કૃત અને સુતકંઠ એવાં પણ નામો છે વળી પાચમાત્ર લગવઈ એવું બીજું નામ છે, વિશેષમાં બોરમાં અંગનાં તો એકંદરે દસ નામો છે આપણે તો અહીં એ પૈકી 'ભૂયવાય' એવું એક જ નામ નોંધીશું

આપણે ઉપર-જ નામો, જોઈ ગયા તે અર્ધાં પાંચ ભાષામાં રજુ કરાયેલા નામો છે, એથી સંસ્કૃત ભાષામાં એ બાર અંગોનો ઉલ્લેખ કરતી વેળા એનો નીચે મુજબ વ્યવહાર કરાય છે —

આચાર, સૂતકૃત, સ્થાન, સમવાય, વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિ, જ્ઞાતાધર્મકથા, ઉવાસકદશા, અંતકદશા, અનુત્તરોપપાતિકદશા, પ્રશ્નવ્યાકરણ, વિપાકશ્રુત અને દષ્ટિવાદ

આ દરેક સંસ્કૃત નામની સાથે અંગ કે અંગસૂત્ર શબ્દ જોડીને પણ એ નામ બોલાય છે જેમકે આચારાંગ, આચારાંગસૂત્ર ઇત્યાદિ એવી રીતે પાંચ નામો સાથે પણ અંગ કે અંગસૂત્ર શબ્દ જોડીને તે નામ બોલાય છે જેમકે આચારંગ, આચારંગસૂત્ર વગેરે

આ ખાર અગોમા દિઠિવાય સૌથી, મહત્વનુ અગ ગણાય છે અને તેમાં પણ વળી દિઠિવાયના જે પરિકરમ, સુત્ત, પુવ્વગય, અદુઓગ, અને ચૂલિયા એવા જે પાંચ વિભાગો છે તેમાંનો પુવ્વગય નામનો વિભાગ સૌથી મહત્વનો ગણાય છે એ પુવ્વગયના ૧૪ ભાગો છે એ દરેક ભાગને પાંચથમાં 'પુવ્વ' અને સસ્કૃતમાં 'પૂર્વ' કહેવામાં આવે છે એ ચૌદ પુવ્વના બાણકાને 'શ્રુત કહેવાલી' કહેવામાં આવે છે એવો એક વિષય નથી જે દિઠિવાયમાં નોય એટલે એના બાણકાર, 'શ્રુતકહેવાલી' કહેવાય તેમાં નવાઈ નથી.

કેટલાકનું માનવું છે કે દરેક ગણધર પ્રથમ ચૌદ પુવ્વ રજે છે અને સાર પછી આચાર વગેરે અગોની રચના કરે છે, આરે કેટલાકનું માનવું છે કે આચાર વગેરે ક્રમથી જ અગોની રચના કરાય છે આ પ્રમાણે બેઠે ખાર અગોની કયા ક્રમ પ્રમાણે રચના થઈ એ વિષે જે મત બેનાય છે, છતાં અભ્યાસની દૃષ્ટિએ આચાર આદિ ક્રમે જ ખાર અગો ગોકવાયા હતા એમાં તો જે મત નથી.

આચારમાં જૈન મુનિવરોએ કેમ પૂર્તવું બેઠે તે વિસ્તારથી સમજવાપૂર્ણ છે એમાં અહિંસા વગેરેનું સુન્દર વર્ણન છે.

સૂયગડેમાં શ્રીમદાવીરસ્વામીના સમયમાં જે ૩૬૩ મતો પ્રવર્તતા હતા તેનું વર્ણન છે જે વાચવાથી ધર્મને વિષે શ્રદ્ધા હૃદ બને છે વિશેષમાં આ અગમાં વિનયની મહત્તા બતાવાયેલી છે.

કાણુમાં એકદર દસ વિભાગો છે પહેલા વિભાગમાં જે જે ચીજની એક સરીકે ગણના થઈ શકે તેનો 'કલેષ' છે 'એવી રીતે બીજામાં જે જે ચીજને જે જે તરીકે ગણવી શકાય તેનો નિર્દેશ છે આ પ્રમાણે આઠીના વિભાગો મોટે સમજી લેવું દૂઝમાં હોઈએ તો પહેલામાં એકેક ખોલ, બીજામાં બે બે, એમ દસમામાં દસ, દસ ખોલ, જેતા, જેના છે, તેનો નિર્દેશ કરાયેલો છે એ રીતે આ ત્રીજું અગ બૌદ્ધોના અનુત્તરનિકાય નામના શાસ્ત્રને મળતું આવે છે, કેમકે તેમાં પણ એકથી દસ આકાંડાના ક્રમમાં બુદ્ધ બુદ્ધા વિષયો ચર્ચાયેલા છે.

સમવાયમાં પણ કાણુની જેવી રચના છે, ફેર એટલો છે કે એમાં દસ જ સુધીની સંખ્યાવાળા ખોલ નથી, પણ એથી ઘણી મોટી સંખ્યાવાળા ખોલ પણ છે.

વિચારપણુત્તિમાં ૩૬૦૦૦ પ્રશ્નો અને, તેના હિતારો છે એમાં અન્ય તીર્થંકોનું વર્ણન છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ નિહનવ, તરીકે ઓળખાવાતા જમાલિ અને ગોશાલકનું પણ વર્ણન છે, વળી આ અગમાં-શ્રીમહાવીરસ્વામીના જીવન ઉપર પ્રકાશ પાડનારી અનેક હકીકતો છે.

નાયાધર્મકેહામાં જાત્રામતની ધર્મકથાઓ આવેખાણેલી છે જેમકે, એમાં શ્રીમેધકુમાર પૂર્વભવમાં હાથી હતા તેની કથા છે વળી, એમાં ૧૬ મા તીર્થંકરે શ્રીમદ્વિનાયુની કથા છે.

હાસગદસામાં શ્રીમહાવીરસ્વામીના આનંદ વગેરે દસ મુખ્ય આવકોનો અધિકાર આવે છે આ ઉપગ્રી એમ કહી શકાય કે જેમ આચાર નામનું અંગ સાધુઓનો, આચાર શો છે, તે દર્શાવે છે તેમ આ અંગ આવકોનો આચાર શો છે તે બતાવે છે.

અતગડસામાં, જેમણે અતસમયે ‘કર્વવજ્ઞાન’ પ્રાપ્ત કર્યું હતું એવા સાધુઓનું અને, એવી સાધ્વીઓનું વર્ણન છે.

અણુતરોવવાધ્યદસામાં, જે પુરુષો કાળ કરીને અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા એવા ૩૩ પુરુષોનો અધિકાર આવે છે. એમાના ઘણાખરા તો ટ્રેણિક રાત્રના પુત્રો છે એ બધા એકાવતારી ગણાય છે, જેમકે અનુત્તર વિમાનમાથી ગયવી મનુષ્ય તરીકે જન્મી તેઓ બધા એ જ ભવમા મોક્ષે જશે.

પણ્ડાવાગરણુમાં આસ્રવ અને સવરનું વિસ્તારથી વર્ણન છે.

વિનાગસુયમાં પ્રુણનાં અને, પાપના ફળો બતાવનારી કથાઓ છે.

દિદ્રિવાયમાં એવો એક વિષય નથી કે જેનો અધિકાર એમાં આવતો નહિ હોય.

કિંગ્લુ ૧૮ મું. આર્ય અને મ્નેચ્છ

જૈન શાસ્ત્રમાં મનુષ્યોના મુખ્યતથા બે ભેદ પાડવામાં આવ્યા છે આર્ય અને મ્નેચ્છ તેમાં વળી આર્યના (૧) ક્ષેત્ર, (૨) જાતિ, (૩) કુલ, (૪) કર્મ, (૫) શિષ્ટ અને (૬) ભાષા એ છ દૃષ્ટિએ વિચાર કરી એના છ પ્રકારે દર્શાવાયા છે જેમકે (૧) ક્ષેત્રાર્ય, (૨) જાત્યાર્ય, (૩) કુલાર્ય, (૪) કર્માર્ય, (૫) શિષ્ટાર્ય અને (૬) ભાષાર્ય

પ્રત્યેક ભરતક્ષેત્રમાં તેમ જ દરેક જૈન જાત ક્ષેત્રમાં ૨૫૫ આર્ય દેશો છે એ હિસાબે પાંચ ભરત અને પાંચ ઝારાવત ક્ષેત્રોમાં એકદર ૨૫૫ આર્ય દેશો છે વળી ૧૬૦ વિજયો પણ આર્ય દેશ ગણાય છે આ બધા આર્ય દેશોમાંથી ગમે તેમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યો 'ક્ષેત્રાર્ય' ગણાય છે આર્ય દેશ સિનાયના કોઈ પણ ભાગમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યો આર્ય ગણાતા નથી એટલે કે તેઓ ક્ષેત્રથી મ્નેચ્છ ગણાય છે આ રીતે વિચારતા પદ્મ કર્મભૂમિમાંના આર્ય દેશો સિનાયના ભાગમાં વસનારા, ત્રીસ અકર્મભૂમિમાં વસનારા તેમ જ ૫૬ અતર્દ્વીપમાં વસનારા તમામ મનુષ્યો મ્નેચ્છ ગણાય છે

ઇક્ષ્વાકુ, વિદેહ, હરિ, શાત, કુરુ, ઉત્તર વગેરે વસો ઉત્તમ ગણાય છે એ વશમાં ઉત્પન્ન થનાર જાત્યાર્ય કહેવાય છે

કુલકરો, ચાકવર્તીઓ, ખવડેનો, વામુદેનો તેમ જ બીજા પણ નિર્મળ કુળમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યો કુલાર્ય કહેવાય છે

પઠન, પાઠન, પૂજન, ખેતી અને વેપાર કે એવા કોઈ સાધન વડે નિર્વાહ કરનારા મનુષ્યો કર્માર્ય ગણાય છે

હાજમ, કુસાર વગેરેની માફક ઓછા આરવાનાળી અને ૨ પ્રવૃત્તિથી જીવન ગુજારનારા મનુષ્યો શિષ્ટાર્ય કહેવાય

તીર્થંકરો અને ગણધરો જેવા શિ
ઇલાદિ ભાષાઓનો બોલવા વગેરેમાં
કહેવાય છે

આ પ્રમાણે જ છ પ્રકારના
'મ્નેચ્છ' ગણાય છે એમને 'અન

કિરણ ૧૯ મુ. શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી ભાગ ૧ લો

આપણે જોઈ ગયાં તેમ શ્રીમહાવીરસ્વામીના એકદર અચ્ચાર ગણધરો હતા તેમાંના પાચમાનુ નામ શ્રીસુધર્મસ્વામી હતું તેઓ મોકલે ગયા હ્યારે તેમના મુખ્ય શિષ્ય શ્રીમજ્જુસ્વામી તેમના પદ્ધર બન્યા એઓ નિર્વાણ પામ્યા હ્યારે એમની પાટ શ્રીભક્તસ્વામી આન્યા તેમનુ સ્વર્ગગમન થતાં શ્રીશયલવસુરિ પદ્ધર બન્યા અને તેમનુ પણ સ્વર્ગગમન થતાં શ્રીયશોભદ્રસુરિ પદ્ધર થયા એ સુરિ સુધી તો શ્રીમહાવીરસ્વામીનુ ધર્મશાસન એક આચાર્યની સત્તામા રહ્યું, પરંતુ એ આચાર્ય વીર પ્રજ્ઞના નિર્વાણથી ૧૪૬૩ વર્ષે સ્વર્ગે સયર્યા તે પૂર્વે તેમણે શ્રીસમૂતિવિજય અને શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી એમ પોતાના બે મુખ્ય શિષ્યોને પોતાના ઉત્તરાધિકારી બનાવ્યા હતા આથી એ આચાર્યથી એક પાટ ઉપર એક કરતાં વધારે આચાર્ય સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિ શરુ થઈ

શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી શ્રીસમૂતિવિજયથી નાના હતા તેથી શ્રીસમૂતિવિજય વીરસંવત્ ૧૫૬ માં સ્વર્ગે ગયા પછી તેઓ સધરથવિર બન્યા અને સધના કાર્યમાં ભાગ લેવા લાગ્યા આ પ્રમાણે શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી શ્રીમહાવીરસ્વામીની પદ્ધરપરામાં સાતમા થયા એઓ ઝોદે પુઁવના બાણકાર હતા એટલે કે શ્રુતકવલી હતા

એક વેળા એ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીના જીનન દરમ્યાન ઉપરાઉપરી બાર વાર દુકાળો પડ્યા એથી મુનિવરોનો શાસનો અભ્યાસ જોયો જોઈએ તેવો ચાલુ રહ્યો નહિ. બાર દુકાળોનો અત આવતાં એ બંન્ના મુનિવરો પાટલિપુત્રમા ભેગા મળ્યા હ્યારે તેઓ માડમાંડ ૧૧ અગો એકઠા કરી શક્યા, પરંતુ બારમુ અગ તો તેમનામાથી એકને યાદ ન હતું આથી શુ કરવું તેનો વિચાર કરતા તેમને શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી યાદ આવ્યા તેઓ નેપાળમા મહાપ્રાણ નામનુ ધ્યાન ધરતા હતા તેમની પાસે તેમણે એક મુનિસંઘાટકને એટલે કે બે સાધુઓને મોકલ્યા, અને બારમા અગની વાયના આપના કહેવડાંચુ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ ઉત્તર આપ્યો કે દુકાળને લઇને મેં મહાપ્રાણ ધ્યાનમા પ્રવેશ કર્યો ન હતો, પણ હવે એ ધ્યાન ધરવા માહ્યુ છે એટલે હું વાયના આપી શકુ તેમ નથી મુનિ-સંઘાટકે પાટલિપુત્ર પાછા આવી એ વાત એકઠા મળેલા શ્રીસધને કહી હ્યારે તેમણે ફરીથી બીજા બે મુનિઓને મોકલ્યા તેઓ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી પાસે ગયા અને તેમણે એમને પૂછ્યું કે જઓ શ્રીસધની આજ્ઞા ન માને તેને શો દડ હોઈ

શકે? એઓ બોધ્યા સંધ બહાર મૂકવા સારે તેઓ બોધ્યા, એાપને આ દંડ શ્રીસયે દ્રુમાઓ છે એ સાબળી શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ કહ્યું કે હું એક શરતે વાચના આપવા તૈયાર છું, એ શરત એ છે કે હું વાચના લેનાર સાથે બોધીશ નહિ કે વાચના લેનારે મારી સાથે બોધતું નહિ તેમ જ હું વિશ્વાચર્યાથી આનતા એક વાચના, કાવચેણએ ત્રણ અને સાઝતું પ્રતિક્રમણ કર્યા બાદ ત્રણ એમ રોજ સાત વાચનાઓ કટકે કટકે આપીશ

શ્રીસયે આ શરત મંજૂર કરી અને અભ્યાસ કરી શકે એના ૫૦૦ સાધુઓને તેમ જ એ દરેકનું વૈયાવૃત્ત્ય કરવા માટે ખૂબ સાધુઓને એમ એકદમ ૧૫૦૦ સાધુઓને નેપાળમાં શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી પાસે મોકલ્યા વખત જતા ૫૦૦ અભ્યાસીઓમાંથી ૪૬૬ કટાણીને પાછા કર્યા અને કેવળ એક જ મુનિવર નામે શ્રીસ્થૂલભદ્ર સા રથા એઓ શ્રીસંનૃતિવિજયના શિષ્ય થતા હતા

શ્રીસ્થૂલભદ્ર આઠ વર્ષમાં આઠ પુનઃ-શીખી શક્યા એવામાં એક વેળા પહેલી વાર, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ તેમની સાથે વાર્તાવાપ કર્યો - એમણે તેમને પૂછ્યું કે તને વિદ્યા અને સ્વાધ્યાયમાં કંઈ તકલીફ તો પડી નથી ને?

શ્રીસ્થૂલભદ્ર—ભગવન! નહિ, મને કોઈ તકલીફ પડી નથી, પણ હું આપને એક પ્રશ્ન પૂછના મારું છું કે મારો કેટલો અભ્યાસ થયો અને હવે કેટલો બાકી છે?

શ્રીભદ્રબાહુ—૯૭ તો મહાસાગરમાં બિન્દુ જેટલો તારો અભ્યાસ થયો છે એ સાબળીને શ્રીસ્થૂલભદ્રનો જિત્સાહ જરા પણ મદ થયો નહિ તેઓ બોધ્યા કે હું અભ્યાસથી કટાણ્યો નથી પણ મને એ વિચાર આવે છે કે મારી અદ્ય પિંદગીમાં હું બાકીનો અભ્યાસ કેવી રીતે પૂરો કરી શકીશ?

શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ જવાબ આપ્યો કે મારું ધ્યાન હવે પૂર્ણ થના આગ્રુ છે એટલે હવેથી હું તને રાત ને દિવસ વાચના આપતો રહીશ જેથી તું જલદી પારખુ અગ પૂરું કરી શકીશ

કિરણ ૨૦ મું. શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી ભાગે ૨ જે

ઠાયાતરે શ્રીસ્થૂલભદ્ર દસ પુર્વે લાણી ગયા અને તેઓ શ્રીભદ્રબાહુ-
સ્વામીની સાથે નેપાળથી વિહાર કરી મગધમાં આઠ્યા એ વાતની
શ્રીસ્થૂલભદ્રની સાત બેનોને ખખર પડી એટલે એ સાતે બેનો જન્મો સાધ્વી-
અવસ્થામાં હતાં તેઓ એમને વંદન કરવા આઠ્યા એ વખતે શ્રીસ્થૂલભદ્ર
શુક્રમા બેઠા હતા તેમને વિધાનો ચર્મકાર દેખાડવાનું મન થયું અને તેમણે
સિંહનું રૂપ ધારણ કર્યું સાતે સાનીઓ એ બેઠેને લય પામી શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી
પાસે પાછાં આઠ્યા તેમણે એમને ફરીથી શુક્રમાં જવા કહ્યું હાં જતા ત્યા
તેમને શ્રીસ્થૂલભદ્રનાં દર્શન થયા

યોહો વખત વીસા બાદ શ્રીસ્થૂલભદ્ર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી પાસે વાચના
લેવા ગયા સારે તેમણે તે આપવાં ના પાડી આખરે ત્રીસથે વગે પડી બહુ
દબાણ કર્યું સારે તેમણે કહ્યું કે શકટાળ મનિના ખાનદાન રાજકુળમા જન્મેલા,
કોશા વેશ્યા સાથે બાર વર્ષે રહ્યા બાદ તે અધમ જીવનને તેમ જ નદ-
રાજાએ આપવા માડેલા પ્રધાનપદને એકાએક તિલાંજલિ આપી સાધુ બનેલા
એવા આ સ્થૂલભદ્ર પણ વિદ્યા પચાવી ન શક્યા અને એનો દુરુપયોગ કરવા
પ્રેરાયા તો હવે પછીના મુનિઓ માટે શુ કહેવું? દિનપ્રતિપ્રદિન મનુષ્યની
માનસિક શક્તિ ધટતી જાય છે અને ક્ષમા અને ગભીરતા ઓછી થતી જાય
છે, એટલે બાકીનાં પુંવનો અભ્યાસ ચાલુ રહે તે મને ઠીક લાગતું નથી તેમ
છતા તમારો આગ્રહ છે તો હું આ સ્થૂલભદ્રને બાકીના પુંવ ભણાવીશ, પરંતુ
છેલ્લા ચાર પુંવનો અર્થ શીખવીશ મહિ તેમ જ તેમને વાચના આપવાની
અનુદા તો એ ચાર પુંવ સિવાયનાં પુંવની જ આપીશ

આગળ ઉપર શ્રીસ્થૂલભદ્રને શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ અભ્યાસ કરાવ્યો સાર
બાદ તેઓ વીરસવત્ ૧૭૦ માં સ્વર્ગે સચર્ચા તે પૂર્વે તેમણે આપણા
દસ શાસ્ત્રો ઉપર પાઠ્યમાં પદ્યમાં દીક્ષરચી એ દીક્ષાને પાઠ્યમાં 'નિર્નિબુત્તિ'
અને સંસ્કૃતમાં 'નિર્નુક્રિત' કહેવામાં આવે છે આ ઉપરાંત પર્યુપણ્યર્થ દરમ્યાન
વચાતુ મન્મોસણાકર્ય તેમ જ પવહારમુત્ત વગેરે એમની કૃતિ તરીકે ગણવાય
છે મન્મોસણાકર્યનું કટપસૂત્ર એવું નામ પ્રચલિત બન્યું છે, એ મહાત્મા શબ્દ
અને અર્થ એમ ઉભય દષ્ટિએ છેલ્લા શ્રુતકવલી થયા, બ્યારે શ્રીસ્થૂલભદ્ર કેવળ
શબ્દદષ્ટિએ છેલ્લા શ્રુતકવલી થયા એ શ્રીસ્થૂલભદ્ર વીરસવત્ ૨૧૫ કે ૨૨૫
ની આસપાસમાં સ્વર્ગે સિધાવ્યા એ બને મહોપરુષોને આપણા અનેક વાર
વંદન હોજે

કિરણ ૨૧ મું. કાળના વિભાગો

કાળનો અર્થ 'વખત' થાય છે એના અનેક વિભાગો પાડી શકાય છે તેમાંનો સૌથી નાનામાં નાનો વિભાગ 'સમય' કહેવાય છે એ વાત આપણે શીખી ગયા છીએ આખ ઉધાડતા કે મીચતા આવા સેંકડો સમયો પસાર થઈ જાય છે. અસખ્ય સમયો જટલા વખતને 'આવધિકા' કહેવામાં આવે છે એ આવધિકા અને યુગના બીજા વિભાગોનો સળધ નીચે પ્રમાણે છે —

૨૨૨૩૬૩૬૬ આવધિકા = ૬૨૭૫૫૫ અથવા ૧ નિ માસ

૧ ૬૨૭૫૫૫+૧ નિ માસ = ૧ પ્રાણ

૭ પ્રાણ = ૧ સ્તોક

૭ સ્તોક = ૧ લવ

૩૮૬ લવ = ૧ ધરી અથવા ૧ નાવિકા

૨ નાવિકા = ૧ મુહૂર્ત

૩૦ મુહૂર્ત = ૧ અહોરાત્ર

૧૫ અહોરાત્ર = ૧ પખવાડિયું

૭ પખવાડિયા = ૧ માસ

૨ માસ = ૧ ઋતુ

૩ ઋતુ = ૧ અયન

૨ અયન = ૧ સવત્સર

૫ સવત્સર = ૧ યુગ

૮૪ લાખ વર્ષને જન દર્શનમાં 'પૂર્વાગ' કહેવામાં આવે છે આ પૂર્વાગને ૮૮ લાખ વડે ગુણતા જે સખ્યા આવે છે તે 'પૂર્વ' કહેવાય છે એ પૂર્વને ચોર્યાસી લાખ વડે ગુણતા જે સખ્યા આવે તેને ચોર્યાસી લાખ વડે, એમ આગળને આગળ ગુણાકાર ચાલુ રાખતા જે જે સખ્યાઓ આવે છે તેમના ખાસ નામો છે એ નામો પૈકી આપણે અહીં શીર્ષપ્રદેલિકાનો જ વિચાર કરીશું. ૮૪ લાખને ૮૪ લાખ વડે ૨૮ વાર ગુણતા જે સખ્યા આવે છે તેટલા વર્ષોને 'શીર્ષપ્રદેલિકા' કહેવામાં આવે છે આ સખ્યામાં કુલ ૧૬૪ ઓંકડાઓ છે. બેઠસકરડંગ પ્રમાણે તો ૮૪ લાખને ૮૮ લાખ વડે ૩૬ વાર ગુણતા સખ્યા આવે છે તેટલા વર્ષો 'શીર્ષપ્રદેલિકા' કહેવાય છે એમાં એકદર ૨૫૦ ડાઘો છે અસાર સુધીમાં અનેક શીર્ષપ્રદેલિકાઓ પસાર થઈ ગઈ છે અને

હવે પછી થશે, કેમકે કાળનો કંઈ અત નથી આથી શીર્ષમહેલિકા કરતા વધારે વખત સૂચવવા માટે જૈન દર્શનમા હિપમા દ્વારા કાળની ગણના કરવામાં આવી છે ખાસ કરીને પટયોપમ અને સાગરોપમ એ બે સજ્જાનો આ સબધમા નિર્દેશ કરી શકાય એટલે આનો વિચાર આપણે હવે પછી કરીશું, પરંતુ અહીં તો ઉપર ગણાવી ગયેલા ઉચ્છ્વાસ, નિશ્વાસ અને મુહૂર્ત સબધી થોડો વિશેષ વિચાર કરીશું

જે શ્વાસ અદર લેવામા આવે છે તે 'ઉચ્છ્વાસ' કહેવાય છે, જ્યારે જે શ્વાસ બહાર કાઢવામા આવે છે તે 'નિશ્વાસ' કહેવાય છે એક શ્વાસ લેવામાં અને મૂકવામા જટલો વખત લાગે તે અનુક્રમે 'ઉચ્છ્વાસ' અને 'નિશ્વાસ' કહેવાય છે એ બંનેનું માપ સમુદ્ધ છે

નવ સમયોથી માડીને તે છેક એક મુહૂર્તમા એક સમય જટલા ઓછા એવા બધા કાળોને 'અતર્મુહૂર્ત' કહેનામા આવે છે નવ સમય જટલો કાળ 'જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત' કહેવાય છે, મુહૂર્તમા એક સમય જટલો ઓછો કાળ 'ઉત્કૃષ્ટ અતર્મુહૂર્ત' કહેવાય છે, અને જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અતર્મુહૂર્તની વચ્ચેના બધા કાળો 'મધ્યમ અતર્મુહૂર્ત' કહેવાય છે આ ઉપરથી બેધ શકારે કે જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અતર્મુહૂર્તના એક એક જ પ્રકાર છે, પણ મધ્યમ અતર્મુહૂર્તના તો અનેક પ્રકારો છે

૨૫૬ આવલિકા જટલા સમયને 'શુદ્ધિક લવ' કહેવામા આવે છે લગભગ સાડા સત્તર શુદ્ધિક લવો મળીને એક ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ જટલો વખત થાય છે ૧,૬૭,૭૭,૨૧૬ આવલિકાઓ મળીને એક મુહૂર્ત થાય છે એક મુહૂર્તમા ૩,૭૭૩ પ્રાણો હોય છે અને ૬૫,૫૩૬ શુદ્ધિક લવો હોય છે

કિંગ્લુ ૨૨ મું. પુણ્ય અને પાપના પ્રકારો

આ દુનિયામાં જે મનુષ્યો છે તેમના સન્નિવન અને દુર્જન એમ બે પ્રકારો પાડી શકાય વળી આ પ્રત્યેકના સુખી અને દુઃખી એમ બે બે અવાતર પ્રકારો પણ પડી શકે આ પ્રમાણે મનુષ્યોના (૧) સન્નિવન તેમ જ સુખી, (૨) સન્નિવન છતાં દુઃખી, (૩) દુર્જન છતાં સુખી અને (૪) દુર્જન તેમ જ દુઃખી એમ એકરૂર ચાર ભેદો પડે કેટલાક મનુષ્યો આ ભવમાં સદાચારી હોવા છતાં દુઃખી જોવાય છે, જ્યારે કેટલાક મનુષ્યો આ ભવમાં દુરાચારી હોવા છતાં સુખી જોવાય છે આવી વિચિત્ર સ્થિતિ પુણ્ય અને પાપને આભારી છે, આ વાત સ્પષ્ટ સમજાય તે માટે પુણ્યના પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય અને પાપાનુબંધી પુણ્ય એવા બે ભેદોનો આપણે સૌથી પ્રથમ વિચાર કરીશું અને ચાર પછી પુણ્યાનુબંધી પાપ અને પાપાનુબંધી પાપ એમ પાપના પણ બે પ્રકારો વિચારીશું

પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય—‘પુણ્યાનુબંધી’ શબ્દ ‘પુણ્ય’ અને ‘અનુબંધી’ એ બે મળીને થયેલો છે ‘અનુબંધી’ શબ્દમાં મૂળ શબ્દ ‘અનુબંધ’ છે અને એ અનુબંધનો અર્થ ‘સબંધ’ થાય છે એ ઉપરથી અનુબંધીનો અર્થ ‘સબંધવાળો’ એમ કરાય છે ગયા જન્મમાં જે પુણ્ય કરાવ્યું હોય તેના ફળરૂપે અભારે સુખ અનુભવાય અને સાચે સાચે ધાર્મિક ક્રિયા કરવાનું વલણ રહે અને તેથી સદાચારી જીવન જીવાય તે પુણ્ય ‘પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય’ કહેવાય છે આ પુણ્ય ચાલુ જિંદગીમાં સુખ આપે છે એટલું જ નહિ, પણ આ પુણ્ય ભોગવતી વેળા નવું પુણ્ય બધાનું જાય છે, જેથી ભવિષ્યમાં પણ સુખ મળે છે આ પ્રમાણે આ પુણ્ય જન્મોત્તરને માટે પુણ્યનો યોગ કરાવી ‘આપનારું હોય’ ‘પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય’ કહેવાય છે આના ઉદયથી આ ભવમાં તેમ જ પરંભવમાં સુખ મળે છે

પાપાનુબંધી પુણ્ય—જે પુણ્યના ફળરૂપે સુખ ભોગવતી વેળા દુરાચાર સેવવાનું વલણ રહેતું હોનાથી કુદ કાર્યો કરાય અને એથી પાપ બંધાય તે પુણ્ય ‘પાપાનુબંધી પુણ્ય’ કહેવાય છે આ પુણ્યના ઉદયથી ચાલુ જિંદગીમાં સુખ મળે છે, પરંતુ ભવિષ્યમાં તો કુખ ઉત્પન્ન થાય તેવી સ્થિતિ ઊભી થાય છે આવા પુણ્યના ઉદય દરમિયાન દુર્જનોને સુખી જોઈ સામાન્ય લોકો અચળો પામે છે, અને અધર્મનું ફળ સુખ કેમ હોય શકે એવો પ્રશ્ન ઉઠાવે છે લોકો બૂલી જાય છે કે અધર્મનું ફળ તો કુખ જ છે, પણ અભારે

દુર્જનો જે સુખ ભોગવે છે તે અસારે તેમનાથી કરાતા અધર્મનું કળ નથી, પરંતુ પૂર્વ ભવમા તેમણે કરેલા પુણ્યનું કળ છે

પુણ્યાનુબધી પાપ—ગયા જન્મમા પાપ કમણું હોય તેના કળરૂપે અસારે દુષ્ણ અનુભવાય, પણ એ દુષ્ણ ભોગવતી વેળા ધર્મ કરવા તર્ક ચિત્ત રહે અને એથી સદાચારી જીવન જીવાય તે પાપ ‘પુણ્યાનુબધી પાપ’ કહેવાય છે, કેમકે આ પાપ જન્માંતર માટે પુણ્યનો બધ કરાવનામા કમણરૂપ છે આ પાપના ઉદયથી આ ભવમાં દુષ્ણ ભોગવવું પડે, પરંતુ પરભવમા તો સુખ જ મળે

પાપાનુબધી પાપ—ગયા જન્મમા જે પાપ કરાયેલા હોય તેના ઉદયથી જીવ આ ભવમા દુષ્ણ ભોગવે તેમ છતાં તે ઉપરથી ધડો ન લેતા દુષ્ણ કાર્યો કર્યો કરે અને તેમ કરી પાપના પોટલા બાધે તે પાપ ‘પાપાનુબધી પાપ’ કહેવાય છે આના ઉદયથી જીવ આ ભવમા અને પરભવમા પણ દુષ્ણ થાય છે

આ દુનિયામા જે રાજાઓ, ધનિકો વગેરે સુખી છે અને પવિત્ર જીવન ગાળે છે તેઓ પુણ્યાનુબધી પુણ્યવાળા જાણના

જે રાજાઓ, ધનિકો વગેરે અસારે મોજ રૂંટે છે, પરંતુ પરભવના ભાથા તરીકે પુણ્યનું ઉપાર્જન ન કરતા પાપ બનાય એવી પ્રવૃત્તિઓ રૂંટે છે તેઓ પાપાનુબધી પુણ્યવાળા જાણના

જેઓ આ ભવમા ગરીબાઈ વગેરે દુષ્ણથી પીડાય છે છતાં સદાચારને છોડતા નથી તેઓ પુણ્યાનુબધી પાપવાળા જાણના

જેઓ દરિદ્રી અને દુષ્ણી છે છતાં દુષ્ણ કર્મ કરવામા તક્લીન રહે છે તેઓ પાપાનુબધી પાપવાળા જાણના

કિરણ ૨૩ મુ. ઉપનાન ભાગ ૧ લો

મૂળચદલાઈ ! આજે એ થુ હતું? એ તમારો રોનો વ ધોડો હતો? એ વધોડાની શોભા, એના સાથેનાની સખ્યા, તમારા મુનિવરોનો મોટો સમુદાય અને હજારો માણુમોની મેદની ભેધને હુ તો સડક ન થઈ ગયો.

મૂળચદલાઈ—જટારાકગલાઈ ! આજનો આમારો એ વરવોડો ખરેખર અજબ હતો. પણ હુ તમને એક વાત પૂછું? રથની પાછળ ડેટલી બધી સ્ત્રીઓ માણુઓનો થાળ માથે ખૂડીને આવતી હતી તે તમે જોયું હતું કે?

જટારાકગ—હા, પણ મને એનું કાંઈ કારણ મનજાયું નહિ.

મૂળચદ૦—એ માણારોપણનો વરવોડો હતો એથી એમા માણુઓ હતી આનતી કાને સવારે કેટલાક પુરુષોને અને કેટલીક સ્ત્રીઓને તેમના બાઈઓ તરફથી માળા પહેરાવવાની ક્રિયા કરારો જેનું સૌથી વધારે ધી હશે તેને પહેલી માળા પહેરાવારો.

જટારાકગ—એવી માળા પહેરાવવાનો શો હેતુ છે?

મૂળચદ૦—સાલળો જેમ તમાગમા બ્રાહ્મણને જનો, આપવાની ઉપનયનક્રિયા કરાય ત્યાર પછી જ તે ખરો બ્રાહ્મણ ગણાય છે, જેમ પારસીઓમા કરતી આપ્યા પછી તે ખરો પારસી ગણાય છે, જેમ મુસ્લિમને મુજત કરાવ્યા પછી તે ખરો મુસ્લિમ ગણાય છે અને જેમ ખ્રિસ્તીઓમા ખ્રિસ્તીને જલસરકાર (baptism)ની ક્રિયા કરાયા પછી જ તે ખરો ખ્રિસ્તી ગણાય છે તેમ અમારામાં જે જૈને ઉપધાન વહન કર્યા હોય તેને માળા પહેરાવવાની ક્રિયા કરાય ત્યારે જ તે સાચો જૈન ગણાય છે.

જટારાકગ—ઉપધાન વહન કરવા તે થુ?

મૂળચદ૦—ઉપધાન એ એક જાતનું તપ છે અને એ તપ કરવું તે ઉપધાન વહન કરવું એમ જહેવાય છે. ઉપ એટલે પાસે અને ધાન એટલે વારણ કરવું એટલે કે ગુરુમહારાજની પાસે નવકારમત્ર વગેરે અમુક અમુક સૂત્રોનો વિધિ મુજબ અભ્યાસ કરવો તે ‘ઉપધાન’ છે. કદાચ પહેલેથી આ સૂત્રો એમ ને એમ શીખાયા હોય તો પણ જેમ કોઈ મત્ર સિદ્ધ કરવા માટે તેના કંઈ મુજબ અમુક સ્થિતિમા અમુક સ્થળમા અમુક આસને બેસી તેનો એક ચિત્તે જાપ કરવો જોઈએ તેમ અમુક અમુક સૂત્રોની વિધિપૂર્વક ગુરુના મુખથી

વાચના લેવી જોઈએ એટલે ગુરુ મહારાજ ચોર્તે સૂત્ર બોલે અને
ઉપધાન કરનાર પાસે એ બોલાવે

અસાર મુધી મૂળચંદનો પુત્ર નેમચંદ મૂગો મૂગો આ બધી વાતચીત
સાંભળતો હતો તે બોલી બીઠ્યો બાપાજી! અમુક અમુક નૂત્રો તે કયા ?

મૂળચંદ—ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવદનમા અથવા તો દેવવદનમા આવતા એ સંતો છે એના
મુખ્ય છ વિભાગો પાડવામા આવ્યા છે (૧) પચમગલમટાશ્રુતસ્કંધ
નામે ઓળખાતો નવકારમત્ર, (૨) પ્રતિકમણુત્રુતસ્કંધ તરીકે ઓળ-
ખાતુ ઈર્યાપથિકીમૂત્ર તેમ જ તસ્સ ઉત્તગીસૂત્ર, (૩) શકસ્તવાધ્યયન
તરીકે ઓળખાતો શકસ્તવ યાને નમુત્યુ ભુ, (૪) ચૈત્યસ્તવા યયનના
નામથી ઓળખાતો ચૈત્યસ્તવ અને અન્નત્ય બસસિએભુ, (૫) નામ-
સ્તવા યયન તરીકે ઓળખાતો નામસ્તવ યાને લોગસ્સસૂત્ર અને (૬)
શ્રુતસ્તવાધ્યયન અને સિદ્ધસ્તવાધ્યયન તરીકે અનુક્રમે ઓળખાતા
પુદ્ગલસ્તવદીવદ્ધે અને સિદ્ધાભુ બુદ્ધાભુ તેમ જ વૈયાવૃત્યકરસૂત્ર
આ પ્રમાણેના છ વિભાગોને છ ઉપધાન તરીકે ઓળખાવાય છે
એ વહન કરવાના દિવસોની સખ્યા અનુક્રમે ૧૮, ૧૮, ૩૫, ૪,
૨૮ અને ૭ એમ સપ્તવામા આવી છે

જટાશંકર—સારે તો આ ક્રિયા ધણો લાભો વખત ચાલતી હશે નહિ વારુ ?

મૂળચંદ—હા એથી તો છ જે ઉપધાનો સાથે વહન ન કરતા પહેલુ, બીજુ,
ચોથુ અને છટુ સાથે વટન કરાય છે અને તેમ કરવામા એકદર
૪૭ દિવસ લાગે છે એ ચાર ઉપધાન વટન વધે રહેતા માળા
પહેરવામાં આવે છે બાકીના ત્રીજા અને પાચમા ઉપધાન પૂરા કરાતા
એવી માળા પહેરવાની ટોતી નથી વળી એ ત્રીજુ ઉપધાન અને
પાચમુ ઉપધાન છૂટ્ટ છૂટ્ટ વહન કરાય ખરુ, પરંતુ પહેલી વાર
ઉપધાન કરવા માટે કેટલીક વ્યક્તિઓ તૈયાર વાય સારે તેમની સાથે
સાથે જ એ ઉપધાનો વહન કરાવાય છે

જટાશંકર—સારે આ પ્રમાણે છ ઉપધાન ત્રણ કંટકે વહન થાય છે એમ જ ને ?

મૂળચંદ—હા એક વાર પહેલુ, બીજુ, ચોથુ અને છટુ ઉપધાન વહન કરાય
છે, પછી સમય મળતા ત્રીજુ ઉપધાન વહન કરાય છે, અને સાર
બાદ પાછો જોગ મળતા પાચમુ ઉપધાન વહન કરાય છે

જટાશંકર—આ દરેક ઉપધાન નખતે ઉપધાન કરનાના હોય ને વારુ ?

મૂળચંદ્ર—હા. પહેલું ઉપધાન ૧૮ દિવસનું છે એટલે અદારિયા તરીકે ઓળખાતા
 એ ઉપધાનમાં એક દિવસે ઉપધાન અને બીજા દિવસે એકાસણુ
 એમ ૧૮ દિવસ સુધી તપશ્ચર્યા કરાય છે અને વિશેષમાં એકા-
 સણુને દિવસે પુરિમદ્ કરાય છે એકાસણુથી ૦૧ ઉપવાસ અને
 *પુરિમદ્થી બે આની ઉપવાસ ગણાય છે આ પ્રમાણે ગણતા
 એકદર ૧૨૦ ઉપવાસમાં બે આની ઓછા ઉપવાસ થાય છે
 એ ઉણુપ એકાદ દિવસ આયબિલ કરાવી પૂર્ણ કરાય છે

બીજું ઉપધાન પણ ૧૮ દિવસનું હોય તેને 'અદારિયુ' કહે છે
 એમાં પણ પહેલા ઉપધાનની પેઠે ૧૨૦ ઉપવાસની તપશ્ચર્યા થાય છે

ત્રીજું ઉપધાન ચાર દિવસનું છે એને 'ચોથિયુ' કહે છે એમ
 પહેલે દિવસે એક ઉપવાસ અને પછીના ત્રણ દિવસે એકેક આયબિલ
 કરાય છે. એમ કુલને ૨૦ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થાય છે

છટું ઉપધાન સાત દિવસનું છે એને 'છકિયુ' કહેવામાં આવે છે
 એમાં પહેલે અને છેલ્લે દિવસે એકેક ઉપવાસ કરાય છે અને બાકીના
 પાંચ દિવસે રોજ આયબિલ કરાય છે આ પ્રમાણે આ ઉપધાનમાં
 કુલ ૧૪ ઉપવાસની તપશ્ચર્યા થાય છે

પહેલે બે ઉપધાન વહન કરનારની સાથે જ વહન કરાતા ત્રીજા અને
 પાંચમાં ઉપધાનમાં તપશ્ચર્યા એકાતર ઉપવાસની રીતે જ કરાય છે,
 પણ એ એ ખાસ જુદા વહન કરાય તો તેની ગણતરી નીચે સુજળ છે

ત્રીજા ઉપધાનમાં પહેલા ત્રણ ઉપવાસ અને પછી બીસ દિવસોમાં
 રોજ આયબિલ કરાય છે આમ એકદર ૧૬ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થાય છે

પાંચમાં ઉપધાનમાં પહેલા ત્રણ દિવસ રોજ ઉપવાસ અને પછીના
 પંદરથીસ દિવસોમાં રોજ આયબિલ કરાય છે આ પ્રમાણે એમાં કુલ ૧૫૦ ઉપવાસ
 જેટલી તપશ્ચર્યા કરાય છે

બરહાસકર—આ પ્રમાણે તો છ ઉપધાનમાં અનુક્રમે ૧૨૦, ૧૨૦, ૧૬, ૨૦,
 ૧૫૦ અને ૪૦ એમ ઉપવાસની અપ્પા થવા જાય છે

મૂળચંદ્ર—તમે ઠીક યાદ રાખ્યું

* ૪૫ નચ્ચારસપ્તિ, ૨૪ પોરિસો ૧૮ સાદપોરિસો, ૧૮ ફરિ ૧૨ પુરિમદ્, ૧૨ તિવિહાર
 પુરિમદ્, ૮ અવિહાર પુરિમદ્ ૧૦ તિવિહાર અવદુ અને ૧ અવિહાર અવદુ મે દરેક તપ એ
 ઉપવાસ બરાબર ગણાય છે

ક્રિષ્ણ ૨૪ મું. ઉપધાન ભાગ ૨ બે

યોડી વારે મૂળચંદલાધને નેમચદે કહ્યું કે આ છ ઉપધાન દરમ્યાન જેટલી જેટલી વાચના થાય છે તે તો તમે કહ્યું જ નહિ

મૂળચંદ૦—એ તારે જાણવું છે?

નેમચદ—હા, જી

મૂળચંદ૦—તો સાંભળ પહેલા ઉપધાનને અગે પાંચ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થતા નવકારમંત્રના પહેલા પાંચ પદોની એક વાચના અને એ ઉપધાન પૂરું થતા એની ચુલિકાશ્પ ગણાતા બાકીના ચાર પદોની બીજી વાચના એમ પહેલા ઉપધાનમાં બે વાચના થાય છે

બીજા ઉપધાનમાં પણ બે વાચના થાય છે પાંચ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થાય એટલે ઈર્યાપથિકીમૂત્રની ‘જે જે જીવા વિશહિયા’ મુધીની એક વાચના થાય છે, અને એ ઉપધાન પૂરું થાય એટલે ઈર્યાપથિકીસૂત્રના બાકીના ભાગની તેમ જ તસ્મ ઉત્તરી એ સૂત્રની એમ બીજી વાચના થાય છે

ત્રીજા ઉપધાનની ત્રણ વાચના થાય છે તેમાં ત્રણ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થતા શકસ્તવની ‘પુરિસવરગંધથીણુ’ મુધીની એક વાચના, ચાર બાદ બીજા આઠ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થતા ‘ધમ્મવર્યાઉરતયકવટીણુ’ મુધીની બીજી વાચના અને ઉપધાનના અંતમાં શકસ્તવના બાકીના પાંચની ત્રીજી વાચના થાય છે

ચોથા ઉપધાનની એક જ વાચના થાય છે એ ઉપધાન પૂરું થવા આવે એટલે ચૈલસ્તવ અને અત્રત્ય ઊસસિએણુ એ બે સૂત્રોની વાચના થાય છે

પાંચમા ઉપધાનની ત્રણ વાચના થાય છે ત્રણ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થતા નામસ્તવની એક ગાથાની એક વાચના, બીજા છ ઉપવાસ થતા એની પછીની બે ગાથાની બીજી વાચના અને બીજા છ ઉપવાસ થતા એની પછીની ત્રણ ગાથાની ત્રીજી વાચના અપાય છે

છઠ્ઠા ઉપધાનની બે વાચના થાય છે બે ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થતા સપૂર્ણ શ્વતસ્તવની એક વાચના અપાય છે અને ઉપધાનને છેલ્લે દિવસે સિદ્ધસ્તવ તેમ જ વૈયાવૃત્ત્યકરસૂત્ર એમ બે સૂત્રોની બીજી વાચના અપાય છે

આ પ્રમાણે મૂળચંદલાધ પુત્રને વાચનાની મમજણુ આપી રહ્યા એટલે જટારાકરે પૂછ્યું મૂળચંદ—જાન એટલે અમુક અમુક તપશ્ચર્યા અને અમુક અમુક સૂત્રની, કે જુ જ કે બીજા કંઈ?

મૃગચંદ્ર—ના, એટલું જ નહિ બીજી પણ કેટલીક દિવાઓ કરાય છે હું
તમને એમાની મુખ્ય આઠ ગણાવીશ

- (૧) સવારે અને સાંજે એમ બંને વાર રોજ પ્રતિક્રમણ કરેલું
 - (૨) વિસ અને રાત એમ આઠે પટોરણ રોજ પૌષ્ઠ વ્રત કરેલું
 - (૩) બે વખત ચરવણા વગેરેની પ્રતિવેષના કરવી
 - (૪) સવારે, બપોરે અને સાંજે એમ ત્રણ ટક દેવવદના કરવી
 - (૫) જિનમંદિરે દર્શન કરી આઠ સ્તુતિ વડે દેવ વાદવા
 - (૬) સો લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરવો
 - (૭) દરરોજ સો ખમાસમણા દેવા
 - (૮) પહેલા, બીજા, ત્રીયા અને છૂટા ઉપધાનવાળાએ નવકારન.
- ૨૦ 'બાધી નવકારવાળી ગણવી અને ત્રીજા ને પાચમા ઉપધાનવાળાએ
લોગસ્સની ત્રણ ત્રણ બાધી નવકારવાળી ગણવી

આ ઉપરાંત ઉપધાન વહન કર્યા બાદ એ દિવા તાજ રહે અને જીવન
ઉજ્જવળ બને તેમ વર્તેલું એ ઉપધાન કરનારે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ

કિરણ રૂપં મું. કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ભાગ ૧ લો

આપણે પાચમી 'કિરણાવલી'માં કર્મપ્રકૃતિ અને તેના જ્ઞાનાવરણ ધ્યાદિ આઠ પ્રકારો શીખી ગયા આ આઠ પ્રકારો તે 'કર્મની મૂળ પ્રકૃતિઓ' કહેવાય છે એ દરેકના જે પેટાવિભાગો પડે છે તે 'કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ' કહેવાય છે જ્ઞાનાવરણની ૫, દર્શનાવરણની ૯, વેદનીયની ૨, મોહનીયની ૨૮, આયુષ્યની ૪, નામની ૪૨, ગોત્રની ૨ અને અતરાયની ૫ એમ એકદર ૯૭ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે એમાં જ્ઞાનાવરણની પાંચ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે જેમકે (૧) મતિજ્ઞાનાવરણ, (૨) શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, (૩) અવધિજ્ઞાનાવરણ, (૪) મન પર્યાયજ્ઞાનાવરણ અને (૫) કેવલજ્ઞાનાવરણ આ દરેકનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે —

જે કર્મ મતિજ્ઞાનનું આવરણ કરે છે એટલે કે એની ઉત્પત્તિને અટકાવે છે તે 'મતિજ્ઞાનાવરણ' કહેવાય છે

જે કર્મ શ્રુતજ્ઞાનનું આવરણ કરે છે તે 'શ્રુતજ્ઞાનાવરણ' કહેવાય છે

જે કર્મ અવધિજ્ઞાનનું આવરણ કરે છે તે 'અવધિજ્ઞાનાવરણ' કહેવાય છે

જે કર્મ મન પર્યાયજ્ઞાનનું આવરણ કરે છે તે 'મન પર્યાયજ્ઞાનાવરણ' કહેવાય છે

જે કર્મ કેવલજ્ઞાનનું આવરણ કરે છે તે 'કેવલજ્ઞાનાવરણ' કહેવાય છે

દર્શનાવરણની નવ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે જેમકે (૧) અશ્વુર્દર્શનાવરણ, (૨) અચશ્વુર્દર્શનાવરણ, (૩) અવધિદર્શનાવરણ, (૪) કેવલદર્શનાવરણ, (૫) નિદ્રા, (૬) નિદ્રાનિદ્રા, (૭) પ્રચક્ષા, (૮) પ્રચક્ષાપ્રચક્ષા અને (૯) રસાનગૃહિ

તેત્રરૂપ ધન્દ્રિય વડે જે સામાન્ય બોધ થાય છે તે 'અશ્વુર્દર્શન' કહેવાય છે અને એવા બોધને રોકનારુ કર્મ 'અશ્વુર્દર્શનાવરણ' કહેવાય છે

તેત્ર સિવાયની 'બીજી ચાર ધન્દ્રિયોમાથી ગમે તે કોઈ ધન્દ્રિય વડે કે મન વડે થતો સામાન્ય બોધ તે 'અચશ્વુર્દર્શન' કહેવાય છે અને એવા બોધને રોકનારુ કર્મ 'અચશ્વુર્દર્શનાવરણ' કહેવાય છે

અવધિરૂપ લઘ્વિથી ઉત્પન્ન થતો સામાન્ય બોધ 'અવધિદર્શન' કહેવાય છે અને એ બોધને રોકનારુ કર્મ 'અવધિદર્શનાવરણ' કહેવાય છે

કેવલરૂપ લઘ્વિથી ઉત્પન્ન થતો સામાન્ય બોધ 'કેવલદર્શન' કહેવાય છે અને એ બોધને રોકનારુ કર્મ 'કેવલદર્શનાવરણ' કહેવાય છે

જે કર્મનો ઉદય થતા સુખેશી જાગી શકાય એવી હોય આવે તે કર્મ 'નિદ્રા' કહેવાય છે એને 'નિદ્રાવેદનીય' તેમ જ 'નિદ્રાવેદનીય-દર્શનાવરણ' પણ કહેવામાં આવે છે

જે કર્મનો ઉદય થતા મહાચુસીજતે જાગી શકાય એવી હોય આવે તે કર્મ 'નિદ્રાનિદ્રા' કહેવાય છે એને 'નિદ્રાનિદ્રાવેદનીય' તેમ જ 'નિદ્રાનિદ્રાવેદનીય દર્શનાવરણ' પણ કહેવામાં આવે છે

જે કર્મનો ઉદય થતા બેઠા બેઠા કે બિભા બિભા લઈ આવી જાય તે કર્મ પ્રચયા, પ્રચયાવેદનીય તેમ જ પ્રચયાવેદનીય-દર્શનાવરણ પણ કહેવાય છે

જે કર્મનો ઉદય થતા ચાલતા ચાલતા પણ હોય આવી જાય તે પ્રચયાપ્રચયા, પ્રચયાપ્રચયાવેદનીય તેમ જ પ્રચયાપ્રચયાવેદનીય દર્શનાવરણ પણ કહેવાય છે

જે કર્મનો ઉદય થતા જગૃત દશામાં ચિંતવેલ કાર્ય નિદ્રામાં કરાય તે 'સ્થાનગૃહિ' કહેવાય છે આને 'સ્થાનગૃહિવેદનીય' કે 'સ્થાનગૃહિવેદનીય-દર્શનાવરણ' પણ કહેવામાં આવે છે વળી સ્થાનગૃહિને બદલે 'સ્થાનર્હિ' એવો પણ પ્રયોગ કરાય છે

વેદનીય કર્મની બે ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે (૧) સાતવેદનીય અને (૨) અસાતવેદનીય આ બંનેનું સ્વરૂપ આપણે પાચમી કિરણાવલીમાં વિચારી ગયા છીએ

મોહનીય કર્મના બે મુખ્ય ભેદો છે (૧) દર્શનમોહનીય અને (૨) ચારિત્રમોહનીય જીવ વગેરે પદાર્થો જવા છે તેવા જ તેને માનવા તે 'દર્શન' કહેવાય છે આ સાચી શ્રદ્ધા હોવાથી એને 'સમ્યગ્દર્શન' પણ કહેવામાં આવે છે દર્શનમોહનીય કર્મ આ સમ્યગ્દર્શનને દબાવી રાખે છે

જે વર્તન દ્વારા આત્મા પોતાનું અસત્ત્વ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરી શકે તે 'ચારિત્ર' કહેવાય છે અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો હિંસા વગેરે પાપી પ્રવૃત્તિઓનો સર્વથા ભાગ અને અહિંસા વગેરેનું આચરણ તે 'ચારિત્ર' કહેવાય છે ચારિત્રમોહનીય કર્મ આવા ઉત્તમ ચારિત્રને ઘટકાવી રાખે છે

દર્શનમોહનીય કર્મના ૩ અને ચારિત્રમોહનીય કર્મના ૨૫ અવાતર પ્રકારો પડે છે આ ઉપરથી બેઠા શકાશે કે મોહનીય કર્મના કુલે ૨૮ પ્રકારો પડે છે એ ૨૮ પ્રકારોને મોહનીય કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ તરીકે ઓળખાવાય છે, એનું વર્ણન આપણે આગળ ઉપર કરીશું

કિરણ ૨૬ સુ. કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ભાગ ૨ જે

જે કર્મની હૈયાતીથી પ્રાણી જીવે છે અને જેનો નાગ યતા પ્રાણી મરણ પામે છે તે 'આયુષ્યકર્મ' કહેવાય છે આ આયુષ્યકર્મના (૧) સુર-આયુષ્ય, (૨) નર-આયુષ્ય, (૩) તિર્યગ્-આયુષ્ય અને (૪) નરક-આયુષ્ય એમ શાસ્ત્રમા આ પ્રકારે સચવાયેલા છે એ ચારે આયુષ્યકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ગણાય છે

શરીરની સ્વાભાવિક કાલિથી જે દીપે તે 'સુર' એવો મુરનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે જ્યાં મોટા ભાગે શારીરિક તેમ જ માનસિક સુખનો જ અનુભવ થાય એવી દેવ-ગતિમાં જે કર્મના ઉદયથી કરોડો વર્ષો સુધી સ્થિતિ થાય તે 'સુર-આયુષ્ય' કહેવાય છે

જે જીવ પદાર્થના તાત્પર્યનો વિવેકપૂર્વક વિચાર કરી શકે તે 'નર' એવો નરનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે જે કર્મના ઉદયથી શારીરિક અને માનસિક સુખ-દુઃખથી યુક્ત એવી મનુષ્ય-ગતિમાં સ્થિતિ થાય તે 'નર-આયુષ્ય' કહેવાય છે

જે કર્મના ઉદયથી જૂખ, તરસ, ઠાઠ, તડકો વગેરે અનેક બીજાના દુઃખોથી યુક્ત એવી તિર્યગ્-ગતિમાં યાને તિર્યચપણામાં સ્થિતિ થાય તે 'તિર્યગ્-આયુષ્ય' કહેવાય છે

જે કર્મના ઉદયથી અતિશય વેદનાઓથી ભરપૂર એવી નરક-ગતિમાં કરોડો વર્ષો સુધી સ્થિતિ થાય તે 'નરક આયુષ્ય' કહેવાય છે

નામકર્મના ૪૨ પ્રકારો છે એ બધાને એની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ તરીકે ઓળખાવાય છે એ તમામનો અહીં વિચાર ન કરતાં તેમાંથી કેટલીકનો જ વિચાર કરીશું જેમકે શરીરના સફેદ વગેરે પાત્ર વર્ણોનું નિયામક કર્મ તે વર્ણનામકર્મ, શરીરના બે ગધોનું નિયામક કર્મ તે ગધનામકર્મ, શરીરના ત્રીજા વગેરે પાત્ર રસોનું નિયામક કર્મ તે રસનામકર્મ, અને શરીરના ઠંડા વગેરે આઠ સ્પર્શોનું નિયામક કર્મ તે સ્પર્શનામકર્મ

આ ઉપરાંત બીજાં પણ નામકર્મ છે જેમકે શ્વાસ લેવામૂકવાની શક્તિનું નિયામક કર્મ તે શ્વાસોચ્છ્વાસનામકર્મ ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવવાનું બળ આપનારું કર્મ તે તીર્થકરનામકર્મ, શરીરના હાડકાના બધની ખાસ રચનારૂપ કર્મ તે સંહનનામકર્મ, શરીરની વિવિધ આકૃતિઓ તિર્યગ્ કર્મ તે સરથાનનામકર્મ, જે કર્મના ઉદયથી, જીવનો

સુન્દરનામકર્મ, અને જેનાથી તે સાબળનારને અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય તે દુસ્સરનામકર્મ જે કર્મના ઉદયથી, કોઈ પણ જાતનો ઉપકાર ન કરના છતાં મર્વે જનોને પ્રિય થા' પડાય તે સુભગનામકર્મ, અને જેના ઉદયથી, ઉપકાર કરવા છતાં પણ સર્વે જનોને પ્રિય ન થઈ પડાય તે દુર્ભગનામકર્મ જે કર્મના ઉદયથી બોલાયેલું બહુમાન્ય અને તે આદેયનામકર્મ, અને જે કર્મના ઉદયથી તેમ ન થાય તે અનાદેયનામકર્મ જે કર્મના ઉદયથી દુનિયામાં આખરું મળે તે યશ કીર્તિનામકર્મ, અને જે કર્મના ઉદયથી આખરું ન મળે પણ અપકીર્તિ મળે તે અયશ કીર્તિનામકર્મ

ગોત્રકર્મની બે ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે (૧) ઉચ્ચ ગોત્ર ને (૨) નીચ ગોત્ર એ બનેતું સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે —

જે કર્મના ઉદયથી, નિર્ધન, કુરૂપ અને મૂર્ખ મનુષ્ય પણ ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ પામેલો હોવાથી જ પ્રશસા પામે છે તે 'ઉચ્ચ ગોત્ર' કહેવાય છે

જે કર્મના ઉદયથી, મનુષ્ય ધનિક, સુરૂપ અને બુદ્ધિશાળી હોવા છતાં નીચ કુળમાં જન્મ પામેલો હોવાથી જ નિન્દાને પાત્ર બને છે તે 'નીચ ગોત્ર' કહેવાય છે

એ તો સૌ કોઈ કબૂલ કરશે કે જે કુળમાં વશપરપરાથી ધર્મ અને નીતિનું પાલન થતું આબુ હોય તે 'ઉચ્ચ-કુળ' છે, અને જ્યાં કેટલાંયે વર્ષોથી અધર્મ અને અનીતિનું સેવન થતું આબુ હોય તે 'નીચ કુળ' છે જૈન શાસ્ત્રમાં ઇક્વાકુ વશ, ચન્દ્ર વશ વગેરેને ઉચ્ચ કુળ ગણેલા છે, જ્યારે કસાડ, દારુ વેચનાર, ચોર વગેરેનાં કુળોને નીચ કુળ ગણેલાં છે

અન્તરાયકર્મના (૧) દાનાન્તરાય, (૨) લાભાન્તરાય, (૩) ભોગાન્તરાય, (૪) ઉપભોગાન્તરાય અને (૫) વીર્યાન્તરાય એમ પાંચ પ્રકારો છે આ પાંચેને અન્તરાયકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ તરીકે ઓળખાવાય છે એ દરેકનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે —

દાન આપવા જેવી વસ્તુ તૈયાર હોય, સદ્ગુણી પાત્ર હોય, દાનના ક્ષણની માહિતી હોય અને એથી દાન દેવાની પૂરેપૂરી ઇચ્છા પણ હોય તેમ છતાં જે કર્મના ઉદયથી જીવ દાન ન દઈ શકે તે 'દાનાન્તરાય' કહેવાય છે

ઘરઁછેલી વસ્તુ મળવી તે 'લાભ' છે યોગ્ય સામગ્રી હોવા છતાં લાભ થવામાં જે કર્મ વિઘ્નરૂપ બને છે તે 'લાભાન્તરાય' કહેવાય છે

જે વસ્તુઓ એક જ વાર ખાવા, પીવા વગેરે કામમાં લઇ શકાય તે 'ભોગ' કહેવાય છે જેમકે ભોજન, જળ, વગેરે. જે વારંવાર કામમાં લઇ શકાય તે 'ઉપભોગ' કહેવાય છે દાખલા તરીકે ઘર, કપડા, ઘરેણાં વગેરે

ભોગના સાધનો મોજુદ હોય અને વિરતિનો પરિણામ પણ ન હોય તેમ છતાં જે કર્મના ઉદ્યતી ભોજન વગેરે ભોગોનો ઉપયોગ ન કરી શકાય તે 'ભોગાન્તરાય' કહેવાય છે

એવી રીતે ઉપભોગનાં સાધનો હાજર હોય અને પોતે વિરતિથી રહિત હોય તેમ છતાં જે કર્મના ઉદ્યતે લીધે ઉપભોગનો ઉપયોગ કરવાની ઇચ્છા સફળ ન થાય તે 'ઉપભોગાન્તરાય' કહેવાય છે

વીર્ય એટલે 'બળ' આને શક્તિ તેમ જ સામર્થ્ય પણ કહેવામાં આવે છે શરીર નીરોગી હોય, પોતે જીવાન હોય અને બળ પણ હોય છતાં એ બળનો ઉપયોગ જે કર્મના ઉદ્યતે લીધે જીવ કરી શકે નહિ તે 'વીર્યાન્તરાય' કહેવાય છે

કિરણ ૨૭ સુ મેરુ પર્વત

આપણે શીખી ગયા તેમ મેરુ પર્વત બધા દ્વીપો અને સમુદ્રોની વચમાં આવેલો છે. આથી એ મનુષ્ય-લોકના મધ્યખિન્દુ જવો છે એ મેરુ પર્વતની જાણ એક લાખ યોજનની છે તેમાંનો ૧૦૦૦ યોજન જટલો ભાગ જમીનની અદર છે એટલે આપણને એ અદર્ય છે એ ભાગની લગભગ અને પહોળાઈ દરેક જગ્યાએ ૧૦,૦૦૦ યોજન જટલી છે એ પર્વતનો ૬૬,૦૦૦ યોજન જટલો ભાગ જમીનની ખતાર છે એમાંનો ઉપરનો અંશ જમાથી ચૂનિકા નીકળે છે તે ૧૦૦૦ યોજન જટલો લાખોપરોળો છે.

મેરુનાં ત્રણ કાંડો છે એમાંનું પટેલું કાંડ ૧૦૦૦ યોજન જટલું ળાયુ છે અને એ જમીનમા છે એમા શુદ્ધ પૃથ્વી અને કાકરા વધારે છે ખીજી કાંડ ૬૩,૦૦૦ યોજનની જાણાયુ છે એમા ચાદી, રક્ષિટ વગેરેની અધિકતા છે ત્રીજી કાંડ ૩૬,૦૦૦ યોજનની જાણાયુ છે અને એમા સોનું વિશેષ પ્રમાણમા છે આ ત્રણે કાંડોના સ્વરૂપનો વિચાર કરનાથી સમજતો કે મેરુ પર્વત અધોલોક, તિર્યચ્ચોક અને ઉર્ધ્વલોક એમ ત્રણે લોકમાં આવેલો છે.

મેરુ પર્વત ભદ્રશાય, નદન, સૌમનસ અને પાડુક એ નામના ચાર વનોથી શોભે છે એ વનો એક ખીજથી જાયે જાયે આવેલા છે પાડુક વન સૌથી જાયુ છે અને એ મેરુ પર્વતની ટોચ ઉપર આવેલું છે.

મેરુના સૌથી ઉપરના ભાગમા એક ચૂનિકા છે એ ૪૦ યોજન જટલી જાયી છે એ મૂળમા ૧૨ યોજન, મધ્યમા ૮ યોજન, અને ઉપરના ભાગમા ૪ યોજન જટલી લાખીપહોળી છે એને ગણતરીમાં લેતા મેરુ પર્વતની એકદર જાણ એક લાખ અને ચાળીસ યોજનની થાય છે.

આ પ્રમાણે જમ્બૂદ્વીપમા આવેલા મેરુનું વર્ણન જૈન શાસ્ત્રમા નજરે પડે છે જેમ જમ્બૂદ્વીપમા એક મેરુ પર્વત છે તેમ ધાતકી દ્વીપમા બે મેરુ અને પુન્ડ્રાર્ધ દ્વીપમા પણ બે મેરુ પર્વતો છે આ ઉપરથી જણાશે કે એકદર મેરુ પર્વતો પાય છે એ દરેક પર્વત ઉપર ચાર ચાર શિલાઓ છે તેમાંની પૂર્વ દિશામાં આવેલી શિલાનું નામ પાડુ છે, દક્ષિણ દિશામા આવેલી શિલાનું નામ પાડુકબલ છે, પશ્ચિમ દિશામાં આવેલી શિલાનું નામ રક્ત છે, અને ઉત્તર દિશામા આવેલી શિલાનું નામ રક્તકબલ છે કેટલીક વાર આ નામોને બદલે પાડુકબલ, અતિ પાડુકબલ, રક્તકબલ અને અતિરક્તકબલ એવા પણ નામો બેવાય છે.

પાંડુ શિલા ઉપર બે સિંહાસનો છે તેમાંના ઉત્તર દિશામાં આવેલા સિંહાસન ઉપર પૂર્વ મહાવિદેહની ઉત્તર દિશામાં આવેલા વિજયમાં જન્મેલા તીર્થંકરનો જન્માભિષેક કરાય છે, અને દક્ષિણ દિશામાં આવેલા બીજા સિંહાસન ઉપર પૂર્વ મહાવિદેહની દક્ષિણ દિશામાં આવેલા વિજયમાં જન્મેલા તીર્થંકરનો જન્માભિષેક કરાય છે પાંડુકબલ શિલા ઉપર એક જ સિંહાસન છે એના ઉપર લરતક્ષેત્રમાં જન્મેલા તીર્થંકરનો જન્માભિષેક કરાય છે રક્ત શિલા ઉપર પાંડુ શિલાની જમ બે સિંહાસનો છે તેમાંના ઉત્તર દિશામાં આવેલા સિંહાસન ઉપર પશ્ચિમ મહાવિદેહની ઉત્તર દિશામાં આવેલા વિજયમાં જન્મેલા તીર્થંકરનો જન્માભિષેક કરાય છે, અને દક્ષિણ દિશામાં આવેલા બીજા સિંહાસન ઉપર પશ્ચિમ મહાવિદેહની દક્ષિણ દિશામાં આવેલા વિજયમાં તે સમયે જન્મેલા તીર્થંકરનો જન્માભિષેક કરાય છે રક્તકબલ શિલા ઉપર એક જ સિંહાસન છે એના ઉપર ઐરાવત ક્ષેત્રમાં જન્મેલા તીર્થંકરનો જન્માભિષેક કરાય છે.

કિરણ ૨૮ અં. મનુષ્યસવ અને 'તેની દુર્લભતા' ભાગ ૧ લો

દેવો મત કરતા નથી કે સયમ પાળતા નથી 'તેમાંના ઘણાખરા તો મોટે ભાગે મોત્તમજાના જ વખત પસાર કરે છે મનુષ્ય મટિ સયમી જીવન ગાળવું બની શકે તેમ છે સચોટ અને સપૂર્ણ સયમ પાળ્યા વિના મોક્ષ મળતો નથી આનો ઉચ્ચ કોટિનો સયમ પાળવા મટિ મનુષ્ય યોગ્યતા ધરાવે છે આથી દેવ તરીકેના જન્મ કરતા પણ મનુષ્ય તરીકેનો જન્મ બધારે સારો ગણાય છે

આવો ઉત્તમ મનુષ્યજન્મ મેળવવો તે નાનીસૂની વાત નથી કેટલું કે પ્રુણ કાયા સારે મનુષ્ય તરીકે જન્મ મળે મનુષ્યસવની દુર્લભતા સૂચવવા મટિ શાસ્ત્રમાં (૧) બોજન, (૨) પામા, (૩) અનાજ, (૪) જુગાર, (૫) રત્ન, (૬) રમત, (૭) ચક્ર, (૮) ચામડું, (૯) કુસરી અને (૧૦) પરમાણુ એમ દસ ઉદાહરણો આપવામાં આવ્યા છે આપણે આ દરેક ઉદાહરણ સંક્ષેપમાં વિચારીયું

બોજનનું ઉદાહરણ—બ્રહ્મદત્ત નામે એક ચક્રવર્તી રાજા હતો તે એક વેળા કોઈ બ્રાહ્મણના ઉપર પ્રસન્ન થયો આથી તેણે એ બ્રાહ્મણને પોતાની ઘરઁમાં આવે તે માગવા કહ્યું એ બ્રાહ્મણે વારાદીઠ ઘેર ઘેરથી બોજન અને દક્ષિણા મળે એવી માગણી કરી રાજાએ એ વાત કબૂલ રાખી સૌથી પ્રથમ તેણે પોતે જ તેને જમાડ્યો અને દક્ષિણા તરીકે એક સોનામહોર આપી એ રાજાના ૯૯ કરોડ ગામો હતા એ દરેક ગામમાં ચૂનાદીઠ બોજન કરતા ફરીથી તે રાજાને લા બોજન કરવાનો વારો આવવો જટલો મુશ્કેલ છે તેના કરતા અધિક મુશ્કેલીની વાત તો મનુષ્યસવ મળવો તે છે

પાસાનું ઉદાહરણ—એક વેળા ચાણક્યે ખજાનો તર કરવા મટિ એક દેવનું આગમન કરી દિવ્ય પાસા મેળવ્યા આ પાસા વડે રમનાર હારે નહિ એવો એનો શુણ્ણ હતો ચાણક્યે જુગાર રમવામાં ચાલાક એવા એક માણસને એ દિવ્ય પાસા અને સોનામહોરોથી ભરેલો થાળ આપ્યો જે કુ જીતુ તો એક મોનામહોર લઈ અને હારુ તો આ થાળ તેમ જ તેમાં રહેલી બધી સોનામહોરો આપુ એમ કહી એ જુગારી રસ્તામાં જુગાર ખેલવા બેઠો એને દરાવવાનું કામ જટલું મુશ્કેલ છે એથી વધારે મુશ્કેલ કામ મનુષ્યસવ મેળવવાનું છે

અનાજનું ઉદાહરણ—આપણી જન્મભૂમિમાં જટલી જાતના અનાજ મળે છે એ ખવા એકઠાં કરીએ અને પછી એમાં આપણે એક પાલી સરસવ

નાખીએ અને એક ડોસીને સે જુદા કરવા બેસાડીએ કદાચ મહામહેનતે એ ડોસી તે જુદા કરી શકે, પરંતુ મનુષ્યભવ મેળવવો તો એથી પણ વધારે મુશ્કેલ છે

જુગારનું ઉદાહરણ—એક ગામમાં એક ધરડો રાજ રાજ્ય કરતો હતો તેની સલાના મહેપને ૧૦૮ થાંભલા હતા થાંભલે થાંભલે ૧૦૮ આંકા હતા એ રાજને એક પુત્ર હતો તેણે રાજ્ય મેળવવા માટે આ ધરડા રાજને મારી નામુવાનો મનસૂબો કર્યો પ્રધાનને એની ખબર પડતા તેણે ચુકિત શોધી કાઢી તેણે રાજને સલાહ આપી કે તમે પુત્રને બોલાવો અને કહો કે તારે જલદી રાજ્ય લેવું હોય તો તું મારી સાથે જુગાર રમ ફક્ત સારત એ છે કે જો તારા ૧૦૮ દાવ સામઠા પડે તો તું એક આકો જીતે, પરંતુ વચ્ચે જો મારો દાવ પડે તો તારી મહેનત ફોગટ જાય. આવી રીતે ૧૦૮ થાંભલા જીતવાનું કાર્ય જટિલ મુશ્કેલી ભરેલું ગણાય તેના કરતાં પણ વધારે અઘરું કામ મનુષ્યભવ મેળવવાનું છે

રત્નનું ઉદાહરણ—કોઈ એક વેપારી પાસે ઘણા રત્નોનો ભંડાર હતો, પણ તેમાંથી તે એકે કદી પણ બહાર કાઢતો નહિ એક વેળા તે પરદેશ ગયો આ વખતે તેના પુત્રોએ વિચાર કર્યો કે પિતા લોભી હોવાથી રત્નો બહાર કાઢતા નથી આથી ધરમા કરોડોનો ખાલ હોવા છતાં આપણે બીજા કોટિધ્વજોની પેઠે આપણા ઘર ઉપર ધન ચઢાવી શકતા નથી એવામાં દેશાવરથી વેપારીઓ આવતા તેમણે બધાં રત્નો વેચી ઘર ઉપર ધન ચઢાવી તેમના પિતા પાછા આવ્યા ત્યારે તેમને ખબર પડી કે પુત્રોએ રત્નો વેચી નાખ્યાં હતા આથી પિતાએ તે રત્નો પાછા લાવવા પુત્રોને કહ્યું એ કાચમાં તેમને ફત્તેહ મળવી જટિલી મુશ્કેલ છે એનાથી વધારે મુશ્કેલ મનુષ્યજન્મની પ્રાપ્તિ છે

કિરણ ૨૯ મું. મનુષ્યભવ અને તેની દુર્લભતા ભાગ ૨ ને

સ્વમનું ઉદાહરણ—એક વેળા એક કાપડીને તેમ જ બીજા પુરુષને રાત્રે ચન્દ્રનું પાન કર્યાનું સ્વપ્ન આવ્યું. કાપડીએ શુરુ પાસે, જાગેને એ વાત તેમને કહી. ત્યાં શુરુએ તેને કહ્યું કે તને ધી અને ગોળવાળી રોટલી, મળશે અને થયું પણ તેમ જ

પેલો બીજા પુરુષ બરાબર નાટીને હાથમા ફળ અને ફૂલ લઈ સ્વપ્નગ્રાહક પાસે ગયો અને તેની પાસે એ ધરી એણે સ્વપ્નનું ફળ પૂછ્યું. તેણે વિચાર કરી જવાબ આપ્યો કે તું સાતમે દિવસે રાત્રિ થઈશ એવામા એક ગામનો રાત્રિ મરણ પામ્યો તેને પુત્ર નહિ હોવાથી ગામના મુખ્ય પુરુષોએ પાંચ દિવસો સજ્જ કર્યા તેઓ લગ્નતા લગ્નતા પેલો પુરુષ સૂતો ઈતો. ત્યાં આગળ, ગ્રાહકની છાયા એના ઉપરથી દૂર થતી ન હતી એ જોઈને હાથીએ ગર્જના કરી, ઘોડાએ હાણહાણાટ કર્યો, હાથીએ એના ઉપર કળશ ઢોળ્યો, આમરો આપોઆપ વીંજવા લાગ્યા અને એના મસ્તક ઉપર સફેદ છત્ર શોભવા લાગ્યું. આ વખતે હાથીએ પોતે એને પોતાની ખાંધ ઉપર બેસાડ્યો મુખ્ય પુરુષો એને વાજતે ગાજતે નગરમા લઈ ગયા અને ત્યાં એનો રાજ્યાભિષેક કરી એને રાજ બનાવ્યો

વખત જતા કાપડીને આ વાતની ખબર પડી તેણે વિચાર્યું કે મેં બરાબર વિધિ સાચવી નહિ તેથી મને સ્વપ્નનું આવું સુંદર ફળ મળ્યું નહિ. હવે હું એવો પ્રયત્ન કરું કે કરીથી આવું સ્વપ્ન આવે આ બાબતમા સફળ થવું જોઈતું અર્થાત્ હું એના કરતા વધારે અધરું કાર્ય મનુષ્યભવ મેળવવો એ છે

ચક્રનું ઉદાહરણ—એક રાત્રિએ પોતાની પુત્રીને ઉમરલાયક થયેલી જોઈ તેના લગ્ન માટે વિચાર કરવા માડ્યો. પુત્રીએ કહ્યું કે જે ખરો બાણાવળી હશે તેને હું પરણીશ. આ ઉપરથી રાત્રિએ રાધાવેળની તૈયારી કરાવવા માડી. પ્રથમ તો તેણે એક થાલવો તૈયાર કરાવ્યો. પછી તેના ઉપર બેસાડવા માટે એક લાકડાની પૂતળી તૈયાર કરાવી અને તેનું નામ 'રાધા' રાખ્યું. ત્યાર બાદ તેણે ચાર ચક્રો જમણી બાજુ ફેર અને ચાર ડાબી બાજુ ફેર એવા આઠ ચક્રો બનાવરાવ્યાં એ ચક્રો એવી રીતે બેસાડાયા કે જેથી એ આઠેના આરાની વચ્ચેની જગ્યામાથી બાણ પસાર થતા પેલી પૂતળીની ડાબી આજ વીંધાય થાલવાની નીચે રાધાનું પ્રતિબિંબ જોઈ શકાય તેવી રીતે તેવની એક કઠાઈ ચૂકવામા આવી આઠ ચક્રો ફરતાં હોય

સારે આ કઠાઈમાં રાધાનું પ્રતિબિંબ જોઈ, પોતાનું મુખ નીચું રાખી, જાણે બાણ મારી, રાધાની ડાબી આંખ વીધવા માટે એક પુરુષ તૈયાર થયો એ રાધાવેધ સાધવામાં ફાવી ન બળ્ય તે માટે ચાર જણ ચાર દિશામાં ઊભા રહી તેને અડ-અણ કરવા લાગ્યા. જે પુરુષો પાસે ઊભા રહી તેને ધમકી આપવા લાગ્યા કે જો તું રાધાવેધ નહિ સાધી શકે તો અમે તારું માથું ઉડાવી દઈશું એના કલાણુરુ પાણુ એને એવી જ ખીક દેખાડવા લાગ્યા બીજા બાવીસ માણસો એ નિશાન ચૂકી બધે તેમ વર્તવા લાગ્યા આ પ્રમાણે ૨૬ જનોની પરવા ન કરતા તેણે રાધાવેધ સાધ્યો તેને આ કામ જટલું વિકટ જણાયું તેના કરતાં વિશેષ વિકટ કાર્ય મનુષ્યસવ મેળવવાનું છે

આમડાનું ઉદાહરણ—એક ઠેકાણે એક લાખ યોજનના વિસ્તારવાળું તળાવ હતું તેના ઉપર જણે આમડું પાથર્યું હોય તેમ તેમાં બધે લીલ પથરાઈ ગઈ હતી એક દિવસ પવન ફૂકતા લીલમાં છિદ્ર પડ્યું એ તળાવમાં એક કાચબો રહેતો હતો એમાંથી તેને અન્દ્ર દેખાયો આથી તેણે એવો વિચાર કર્યો કે હું મારા કુટુંબીઓને એ બતાવું તે તેમને ખોવાવી પાછો આવ્યો તેટલામાં તો પેલું છિદ્ર પૂરાઈ ગયું અને એનો મનોરથ તો સનમાં જ રહી ગયો એને ફરીથી આવો પ્રસંગ મળવો જટલો દુર્લભ છે તેનાથી પણ વિશેષ દુર્લભ મનુષ્યસવની પ્રાપ્તિ છે

ધુસરીનું ઉદાહરણ—ધારો કે એક જણ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના પૂર્વ કિનારા ઉપર ઊભો રહી તેમાં ધુસરી નાખે અને બીજે એના પશ્ચિમ કિનારેથી ખીલી નાખે આ ધુસરી અને ખીલી ભેગાં મળે ને ધુસરીમાં ખીલી આપોઆપ પેસી બધું એમ બનવું જટલું મુશ્કેલ છે તેથી અધિક મુશ્કેલીવાળું કાર્ય મનુષ્યસવની પ્રાપ્તિ છે

પરમાણુનું ઉદાહરણ—ધારો કે એક દેવ એક થાલલાનો ખૂબ ચૂરચૂરો કરી તેના પરમાણુઓને એક નળીમાં ભરે પછી તે મેરુ પર્વતની ટોચ ઉપર જઈ ફૂક મારી તે બધાને ઉડાવી દે અને સાર બાદ તે પરમાણુઓને એકઠા કરી તેનો ફરીથી પહેલા જવો થાંભલો બનાવવા મહેનત કરે આ કાર્યમાં તે જટલે અશે સફળ થાય એનાથી ઘણા જ ઓછા અશે મનુષ્યજન્મ ફરીથી મેળવવામાં સફળતા મળે તે

કિરણ ૩૦ મુ. સ્થાનગૃહિનાં ઉદાહરણો

કોઈ એક સાધુ બિદ્યા માટે એક ગૃહસ્થને ઘેર ગયા ત્યાં મુદર લાડુઓ જોઈ તેમને તે ખાવાની અતિશય ઇચ્છા થઈ તેમણે તે લાડુઓ તાકી તાકીને જોયા કર્યા પણ પેલા ગૃહસ્થે તેમને એક પણ લાડુ આપ્યો નહિ લાડુના વિચારમાં ને વિચારમાં તે સાધુ સૂઈ ગયા એવામાં સ્થાનગૃહિકર્મ ઉદયમાં આંચુ એથી તેઓ રાત્રે એ ગૃહસ્થને ઘેર ગયા એના ધરના બારણા તોડી અદર દાખવ થઈ તેઓ ચોડાક લાડુઓ ખાઈ ગયા અને બીજા ટેકલાએક પાત્રમાં લઈને પાછા કર્યા ઉપાશ્રયમાં આવી પાત્રને બાજુએ મૂકી તેઓ સૂઈ ગયા સવારે ઊઠી આ વાતને સ્વપ્ન માની તેમણે ગુરુને એ વાત કહી તેમની પાસે આયોચના લીધી એવામાં પ્રતિક્રમણ કરતી વેળા બીજા સાધુએ એમના પાત્રમાં લાડુ જોયા આથી ગુરુએ એ સાધુને સ્થાનગૃહિકર્મનો ઉદય થયેલો જાણ્યો. સાર ખાં તેમણે તેમનો વેષ લઈ લીધો અને રજ આપી

સ્થાનગૃહિના સખધમાં બીજુ ઉદાહરણ નીચે મુજબ મળે છે —

કોઈ એક હાથીએ એક સાધુને દિવસના બહુ હેરાન કર્યા એથી એ સાધુ નાસીને ઉપાશ્રયમાં પેસી ગયા હાથી ઉપર તેમને ધણો ગુસ્સો ચડ્યો હતો. તેઓ આવેશમાં ને આવેશમાં રાત્રે સૂતા એવામાં સ્થાનગૃહિકર્મ એમને ઉદયમાં આંચુ આથી તેઓ બિઠીને રાત હોવા છતાં ઉપાશ્રયની બહાર ગયા તેમણે નગરના દરવાજા તોડી નાખ્યા અને બહાર નીકળી હાથીને મારી નાખ્યો એના દટૂશળ ખેંચી કાઢી ઉપાશ્રયના બારણા આગળ મૂકી એ સાધુ અદર જઈ સૂઈ ગયા સવારે ઊઠતા આ હકીકતને સ્વપ્ન માની એમણે ગુરુ પાસે આલોચના લીધી ચોડાક વખત પછી ગુરુએ હાથીના દાત જોયા આ ઉપરથી પેલા સાધુને સ્થાનગૃહિકર્મનો ઉદય થયો હતો એમ તેમણે જાણ્યું એથી ગુરુએ એમનો વેષ ઉતારી લઈ એમને વિદાય કર્યા

કિરણ ૩૧ મું. ચાર નિકાયના દેવો ભાગ ૧ લો

જૈન શાસ્ત્રમાં^૧ દેવોના ચાર વર્ગ પાડવામાં આવ્યા છે એ દરેક વર્ગને માટે 'નિકાય' શબ્દ વપરાય છે, કેમકે નિકાયનો અર્થ 'સમૂહ' અથવા 'જાતિ' થાય છે. દેવોના ચાર નિકાયનાં નામ (૧) ભવનપતિ, (૨) વ્યતર, (૩) જ્યોતિષ્ક અને (૪) વૈમાનિક છે

અધા ભવનપતિ દેવોને 'કુમાર' કહેવામાં આવે છે આતુ કારણ એ છે કે તેઓ કુમારની પેઠે જોવામા મનોહર અને સુકુમાર છે તેમ જ તેઓ સુંદર ગતિવાળા અને ક્રીડાશીલ છે ભવનપતિના દસ ભેદો પડે છે (૧) અસુરકુમાર, (૨) નાગકુમાર, (૩) વિદ્યુત્કુમાર, (૪) સુપર્ણકુમાર, (૫) અગ્નિકુમાર, (૬) વાયુકુમાર, (૭) સ્તનિતકુમાર, (૮) ઉદધિકુમાર, (૯) દ્વીપકુમાર અને (૧૦) દિક્કુમાર વળી આ દરેક પ્રકારના ભવનપતિના (૧) ઇન્દ્ર, (૨) સામાનિક, (૩) ત્રાયજ્ઞિશ, (૪) પારિષદ, (૫) આત્મરક્ષક, (૬) લોકપાલ, (૭) અનીક, (૮) પ્રકીર્ણક, (૯) આલિયોગ્ય અને (૧૦) કિરિબિષિક એમ દસ દસ ઉપભેદો પડે છે. તેમાં સામાનિક વગેરે અધી જાતના દેવોના સ્વામી 'ઇન્દ્ર' કહેવાય છે. આયુધ્ય, પૂજ્યત્વ વગેરેમાં ઇન્દ્રના સમાન પરંતુ દ્વંકત ઇન્દ્રપણાથી રહિત એવા દેવો 'સામાનિક' કહેવાય છે જે દેવો મત્રી અથવા પુરોહિતનું કામ કરે છે તેઓ 'ત્રાયજ્ઞિશ' કહેવાય છે જેઓ મિત્રની ગરજ સારે છે તેઓ 'પારિષદ' કહેવાય છે જેઓ અગરક્ષક તરીકે શસ્ત્ર ઉઠાવી ઇન્દ્રની પીઠ પાછળ ઊભા રહે છે તેઓ 'આત્મરક્ષક' કહેવાય છે જેઓ સરહદનું રક્ષણ કરે છે તેઓ 'લોકપાલ' કહેવાય છે જેઓ સરકરના મિયાદ તરીકે કામ કરે છે તેઓ 'અનીક' કહેવાય છે જેઓ નગરમા અને દેશમાં રહેનારના જેવા છે તેઓ 'પ્રકીર્ણક' કહેવાય છે જેઓ દાસ જેવા છે તેઓ 'આલિયોગ્ય' કહેવાય છે જેઓ અસજ જેવા છે તેઓ 'કિરિબિષિક' કહેવાય છે

ભવનપતિ દેવો જંબુદ્વીપમાં આવેલા મેરુ પર્વતની નીચે એના દક્ષિણ અને ઉત્તર ભાગમા તીરછાં અનેક કોટાકોટિ લક્ષ યોજન સુધીની ભૂમિમા વસે છે

આ દેવોનાં નિવાસસ્થાનોના આવાસ અને ભવન એમ બે પ્રકારો છે તેમાં આવાસો મોટા મહત્ત્વ જેવા છે અને ભવનો નગર જેવા છે ભવનોનો આકાર બહારથી ગોળ, અંદરથી સમચોરસ અને તળિયે પુષ્કરકર્ણિકા જેવો છે

ભવનપતિ દેવોમાના ધણપણ ભવનોમા વસે છે આથી એમને 'ભવનપતિ' કહેવામા આવે છે અસુરકુમાર મોટે બાગે આવાઓમાં ને કોઈક વેળા ભવનોમા વસે છે નાગકુમારદિ દેવો તો ઘણે બાગે ભવનોમા જ વસે છે રત્નપ્રસા નામની ભૂમિમાથી એનો જાગેનો તેમ જ નીચેનો એક એક હજાર યોજન જેટલો ભાગ ખાદ કરતા એનો જે વચલો ભાગ ૧,૭૮,૦૦૦ યોજનનો રહે છે તેમા દરેક જગ્યાએ આવાસો છે ભવનો તો રત્નપ્રસામા નીચેના ૬૦,૦૦૦ યોજન જેટલા ભાગમા જ છે

બધા ભવનપતિઓના શસ્ત્ર, વસ્ત્ર, આભૂષણો અને ચિદ્વો જુદાં જુદાં છે અસુરકુમાર વગેરે દસે પ્રકારના દેવોમા બે બે ઇન્દ્રો છે

વ્યતર દેવો રત્નપ્રસાના ઉપરના ૧૦૦૦ યોજન જેટલા ભાગમાથી ઉપર તેમ જ નીચે સો સો યોજન ખાદ કરતા જે ૮૦૦ યોજન જેટલો ભાગ રહે છે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ ભિર્મ્લોકમા, તિર્યગ્લોકમા અને અધોલોકમા એમ ત્રણે લોકમાના ભવનો અને આવાસોમા રહે છે તેઓ પોનાની ઇચ્છા મુજબ અથવા તો ખીજની પ્રેરણાથી જુદી જુદી જગ્યાએ બધા છે તેઓ વિવિધ પહાડોમા, શુક્ષ્મોમા તેમ જ વનોમા આતરાઓમા વસતા હોવાથી 'વ્યતર' કહેવાય છે એમાના કેટલાક મનુષ્યોની પણ સેવા કરે છે

(૧) કિનર, (૨) કિપ્પુરુષ, (૩) મહોરગ, (૪) ગાંધર્વ, (૫) યક્ષ, (૬) રાક્ષસ, (૭) જાત અને (૮) પિશાચ એમ વ્યતરના આઠ પ્રકારો છે આ પ્રત્યેકના ભવનપતિ દેવોની પેઠે ઇન્દ્ર વગેરે દસ દસ ભેદો નથી, કિન્તુ ત્રાયશ્ચિશ અને લોકપાલ સિવાયના આઠ આઠ ભેદો છે પરંતુ જેમ અસુરકુમાર વગેરેમા બે બે ઇન્દ્રો છે તેમ કિનર વગેરે આઠે જાતના વ્યતરોમા પણ બે બે ઇન્દ્રો છે એમ એકદર સોજ ઇન્દ્રો છે

વ્યતરોનો એક વિભાગ 'વાનવ્યતર' કહેવાય છે તેમના પણ આઠ પ્રકારો છે આ દરેક પ્રકારના બે બે ઇન્દ્રો છે ઉપરના સોજ ઇન્દ્રોમા આ સોજ ઇન્દ્રો ઉમેરાતા વ્યતરોના ઇન્દ્રોની કુલ સંખ્યા બત્રીસની થાય છે

કિરણ ૩૨ મું. ચાર નિકાયના દેવો ભાગ ૨ જે

જ્યોતિષકના (૧) સૂર્ય, (૨) ચન્દ્ર, (૩) ગ્રહ, (૪) નક્ષત્ર અને (૫) પ્રકીર્ણક તારા એમ પાંચ પ્રકારો છે. આ પ્રત્યેકના વ્યતગ્ની જેમ ધન્દ્ર વગેરે આઠ જ ભેદો છે એટલે કે એમાં ત્રાયસ્વિશ અને લોકપાવ એવા બે ભેદો નથી સૂર્ય અને ચન્દ્ર એ જ્યોતિષકના ધન્દ્રો છે, અને એ દરેકની સખ્યા અસખ્યાત છે જે જ્યોતિષકો મનુષ્યલોકમાં રહેલા છે તેઓ જેરુની ચારે બાજુએ સદા ફરતા રહે છે, અને એને લીધે કાળનો વિભાગ કરાયેલો છે જે જ્યોતિષકો મનુષ્યલોકની બહાર છે તેઓ સ્થિર રહેલા છે.

જેરુની સમતલભૂમિથી ૭૯૦ યોજનની ઊંચાઈએ જ્યોતિષકચક્રના ક્ષેત્રની શરૂઆત થાય છે. આ ક્ષેત્રની ઊંચાઈ ૧૧૦ યોજનની છે અને એનું તીરછું પરિમાણ અસખ્યાત દ્વીપ અને સમુદ્ર જટલું છે. જ્યોતિષકચક્રના ક્ષેત્રથી ૧૦ યોજનની ઊંચાઈએ સૂર્યનું વિમાન આવેલું છે એનાથી ચન્દ્રનું વિમાન ૮૦ યોજન ઊંચું છે. ગ્રહ, નક્ષત્ર અને પ્રકીર્ણક તારાનાં વિમાનો એનાથી પણ ૨૦ યોજનની ઊંચાઈએ છે એટલે કે ગ્રહ વગરે સમતલભૂમિથી ૯૦૦ યોજનની ઊંચાઈ સુધીના છે.

કેટલાક તારાઓ એવા પણ છે કે જે કોઈક વાર સૂર્ય અને ચન્દ્રની નીચે અને કોઈક વાર સૂર્ય અને ચન્દ્રની ઉપર પણ ચાલ્યા બાંધે છે. આથી અહિંયાં પ્રકીર્ણક તારા એમ કહ્યું છે. આવા અનિયતચારી તારાઓ જ્યારે સૂર્યની નીચે આવે છે ત્યારે તેઓ સૂર્યની નીચે દસ યોજન પ્રમાણે જ્યોતિષકક્ષેત્રમાં આવે છે.

ચન્દ્રની ઉપર ૨૦ યોજનની ઊંચાઈમાં નક્ષત્રો અને મુખ્ય મુખ્ય ગ્રહો આવેલા છે. જેમકે ચન્દ્રથી ૪ યોજન ઊંચે નક્ષત્રો છે. એનાથી ૪ યોજનની ઊંચાઈ ઉપર બુધ ગ્રહ, એ ગ્રહથી ૩ યોજન ઊંચે ગુરુ, એનાથી ૩ યોજન ઊંચે શુક્ર, શુક્રથી ૩ યોજન ઊંચે મંગળ અને મંગળથી ૩ યોજન ઊંચે શનિ છે.

સૂર્ય વગેરે દેવ જ્યોતિષ એટલે પ્રકાશમાન વિમાનમાં છે. આથી તેઓ 'જ્યોતિષક' કહેવાય છે. એ બધાના મુગટોમા પ્રભામહળ જેવું પ્રકાશતું ચિહ્ન હોય છે. જેમકે સૂર્યને સૂર્યમહળના જેવું, ચન્દ્રને ચન્દ્રમહળના જેવું ઇલાદિ.

વૈમાનિકના કલ્પોપપત્ત અને કલ્પાતીત એવા બે મુખ્ય ભેદો છે. તેમાં કલ્પોપપત્ત વૈમાનિકના બાર ભેદો છે. આ બાર ભેદો એમનાં નિવાસસ્થાનો ઉપરથી પડેલા છે. (૧) સૌધર્મ, (૨) ઐશાન, (૩) સનતકુમાર, (૪) માહેન્દ્ર, (૫) બ્રહ્મલોક, (૬) લાન્તક, (૭) મહાશુક, (૮) સહસ્રાર, (૯) આનત, (૧૦) પ્રાણત, (૧૧) આરણ અને (૧૨) અચ્યુત એ બાર વૈમાનિકના

નિવાસસ્થાનો છે એ બારે દેવલોક 'કલ્પ' કહેવાય છે, અને એમા વસતા દેવો તીર્થંકરનાં કર્યાણુકોમા ભાગ લે છે

કલ્પાતીત દેવો કર્યાણુકોના પ્રસંગમાં પણ હાજર રહેતા નથી, પરંતુ તેઓ પોતાના સ્થાનમા રહીને તીર્થંકરની ભક્તિ કરે છે તેમનાં ઐવેયકવાસી અને અનુત્તરવાસી એમ બે ભેદો છે તેમાં આદિત્ય, પ્રીતિકર, સૌમનસ, સુમનસ, વિશાલ, સર્વલોકદ્ર, મનોરમ, સુપ્રતિષ્ઠ અને સુદર્શન એમ ઐવેયકો નવ હોવાથી ઐવેયકવાસીના નવ અવાતર ભેદો પડે છે વિજય, વૈજયંત, જયંત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ એમ પાચ અનુત્તરો હોવાથી અનુત્તરવાસીનાં પાચ ભેદો પડે છે

કલ્પોપપન્ન દેવના ભવનપતિની જમ ઇન્દ્ર વગેરે દસ દસ ભેદો છે, પરંતુ કલ્પાતીતમા એવા ભેદો નથી હતા તો દરેક દેવ સ્વતત્ર છે અને ઋદ્ધિ વગેરેમા એક બીજાથી કોઈ ઉતરે તેમ નથી આથી એ દરેક 'અહમિન્દ્ર' કહેવાય છે મૌધર્મથી માડીને સહસ્રાર સુધી આઠે કલ્પોના ઇન્દ્રો જુદા જુદા છે. આનંતનો અને પ્રાણતનો ઇન્દ્ર તો એક જ છે વળી આરણ્ય અને અચ્યુતનો પણ એક જ ઇન્દ્ર છે આ પ્રમાણે કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોના ઇન્દ્રો કુલે દસ છે, જોકે તે દેવોના પ્રકાર તો બાર છે

બ્રહ્મલોક નામના પાચમા કલ્પમા લોકાન્તિક દેવો વસે છે તેઓ એક બીજાથી સ્વતત્ર છે તેઓ લોગની ઇચ્છાથી સુક્ત હોવાથી 'દેવર્ષિ' કહેવાય છે તેઓ આ કલ્પમાથી અવી મનુષ્ય તરીકે જન્મી મોક્ષે જાય છે - એમના આઠ અથવા તો નવ પ્રકારો ગણવાયેલા છે

વિજય વગેરે પહેલા ચાર અનુત્તર વિમાનના દેવો 'દ્વિચરમ' ગણાય છે, કેમકે તેઓ આ દેવલોકમાથી અવી મનુષ્ય તરીકે જન્મી પાછા અનુત્તર વિમાનમા ઉત્પન્ન થઈ હાથી અવી મનુષ્ય તરીકે જન્મી મોક્ષે જાય છે આ પ્રમાણે તેઓ બે વાર મનુષ્ય તરીકે જન્મ લઈ મોક્ષે જાય છે

સર્વાર્થસિદ્ધના દેવો 'એકાવતારી' ગણાય છે, કેમકે તેઓ આ ગતિમાથી અવી મનુષ્ય તરીકે જન્મી મોક્ષે જાય છે

અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો સિવાયના દેવોને માટે આવો કોઈ નિયમ નથી કોઈ એકાવતારી રોય તો કોઈ દ્વિચરમ રોય તો કોઈ એથી પણ અધિક ભવ કરનારા હોય

કિરણ ૩૩ મું. જન્મ-કટ્યાણુક

તીર્થંકર પ્રભુનો જન્મ યતા તણે લોકમાં આનંદ આનંદ બ્યાપે છે, અને બધે પ્રકાશ ફેલાઈ જાય છે તેમના જન્મસમયે ૫૬ દિક્કુમારીઓનાં તેમ જ ૬૪ ઇન્દ્રોના આસનો કપે છે એથી એ દિક્કુમારીઓ અને ઇન્દ્રો અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરી એ હીકતથી પરિચિત બને છે પછી ૫૬ દિક્કુમારીઓ સૂતિકાગૃહમાં આની પ્રભુને તેમ જ તેમની માતાને પ્રણામ કરી પ્રસૂતિને લગતું કાર્ય કરે છે એ કાર્ય પૂર્ણ થતા ૬૪ ઇન્દ્રો પોતપોતાના વિમાનમાં બેસી પ્રભુનો જન્મભક્ષિષેક કળ્પા માટે સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વી ઉપર આવે છે

સૌંદર્ય નામના દેવલોકના સૌંદર્ય ઇન્દ્ર સૂતિકાગૃહમાં આવે છે અને પ્રભુને તેમ જ તેમની માતાને વદન કરે છે પછી એ ઇન્દ્ર પ્રભુની માતા ઉપર અવસ્થાપિની નિદ્રા મૂકે છે આથી તેઓ નિદ્રાવીન બને છે પ્રભુનું પ્રતિબિંબ બનાવી તેને માતાની પાસે મૂકી એ ઇન્દ્ર પાંચ રૂપો રચે છે એક રૂપ વડે એ પ્રભુને હાથમાં ઉપાડે છે, બીજા રૂપથી પાંચ રહી તેમના મસ્તક ઉપર છત્ર ધરે છે, ત્રીજા અને ચોથા રૂપો વડે તેમની બે બાજુમાં રહી આમર્ગે વીંચે છે, અને પાંચમા રૂપ વડે આગળ રહી વજ્ર ઉછાળનો અને નાચતો મેરુ પર્વત ઉપર જાય છે ત્યાં જઈને એ ઇન્દ્ર પ્રભુને ખોળામાં લઈને જન્મભક્ષિષેક માટેની શિવા ઉપરના સિંહાસન ઉપર બેસે છે એ દરમ્યાન બાળમાં દેવલોકના અચ્યુત ઇન્દ્રથી માંડીને બાકીના ૬૩ ઇન્દ્રો સ્વર્ગમાંથી આની પહોંચે છે તેઓ વારાફરતી કળશો વડે પ્રભુ તો જન્મભક્ષિષેક કરે છે અતમા બીજા દેવલોકના ઐશાન ઇન્દ્ર સૌંદર્ય ઇન્દ્રની જેમ પાંચ રૂપો રચી પ્રભુને ખોળામાં લઈને સિંહાસન ઉપર બેસે છે પછી સૌંદર્ય ઇન્દ્ર ચાર બળદો રચે છે અને કળશને ઠેકાણે તેમનાં આઠ શિંગડાનો અભિષેક માટે ઉપયોગ કરે છે એ પ્રમાણે બધા ઇન્દ્રો જન્મભક્ષિષેક કરી રહે છે એટલે સૌંદર્ય ઇન્દ્ર ફરીથી પહેલાની જેમ પાંચ રૂપો રચી પ્રભુને એમને રચાને લઈ જાય છે ત્યાં જઈને તે પ્રભુના પહેલાં ત્રેયા પ્રતિબિંબને ઉપસહરે છે અને પ્રભુને માતા પાસે મૂકે છે પછી અવસ્થાપિની નિદ્રા સમેટી લઈ તે માતાને જાગૃત કરે છે પછી એ ઇન્દ્ર પ્રભુના મહેલમાં ૩૨ કરોડ સુવર્ણ વગેરેની વૃષ્ટિ કરવા કુબેરને ફરમાવે છે એ કુબેર તેમ કરવા જુલક દેવને આજ્ઞા કરે છે સાર પાદ તીર્થંકરના અગ્રુહમાં સૌંદર્ય ઇન્દ્ર અમૃતનો સંચાર કરી તેમને પ્રણામ કરી નદીધર દીપે જાય છે અને ત્યાં એ દરમ્યાન ગયેના બીજા ઇન્દ્રોની સાથે આઠ રિ મહોત્સવમાં લાગ લે છે આ પ્રમાણે તીર્થંકરના જન્મ-કટ્યાણુકનો મ

કિરણ ૩૪ સુ. દીક્ષા-કલ્યાણક

તીર્થંકર પ્રથુ દીક્ષા લે છે તે પૂર્વે એક વર્ષ આગળથી લોકાતિક દેવો તેમને તીર્થ પ્રવર્તાવવા વિનવે છે પ્રથુ તેમની આ વિજ્ઞાપિત સ્વીકારે છે અને ગૃહવાસનો ત્યાગ કરવા પહેલા તેઓ એક વર્ષ સુધી દાન દે છે એ દાનને 'સાવત્સરિક દાન' કહેવામા આવે છે એ દાન કરતી વેળા એવું જાહેર કરવામા આવે છે કે જેને જ જોઈએ તે તે આવીને લાઘુ જાય આ સાંભળીને પાત્રકો પ્રથુ પાસે દાન લેવા આવે છે એ વખતે ધન્દ્રના આદેશથી કુબેર જૈનક દેવતાઓને ધણા સમયથી ખોવાડ ગયેલું, નાશ પામેલું, રમશાન વગેરે સ્થળોમા ગુપ્ત રહેલું અને કોઈની પણ આનિદી વિનાનું એવું રૂપ, સોનું, રત્ન વગેરે દ્રવ્ય લાવીને પ્રથુ સમક્ષ હાજર કરવા ફરમાવે છે પ્રથુ એ દ્રવ્યનો દાન દેવામા ઉપયોગ કરે છે તેઓ સૂર્ય ઉગે સારથી ખાડીને તે લોજનના સમય સુધી એટલે કે મધ્યાહ્ન સુધી રોજ દાન દે છે આ પ્રમાણે પાત્રકની ઇચ્છા મુજબ દરરોજ એક કરોડ અને આઠ લાખ સુવર્ણનું દાન દેવાય છે આ ઉપરાંત જોઈ શકાશે કે ૩૬૦ દિવસનું વર્ષ ગણતા તીર્થંકર એક વર્ષમા ૩૮૮ કરોડ અને ૮૦ લાખ સુવર્ણનું દાન દે છે

સાવત્સરિક દાન દેવાડ રહેતાં સૌધર્મ ધન્દ્રનું આસન કપે છે આ અનાવનો અવધિજ્ઞાનથી વિચાર કરતા તે દીક્ષા-કલ્યાણકથી વાંકેદગાર બને છે અને પ્રથુના જન્મભક્ષિકની જેમ તેમનો દીક્ષાભિક્ષક કરવા તૈયાર થાય છે તે પ્રથુને મનોહર અને કિંમતી વસ્ત્રો અને અવકાર પહેરાવે છે પછી પ્રથુ પાવખીમ બેસે છે કોઈક ઉદ્યાન આવી પહોંચતા તેઓ એમથી ઉતરે છે, વસ્ત્રાદિનો ત્યાગ કરે છે અને પોતાને ટાંચે પાંચ મુઠ્ઠીઓ વડે માયાના અને દાઢી મૂછના વાગનં લોચ કરે છે આ વખતે તેઓ મિદ્ધ પરમાત્માઓની સાક્ષીએ સર્વ પાપી ક્રિયાઓનં સદાને માટે ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે એ પ્રમાણે દીક્ષા લેતા જ તેમનં મન પર્યાયજ્ઞાન થાય છે

દીક્ષામયે તેઓ તપશ્ચર્યા કરે છે તેઓ એ તપશ્ચર્યાનું પાળણ કરે છે તે વેળા જન્મ-કલ્યાણકની પેઠે દેવો ૩૨ કરોડ સુવર્ણાદિકની વૃદ્ધિ કરે છે વિશેષમા એ વખતે દેવો આકાશમા રહીને હુકુમિ વગાડે છે, પાંચે વર્ણોન્ પ્રુથ્વોની તેમ જ સુગંધી જળની વૃદ્ધિ કરે છે, અને વસ્ત્રોને ઉછાળે છે આ પ્રમાણેના સુવર્ણની વૃદ્ધિ વગેરે પાંચ કાર્યો તે 'પાંચ દિવ્યો' કહેવાય છે

જન્મ-કલ્યાણકને વખતે જેમ ત્રૈલોક્યમા આનંદ અને પ્રકાશ વ્યાપી રહે છે તેમ દીક્ષા-કલ્યાણકને વખતે પણ બને છે.

કિરણ ૩૫ મું. સમવસરણ ભાગ ૧ લો

જમ તીર્થંકર પ્રજ્ઞના અવન, જન્મ અને દીક્ષાના પ્રસંગો દેવો ધામધૂમથી ઉજવે છે તેમ જ પ્રજ્ઞને પ્રાપ્ત થયેલ કેવલજ્ઞાનનો પ્રસંગ પણ તેઓ ઉજવે છે. જે સ્થળમાં પ્રજ્ઞને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે તે સ્થળમાં દેવો સમવસરણ રચે છે.

સૌથી પ્રથમ તો વાયુકુમાર દેવો એક યોગન જટલા સમવસરણ મટિના કામમાં લેવાની જમીન ઉપરથી કચરો, ધાસ વગેરે દૂર કરે છે. પછી મેધકુમાર દેવો જ સાફ કરાયેલી જમીન ઉપર સુગંધી જળની વૃદ્ધિ કરે છે. હ્યાર ખાદ્ય વાનવ્યતર દેવો મુવર્ણ, માણેક અને રત્નો વડે ભૂમિતલ રચે છે. એટલે કે તેઓ જ વડે પીઠબધ બાધે છે. જો પીઠબધ જમીનથી દસ હજાર હાથ જેટલું અર્થાત્ સવા ગાઉ જેટલું ઊંચું રચાય છે. અને એક હાથ પહોળા અને એકેકથી એક હાથ ઊંચા એવાં દસ હજાર પગથિયાં રખાય છે.

પીઠબધની ઉપર એકેકથી ઊંચા એવા ત્રણ ગઢો ગોળાકારે રચાય છે. તેમાં સૌથી પ્રથમ ભવનપતિ દેવો રૂપાનો ગઢ બનાવે છે. અને અને સોનાના કાંગરાઓ રચીને શણગારે છે. તીર્થંકર પ્રજ્ઞની દેશના સાબળવા માટે આવેલા રાજ વગેરેનાં વાહનો જો ગઢમાં રહે છે.

જમીનથી પીઠબધ ઉપર જવા માટે દસ હજાર પગથિયાં ચઢી રહેતાં તરત જ જો રૂપાનો ગઢ આવતો નથી, પરંતુ ૫૦ ધનુષ્ય જેટલી સપાટ જમીન ઉપર ચાલતાં જો ગઢ આગળ આવી પહોંચાય છે. જો પહેલા ગઢથી બીજા ગઢે જવા માટે ૫૦૦૦ પગથિયા ચઢી ૫૦ ધનુષ્ય જેટલી સપાટ જમીન ઉપર ચાલવું પડે છે. જો બીજો ગઢ પહેલા અને ત્રીજા ગઢની વચ્ચે હોય છે. જો સોનાનો બનાવાય છે અને એના ઉપર રત્નો કાંગરા રચાય છે. ન્યોતિષ્ક દેવો જો ગઢની રચના કરે છે. તીર્થંકર પ્રજ્ઞની દેશના સાબળવા માટે આવેલા તીર્થંકરો જો બીજા ગઢમાં બેસે છે. વળી જો ગઢના ઈશાન ખૂણામાં એક દેવ-ચંદ્ર રચવામાં આવે છે. પ્રજ્ઞ દેશના આખા પછી અહીં વિશ્રામ લે છે.

વૈમાનિક દેવો ત્રીજો ગઢ રત્નો બનાવે છે, અને તેને વિવિધ જાતનાં મણિઓના કાંગરાઓથી રચે છે. જો ગઢ આગળ આવી પહોંચાય છે. જો બીજા ગઢથી ૫૦૦૦

જમીનથી ૧૦૦૦૦+૫૦૦૦+૫૦૦૦ એટલે કે ૨૦૦૦૦ હાથ યાને અઢી માઉ બીયા એના એ ત્રીજા રક્તમય ગદના મ ય ભાગમા સિંહાસન રચાય છે એના ઉપર બેસીને તીર્થંકર પ્રભુ દેશના દે છે અને એ દેશના એ ગદમા બેઠેલા મનુષ્યો અને દેનો સાથમે છે

આ પ્રમાણે જે ત્રણ ગોળાકાર ગદો રચાય છે તે દરેક ગદની ભીંતની જાંચાલ ૨૦૦૦ હાથ એટલે કે ૫૦૦ ધનુષ્ય જેટલી હોય છે અને એની બહાર ૩૩૩ ધનુષ્ય જેટલી હોય છે

દરેક ગદને એકેક દિશામા એકેક દરવાજો હોય છે, અને એ રક્તનો બનાવાય છે દરવાજો દરવાજો વાનવ્યતરો ધન, છત્ર, આઠ મગજો, પૂતળી, પુષ્પમાળા, વેદિકા, કળશ, મણિના ત્રણ તોરણો અને ધૂપદાની રચીને એની શોભામા વધારો કરે છે

સૌથી બહારના એટલે કે પહેલા ગદના ચાર દરવાજામાથી કોઈ પણ દરવાજો પહોંચવા માટે દસ હજાર પગથિયાવાળી નીમરણી ચઢવી પડે છે આ પ્રમાણે પહેલા ગદે જવા માટે એકેક દિશામા એકેક નીસરણી હોય છે એ પ્રત્યેક નીસરણીનું પગથિયું એક હાથ પહોળું, દરવાજાના મુખ જેટલું લાંબું અને એક બીજાથી એક હાથ જાંચુ હોય છે એ દરેક નીસરણીનું સૌથી નીચે પગથિયું વાલુકામારે પ્રમાણિત કરેલી ભૂમિ ઉપર હોય છે દસહજારનું એટલે કે છેલ્લું પગથિયું પીઠબધ માયે જોડાયેલું હોય છે, અને બાકીના ૯૯૯૮ પગથિયા ભૂમિથી અદ્ધર હોય છે એ ૧૦૦૦૦ પગથિયા સૌથી બહારના રૂપાના ગદની બહાર હોવાથી યોજનપ્રમાણ સમન્સરણુમા તેની ગણના કરાતી નથી એ સૌથી બહારના ગદની અદરની ભીંતથી ૫૦ ધનુષ્ય જેટલી સપાટ જમીન વટાવી જતાં બીજા ગદે જવાની નીસરણી આવે છે એ નીસરણીને ૫૦૦૦ પગથિયા હોય છે આથી પ્રથમ ગદની બહારની ભીંતથી તે બીજા ગદની બહારની ભીંત વચ્ચેનું અંતર ૩૩૩ ધનુષ્ય+૫૦ ધનુષ્ય+૫૦૦૦ હાથ એટલે કે ૧૩૩૩૩ ધનુષ્ય જેટલું છે. બીજા ગદની અદરની ભીંતથી ૫૦ ધનુષ્ય જેટલી સપાટ જમીન વટાવતાં ત્રીજા ગદે જવાની નીસરણી આવે છે અને પણ ૫૦૦૦ પગથિયા હોય છે આથી બીજા ગદની બહારની ભીંતથી ત્રીજા ગદની બહારની ભીંત વચ્ચે પણ ૩૩૩ ધનુષ્ય+૫૦ ધનુષ્ય+૫૦૦૦ હાથ એટલે કે ૧૩૩૩૩ ધનુષ્ય જેટલું અંતર છે

ત્રીજા ગઠની અદરની તારીખથી ૧૩૦૦ ધનુષ્યને અંતરે તીર્થંકરને બેસવા માટેના સિંહાસનની પીઠિકા રચાય છે એ પીઠિકાનું મધ્યબિન્દુ તે આખા સમવસરણુનું મધ્યબિન્દુ છે આથી ગોળ સમવસરણુની ત્રિજ્યા ૧૩૩૩૩૩ ધ+૧૩૩૩૩૩ ધ+૩૩૩૩ ધ+૧૩૦૦ ધ એટલે કે ૪૦૦૦ ધનુષ્ય જેટલી છે. ૪૦૦૦ ધનુષ્યના બે ગાઉ થતા હોવાથી ગોળ સમવસરણુનો વિષ્કલ ચાર ગાઉનો એટલે કે એક યોજનનો છે આ પ્રમાણેના સમવસરણુને લોકો એક યોજન જેટલા વિસ્તારવાળો કહે છે

કિરણ ૩૬ મું સમવસરણુ ભાગ ૨ જે

જેમ દેવો ગોળ સમવસરણુ રચે છે તેમ કેટલીક વાર તેઓ સમયો સ સમવસરણુ પણ રચે છે સમયોરસ સમવસરણુના સબધમા પણ પાદપીઠની રચના સુધી તો બધું કાર્ય ગોળ સમવસરણુના જેવું જ હોય છે પાદપીઠ ઉપર ગોળ ગ્રી ન રચતા ત્રણ સમયોરસ ગઢો રચવામાં આવે છે એ દરેક ગઢની લીંત ૧૦૦ ધનુષ્ય જેટલી બરી હોય છે સૌથી બહારના ગઢની અદરની લીંત અને વચલા ગઢની બહારની લીંત વચ્ચે ૧૦૦૦ ધનુષ્ય જેટલું અંતર હોય છે વચલા ગઢની અદરની લીંત અને સૌથી અદરના ગઢની બહારની લીંત વચ્ચે ૧૫૦૦ ધનુષ્ય જેટલું અંતર હોય છે સૌથી અદરના ગઢની ચારે લીંતો સમવસરણુના મધ્યખિન્દુથી ૧૩૦૦ ધનુષ્યને અંતરે હોય છે આથી કરીને સૌથી બહારના ગઢની અદરની લીંતથી સમવસરણુના મધ્યખિન્દુ સુધીનું અંતર ૧૦૦૦+૧૦૦ ૧૫૦૦+૧૦૦+૧૩૦૦ એટલે કે ૪૦૦૦ ધનુષ્ય જેટલું હોય છે જે સૌથી બહારના ગઢની લીંતની બહાર ગણનામાં ન આવે તો સમયોરસ સમવસરણુની લખાઈ તેમ જ ખહોળાઈ ૮૦૦૦ ધનુષ્ય જેટલી છે ૮૦૦૦ ધનુષ્યોનો એક યોજન થતો હોવાથી એ સમયોરસ સમવસરણુનો વિસ્તાર એક યોજનનો થાય છે

દ્વારપાળો—ગોળ તેમ જ સમયોરસ સમવસરણુના સૌથી અદરના ગઢમાં દરેક દ્વારે બધે દ્વારપાળો હોય છે જેમકે પૂર્વ દિશામાં આવેલા દ્વારે બે વૈમાનિક દેવો, દક્ષિણ દિશામાં આવેલા દ્વારે બે વ્યતરો, પશ્ચિમ દિશામાં આવેલા દ્વારે બે ન્યોતિબકો અને ઉત્તર દિશામાં આવેલા દ્વારે બે ભવનપતિઓ હોય છે એ પ્રમાણે વચલા ગઢના ચાર દ્વારે અનુક્રમે ચારે નિકાષની જપા, વિજપા, અન્નિતા અને અપરાજિતા એ નામની બે બે દેવીઓ પ્રતિહારિણી તરીકે જાણી રહે છે જ્યાંના હાથમાં અક્ષય, વિજયાના હાથમાં પાશ, અન્નિતાના હાથમાં અકુશ અને અપરાજિતાના હાથમાં સુદર હોય છે સૌથી બહારના ગઢના દ્વારે એકેક દેવ હોય છે એ ચારના નામો અનુક્રમે ગુણરુ, ખટ્વાગધારી, મનુષ્યમરતકમાલા ધારી અને જટાયુકુટમહિત છે

દેવજ—હવે યોજનના દરવાજા અને નાની નાની ઘટડીઓ અને વાવટાઓથી સુકત એવા ધર્મધ્વજ, આનંધ્વજ, ગજધ્વજ અને સિંહધ્વજ નામના ચાર ધ્વજ સમવસરણુની બહાર ચારે દિશામાં હોય છે

અશોકવૃક્ષ—વ્યતરો સમવર્સરણી બરાબર, મધ્યમાં મણિપીઠ રચે છે એ મણિપીઠ ૨૦૦ ધનુષ્ય જેટલું લાંબું, એટલું જ પહોળું અને તીર્થંકર પ્રશ્નના દેહ જેટલું ઊંચુ હોય છે પૃથ્વીતળથી અઢી ગાઉ ઊંચે જમણે સારે એ મણિપીઠ આવે છે. એના ઉપર તેઓ અશોક વૃક્ષની રચના કરે છે એ વૃક્ષની ઊંચાઈ તીર્થંકર પ્રશ્નના શરીરથી ખાર ગણી રાખવામાં આવે છે અને એનો ઉપરનો ધેસલો એક યોગનથી કંઈક વધારે હોય છે તીર્થંકરને જે વૃક્ષ નીચે ડેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય તે વૃક્ષને 'ચૈલવૃક્ષ' કહેવામાં આવે છે દેવો એ ચૈલવૃક્ષને અશોકવૃક્ષના ઉપર રચે છે

સિંહાસન વગેરે—વ્યતરો અશોક વૃક્ષની નીચે દેવચ્છદકના મધ્ય ભાગમાં પાંચપીઠથી યુક્ત અને પૂર્વ દિશા તરફ મુખવાળું એક સિંહાસન રચે છે એ સિંહાસન રતોતુ બનાવેલું હોય છે, અને એના ઉપર, એકના ઉપર એક એમ ત્રણ છત્રો હોય છે વળી એ સિંહાસનની બન્ને બાજુએ બે ચક્ષો રતથી જડેલા અને મુવર્ણની દાંડીવાળાં ચામરો લઇને ઊભા રહે છે વળી એ સિંહાસનની આગળ સોનાના કમળમાં રહેલું રક્ષાટિકનું એક ધર્મચક્ર હોય છે તીર્થંકર સમવર્સરણી પૂર્વ દ્વારથી પ્રવેશ કરી, ચૈલવૃક્ષની પ્રદક્ષિણા કરી અને તીર્થને નમસ્કાર કરી પૂર્વ તરફના સિંહાસન ઉપર આરૂઢ થાય છે એ વખતે વ્યતરો 'દક્ષિણ, ઉત્તર, પશ્ચિમ' એ ત્રણ દિશાઓમાં રતનું એકેક સિંહાસન રચે છે અને તેને બધાં ત્રણ ત્રણ છત્ર અને એકેક ધર્મચક્રથી અલંકૃત કરે છે વળી તેઓ સિંહાસનો ઉપર પ્રશ્નનું એકેક આંગેહુબ પ્રતિબિંબ વિકુર્વે છે આથી મુખો અને ચાર શરીરો હોય એમ જણાય છે તેમ જ વળી બે બાનેબને એમ લાગે છે કે પ્રશ્ન મારી સમુખ જાય છે

ગણધા વગેરે સાધુઓ, વૈમાનિક દેવીઓ અને સાધ્વીઓ એ ત્રણ પર્ષદાઓ પૂર્વ ખાતુથી પ્રવેશ કરી અગ્નિકોણમાં ઉપસ્થિત થાય છે એટલે કે તીર્થંકર ચૈત્ય-વૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી પૂર્વાભિમુખે બિંદાસન ઉપર બેસે ત્યાર બાદ ગણધારો તેને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને સ્વસ્થાને બેસે છે ત્યાર પછી કેનવજ્ઞાનીઓ તીર્થંકરની અને ચૈત્ય-વૃક્ષની ત્રણ વાર પ્રત્નિણા કરીને ગણધારોની પાછળ બેસે છે તીર્થંકરાદિકને નમસ્કાર કરીને મન પર્યાયજ્ઞાનીઓ કેનવજ્ઞાનીઓની પાછળ બેસે છે એવી રીતે નિરનિશય સપ્તમીઓ મન પર્યાયજ્ઞાનીઓને પણ નમસ્કાર કરીને તેમની પાછળ બેસે છે આ બધાની પાછળ વૈમાનિક દેવીઓ તીર્થંકરાદિકને નમસ્કાર કરી બિભી રહે છે અને તેમની પાછળ તીર્થંકર તેમ જ સાધુવર્ગને પ્રણામ કરી સાધ્વીઓ બિભી રહે છે

ભવનપતિ, વ્યતર અને જ્યોતિષ્ઠ એ ત્રણ નિકાયની દેવીઓ દક્ષિણ ખાતુથી દાખલ થઈ નૈઋત્યકોણમાં, ભવનપતિ, વ્યતર અને જ્યોતિષ્ઠ દેવો પશ્ચિમ તરફથી આવી વાયવ્યકોણમાં અને ઇન્દ્ર વગેરે વૈમાનિક દેવો, વૃષભ વગેરે મનુષ્યો અને તેમનો સ્ત્રીવર્ગ ઉત્તર દિશાથી આવીને ઈશાનકોણમાં ઉપસ્થિત થાય છે એકેકી દિશામાં ત્રણ ત્રણ પર્ષદાઓ હોય છે પહેલી અને ટેલવી દિશામાં સ્ત્રી અને પુરુષો બંને હોય છે, જ્યારે બાકીની બે દિશાઓમાં અનુક્રમે સ્ત્રીવર્ગ અને પુરુષવર્ગ જ હોય છે

ઉપર દર્શાવેલી ખાર પદ્ધતિઓમાંથી સાધુઓ ઉકટિક આસને રહીને તીર્થંકરની દેશનાતુ શ્રવણ કરે છે, જ્યારે સાધ્વીઓ અને વૈમાનિક દેવીઓ બિભી રહીને અને બાકીની નવ પર્ષદાઓ તો બેઠી બેઠી પ્રભુની દેશનાતુ શ્રવણ કરે છે એમ આવસ્થાની સુઠિણમાં કહેલું છે આવસ્થાની વૃત્તિમાં તો ચારે નિકાયની દેવીઓ અને સાધ્વીઓ એમ પાંચ પર્ષદાઓ બિભી રહીને પ્રભુની દેશનાતુ શ્રવણ કરે છે અને બાકીની સાત પર્ષદાઓ બેસીને તેનું શ્રવણ કરે છે એવો હિલેખ છે

કિરણ ૩૭ મુ. અંગારમદક આચાર્ય

ગુરુ—વિદ્યાર્થીઓ ! આજે હું તમને અંગારમદક નામના એક આચાર્યની વાત કહું છું એ આચાર્યમાં મોશે જવાની યોગ્યતા હતી નહિ એટલે કે તેઓ અલભ્ય હતા તેમને પાંચસે શિષ્યો હતા તેઓ એક દિવસ પોતાના શિષ્યો સાથે એક નગર તરફ જતા હતા તે નગરમાં એક ગીતાર્ય આચાર્ય રહેતા હતા એ ગીતાર્ય આચાર્યને સ્વપ્ન આવ્યું કે આજે પાંચસે હસોનું એક ટોણ આવે છે સાથે સાથે તેમનો માલિક એક કાગડો પણ આવે છે આ સ્વપ્નનો વિચાર કરતા તેમને સમજાયું કે પાંચસે હસો તે પાંચસે લભ્ય સાધુઓ હોવા જોઈએ, અને કાગડો એ તેમનો નાયક અલભ્ય હોવો જોઈએ આથી એ ગીતાર્ય આચાર્ય ખીન્ન સાધુઓને ખબર આપી કે આજે આવનારા તમામ સાધુઓ લભ્ય છે, પરંતુ તેમના ગુરુ અલભ્ય છે

અંગારમદક આચાર્ય તેમ જ તેમના પાંચસે શિષ્યો આવ્યા પછી ગીતાર્ય આચાર્યે એ પાંચસે સાધુઓને જણાવ્યું કે તમે જમની સેવા કરો છો તેઓ તો અલભ્ય હવ છે તમે આ વાત જાણતા ન હતા ત્યાં સુધી તમે તેમનો લાગ ન કર્યો તેની હરકત નહિ, પરંતુ હવે તમારે તેમનો સાથ છોડી દેવો જોઈએ આતું કારણ એ છે કે આપણા જૈન શામનમાં ઉપરતપકેના લાગ, તપ અને સયમની કિંમત નથી જો કેવળ દેખાવપૂરતા લાગ, તપ કે સયમની કિંમત બકાતી હોય તો પછી દુનિયામાં જમને કપડા વગેરે પૂરા મળતા નથી તે બધા નિષ્પરિશ્રદ્ધી ગણાય, જેઓ અજ્ઞાનતપશ્ચર્યા કરે છે તે બધા તપસ્વી ગણાય, અને જેઓ સાચો સંયમ નહિ પાળવા છતા સયમી હોવાનો ડોળ કરે છે તેઓ પણ સયમી ગણાય આથી જ લાગ, તપ અને સયમ દેખાવપૂરતા ન હોય પરંતુ જે ખરા હૃદયથી સેવાતા હોય તેની જ કિંમત છે

આ સાલજીને પાંચસે સાધુઓએ પૂછ્યું કે અમારા ગુરુ અયોગ્ય આત્મા છે તેની અમને કોઈ રીતે પ્રતીતિ થઈ શકે તેમ છે ? ગીતાર્ય આચાર્યે કહ્યું કે હા આજે રાત્રે તમે જાગ્રશો નહિ, પરંતુ જે બને તે જોયા કરશો આમ કહ્યા પછી ગીતાર્ય આચાર્યે જવા આમુક માર્ગ ઉપર પગ વડે દખાતાં ચૂ ચૂ અવાજ આવે તેમ કોલસાની

મુસુક માર્ગ ઉપર પગ વડે દખાતાં ચૂ ચૂ થી કાંકરીઓ છાનામાના

ખધા સુધ ગયા પણ પેલા પાયસે સાધુઓ જગતા રજા. જોમાના ઢેઢવાક માન કરવા મઠે ખટાર જવા ઠીક્યા, પરંતુ ચૂ ચૂ અનાજ આવનાથી રખે ને કો જીવો ચપાઈ જતા હોય એમ વારી તેઓ પાછા ક્યારે ઢેઢવાકથી ન ઢેવાયું તેમ કપતે હૃદયે સાચવી સાચવીને પગ મૂકીને ખટાર ગયા અને પાછા પોતાને સ્થાં આંખ્યા એવામા પેવા અલભ્ય આચાર્ય ખટાર જવા નીડળ્યા તેમણે આન-માણ્ય એટલે ચૂ ચૂ અનાજ થના લાગ્યો તેમણે આસપાસ જોયું તો બે ઊંધના જણાયા તેઓ ખોલી ઠીક્યા કે જાનીના જીવડા કુવુ ચૂ ચૂ ખોને છે પ ખોને ખોને ન મૂકતા તેમણે સાર દધને પગ મૂકવા માલ્યા એવી રીતે તેમ ખહાર ગયા અને પાછા ક્યારે આ જોડને પાયસે સાધુઓને વિચાર આવ્યો આ જ આપણા શુરુ જીવંત્યાનું નિરૂપણ કરે છે સારે આપણુ હૃદય પીગળા નાખે છે, અને પોતે તો જરાયે વ્યા પાગતા નથી આ શું કહેવાય ? ૨. તો હાથીના દેખાડવાના અને આવનાના દાત જૂદા હોય તેનું યશુ સવાર પડત એ પાયસે સાધુઓએ અગારમર્દકને તજી દીધા

આ વાત માલળી નવિનચન્દ્ર ખોલી ઊંચો કે શુરુજી ! શું અલભ્ય એવું બળ હોય કે તેઓ જીવંત્યાનું સચોટ સ્વરૂપ સમજાવી શકે ?

શુરુ—હા કેટલાક અલભ્ય જીનો સાડા નવ પ્રુવ સુધી અભ્યાસ, કરી શકે છે વળી તેઓ સયમ તો માખીની પાખ પણ ન કુલાય તેવો પાગતા હોય એમ ખહારથી જણાય

વિપિનચન્દ્ર—શુરુજી ! અલભ્યને દીક્ષા લેવાનું શું કારણ હશે ?

શુરુ—દેવાધિદેવ તીર્થંકરની ઋક્ષિ, સમવસરણની રચના, દેવોનું પ્રભુ પામે આવવું ઇલાકિ જેમને અલભ્ય જીનો પણ સયમ લેવાં લક્ષ્યાય છે વળી દીક્ષા લેવાથી લોકમા પૂજપાત્ર બનાય અને મરણ થતા સ્વર્ગે જવાય એવો દીક્ષાનો મહિમા જાણી તેઓ નેમ કરે છે જન શાસનમા આવી દીક્ષાની ગણના કરાતી નથી, કેમકે એનું પર્વત જટલો ઓધા અને મુઠ પત્તિનો ઢગવો થાય એટલી બધી વાર દીક્ષા લીધી હોય, પરંતુ સાચા હૃદયથી તે પાળી ન હોય તો તે વ્યર્થ છે વાસ્તે વહાના વિદ્યાર્થીઓ ! જ કહ સાચું કાર્ય કરો તે જરા દિવથી કરજો, લોકમા વાહવાહ મેળવવા મઠે કે કુનિયાને દેખાડવા મઠે કરશો નહિ

કિરણ ૩૮ મું. આઠ પ્રવચનમાતા

કર્મને આવવાના માર્ગોને ગેઠવાના વિવિધ ઉપાયો છે જેમકે સમિતિ, શુભિ, મુનિધર્મ, ભાવના, પરીપહો ઉપર વિજય, ચારિત્ર અને તપ એમાના સમિતિ અને શુભિ એ બે ઉપાયોનું સ્વરૂપ આપણે અહીં વિચારીશું

કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ શરીરથી, મનથી કે વચનથી થાય છે એથી પ્રવૃત્તિઓના (૧) કાર્યિક, (૨) વાચિક અને (૩) માનસિક એમ ત્રણ પ્રકારે પડે છે, આ પ્રવૃત્તિઓ શુભ તેમજ અશુભ હોઈ શકે છે જે પ્રવૃત્તિ મુનિધર્મને કરવા જેવી હોય તે પ્રવૃત્તિ કરવી તે 'સમિતિ' કહેવાય છે, અને જે પ્રવૃત્તિ ન કરવા જેવી હોય તે પ્રવૃત્તિ ન કરવી તે 'શુભિ' કહેવાય છે આથી સમજાશે કે શુદ્ધિ અને શ્રદ્ધા વડે મન, વચન અને કાર્યાને ખોટું રહેતે જતા અટકાવવા એ 'શુભિ' છે

આપણે ઉપર જોઈ ગયા તેમ જોઈ દરેક યોગ્ય પ્રવૃત્તિને 'સમિતિ' કહી શકાય તેમ છે, છતાં એ તમામનો પાંચ વર્ગોમાં સમાવેશ થઈ શકતો હોવાથી સમિતિઓ પાંચ ગણાવાય છે જેમકે (૧) ઈર્થાસમિતિ, (૨) ભાષાસમિતિ, (૩) અપણાસમિતિ, (૪) આદાનનિરોધસમિતિ અને (૫) ઉત્સર્ગસમિતિ

ઈર્થાસમિતિ—ઈર્થા એટલે આલસુ કોઈ પણ જાતને ઇજા ન થાય તેવી રીતે સંભાળીને આલસુ તે 'ઈર્થાસમિતિ' કહેવાય છે ઈર્થાસમિતિ પાળનારા મુનિધર્મ ધોસરી જેટલી એટલે કે સાદા ત્રણ હાથ જેટલી દૈનિક સન્મુખ રાખી નીચું જોઈને આવે

ભાષાસમિતિ—સાચું, હિતકારી, ખંપમૂરતુ અને સદેહ વિનાનું વચન બોલવું તે 'ભાષાસમિતિ' કહેવાય છે

અપણાસમિતિ—સાધુજીવનનો નિર્વાહ વાચ તે માટે જે નિર્દોષ સાધનોની જરૂર હોય તે, મેળવવા માટે સાવધાનપણે પ્રવૃત્તિ કરવી તે 'અપણાસમિતિ' કહેવાય છે

આદાનનિરોધસમિતિ—આદાન એટલે લેવું અને નિરોધ એટલે ચૂકવું. કોઈ પણ વસ્તુને લેતી કે ચૂકતી વેળા તેને બરાબર જોઈ અને પ્રમાણને તેમ જરૂર તે 'આદાનનિરોધસમિતિ' કહેવાય છે

ઉત્સર્ગસમિતિ—અહીં ઉત્સર્ગનો અર્થ 'લાગ' કરવાનો છે જે ચીજો

પ્રત્યેક ઉત્સર્પિણીના તેમ જ અવમર્ષિણીના પણ છ છ વિભાગો પાડવામાં આવ્યા છે આ દરેક વિભાગને સંસ્કૃતમાં 'અર' અને ગુજરાતીમાં 'આગ' કહેવામાં આવે છે ભાગતવર્ષમાં અત્યારે અવસર્પિણી કાળ પ્રવર્તે છે આને 'દુડાવસર્પિણી' કહેવામાં આવે છે આનો અત્યારે પાચમો આરો થાય છે વૈદિક હિંદુઓ આને કલિયુગના નામથી ઓળખાવે છે

અવસર્પિણીના છ આરાઓ છે એના નામ નીચે પ્રમાણે છે -

(૧) સુપમસુપમા, (૨) સુપમા, (૩) સુપમદુપમા, (૪) દુપમ સુપમા, (૫) દુપમા અને (૬) દુપમદુપમા

ઉત્સર્પિણીના પણ છ આરાઓ છે એને નીચે મુજબનાં નામોથી ઓળખાવવામાં આવે છે -

(૧) દુપમદુપમા, (૨) દુપમા, (૩) દુપમસુપમા, (૪) સુપમ દુપમા, (૫) સુપમા અને (૬) સુપમસુપમા

આ ઉપરથી જણાશે કે અવમર્ષિણીના છ આરાઓ પૂર્ણ થતા એ પ્રતિયોગ ક્રમથી ઉત્સર્પિણીના છ આરાઓની શરૂઆત થાય છે એટલે દુપમદુપમા પછી સુપમસુપમાથી શરૂઆત થતી નથી, પરંતુ દુપમદુપમા વગેરે છની અનુક્રમે શરૂઆત થાય છે

સુપમસુપમાનો અર્થ એ છે કે આ આરા દરમ્યાન લોકો અત્યંત સુખી હોય છે સુપમામાં લોકો ઓછા સુખી હોય છે સુપમદુપમામાં લોકોને સુખ ઘણું મળે છે અને દુપમ ઓછું ભોગવવું પડે છે દુપમસુપમામાં તેમને દુપમ વધારે અને સુખ ઓછું હોય છે દુપમામાં સુખને બદલે દુપમ હોય છે દુપમદુપમામાં તો લોકોને ઘણું જ દુપમ ભોગવવું પડે છે

સુપમસુપમા નામનો આરો ચાર કોડાકોડી સફળ અદ્વાસાગરોપમ જટલો છે સુપમા ત્રણ કોડાકોડી સફળ અદ્વાસાગરોપમ જટલો અને સુપમદુપમા બે કોડાકોડી સફળ અદ્વાસાગરોપમ જટલો છે દુપમસુપમાનું પ્રમાણ એક કોડાકોડી સફળ અદ્વાસાગરોપમમાંથી ૪૨૦૦૦ વર્ષ બાદ કરીએ એટલું છે દુપમા તેમ જ દુપમદુપમા એ બંને આરાઓ એકવીસ એકવીસ હજાર વર્ષના છે આ પ્રમાણે આ બંને આરાઓ સિવાય બીજા બધા આગઓનું પ્રમાણ જુદું જુદું છે

આ ઉપરથી સમજાયું હશે કે ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી એ બંને કાળના વિભાગો વર્ષોમા સમાન છે, કેમકે બંનેનું માપ આડધા કાલચક્ર એટલે દસ કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલું છે, પરંતુ એક ચઢતો કાળ છે અને બીજો ઉતરતો કાળ છે.

દરેક ક્ષેત્રમા વારાફરતી બધાંયે આરાઓ પ્રવર્તતા નથી હરત અને ઐરાવત ક્ષેત્રમાં જ છ યે આરાઓ પ્રવર્તે છે બાકીનાં ક્ષેત્રોમા તો સદા અમુક આરા દરમ્યાન જેવી સ્થિતિ હોય તેવી લગભગ રહે છે જેમકે ઉત્તરકુરુ અને દેવકુરુ એ બંનેમા નિરતર સુપમસુપમા, હરિવર્ષ અને રમ્યકવર્ષમા સદા સુપમા, હૈમવત અને હૈરણ્યવત એ બે ક્ષેત્રોમા સર્વદા સુપમદુપમા તથા મહાવિદેહમા હમેશા દુપમસુપમા જેવી સ્થિતિ પ્રવર્તે છે.

જૈન ઐશ્વર્યમા ત્રીજા અને ચોથા આરાનું જેટલું વિસ્તારથી વર્ણન જોવાય છે તેટલું બીજા આરાઓનું જોવાતું નથી આનું કારણ એ છે કે આ બે આરાઓ સિવાયના આરાઓમાં ખાસ નોંધવા લાયક બનાવો બનતા નથી ત્રીજા અને ચોથા આરામાં તો હરત અને ઐરાવત ક્ષેત્રમાં નિયમિત રીતે દેહલાક ઉત્તમ પુરુષો જન્મે છે દાખલા તરીકે ચોવીસ તીર્થંકરો, બાર ચક્રવર્તીઓ, નવ બ્રહ્મદેવો, નવ વાસુદેવો અને નવ પ્રતિવાસુદેવો આ દરેક ઉત્તમ જનોને 'શયાકાપુરુષ' કહેવામા આવે છે.

કિરણ ૪૦ મુ. સામાન્યકેવલીઓના પ્રકારો

૧. એક દહાડો નિરજના સામાન્યકેવલી એટલે શુ તે રમાને પૂછતી હતી રમાએ જવાબ આપ્યો કે જેમને કેવલજ્ઞાન થયું હોય તે બધા 'સામાન્યકેવલી' કહેવાય છે

નિરજના—ત્યારે તો તીર્થંકર પણ સામાન્યકેવલી ખરાને ?

રમા—હા, પણ એમનામા કેટલીક વિશેષતાઓ રહેલી છે એથી એમને

સામાન્યકેવલી ન કહેતા એમને 'તીર્થંકર' કહેવામા આવે છે

નિરજના—એ વિશેષતાઓ શી છે વારુ ?

રમા—એક તો એ કે તીર્થંકર પ્રજા પ્રભુપ્રમા સૌથી ચઢિયાતા રોય છે

નિરજના—હા, એ તો હું બહુ છું

રમા—ખીજી, તીર્થંકર પ્રજાનુ ગ્યવન થતા તેઓ માતાના ગર્ભમા આવે છે ત્યારે

તેમની માતા ચૈત્ત સ્વપ્નો જુએ છે, ન્યારે સામાન્યકેવલીની બાબતમા

એવો નિયમ નથી આ ચૈત્ત સ્વપ્નો તો તુ શીખી ગઈ છે ને ?

નિરજના—હા, હું થોડા જ દિવસ ઉપર એ શીખી ગઈ છું આ જે વિશેષતા

સિવાય ખીજી વિશેષતાઓ છે ?

રમા—વાણી

નિરજના—ત્યારે થોડીક ગણાવો

રમા—સાબળ

(૧) તીર્થંકરને ગર્ભાવસ્થામા જ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન હોય છે

(૨) તેઓ સ્વયંપુરુષ છે, કેમકે તેઓ પોતાની મેળે બોધ પામી દીક્ષા લે છે

(૩) તેઓ દીક્ષા લે છે તે જ વખતે તેમને મન પર્યાયજ્ઞાન થાય છે

(૪) તીર્થંકરના પાંચ કટયાણુકો રોય છે અને ઇન્દ્રો એ બહુ ધામધૂમથી ઉજવે છે

(૫) તીર્થંકરનો દેહ રૂપ રૂપનો ભડાર હોય છે

(૬) એમની વાણીમા અનેક ગુણો રહેલા હોય છે પદ્યપખીઓ પણ

એમનો ઉપદેશ સમજી શકે છે સર્વ જીવોના તમામ સસાધો એકી સાથે જ

ક્ષણમા છેદી શકે એવું એમની વાણીમા પાણી હોય છે એમની વાણી-

માથી અમૃત ઝરે છે એમના શબ્દેશબ્દમા પરોપકારની કાવના રહેલી

હોય છે એમના ઉપદેશમા અનેક જીવોને તારવાની શક્તિ હોય છે

એમના ઉપદેશથી ઠેટલાક મનુષ્યો તો દીક્ષા પણ લે છે, જ્યારે ઠેટલાક આવકોનાં વ્રત ગ્રહણ કરે છે, ઠેટલાકને સામાન્ય ધર્મની રુચિ થાય છે અને ઠેટલાક ભદ્ર પરિણામવાળા બને છે આ બધા મનુષ્યોને એમના સધ તરીકે ઓળખાવાય છે એનું બીજું નામ 'તીર્થ' છે એની સ્થાપના તીર્થંકરને હાથે જ થાય છે તે માટે તો તેઓ 'તીર્થંકર' કહેવાય છે (૭) સામાન્યકેવલી તીર્થંકરના સમવસરણમાં ઘણુખરુ હાજર રહે છે

(૮) દરેક તીર્થંકર ઉપદેશ આપે જ, જ્યારે દરેક સામાન્યકેવલી ઉપદેશ આપતા નથી. ઠેટલાક સામાન્યકેવલીઓ તો પૂછે તેટલા જ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપે છે આથી તો એમને 'મૂકકેવલી' કહેવામા આવે છે

(૯) તીર્થંકરને કેવલજ્ઞાન અતસમયે થતું નથી પણ ઘણાં વર્ષો પૂર્વે થાય છે, જ્યારે ઠેટલાક સામાન્યકેવલીઓને આયુષ્ય અતર્ફુર્ત જેટલું ખાડી રહ્યું હોય ત્યારે થાય છે અને એથી તો તેઓ 'અતર્ફુર્તકેવલી' કહેવાય છે.

નિરજના—મૂકકેવલી અને અતર્ફુર્તકેવલી એ નામો તો મેં આજે જ જાણ્યાં,

રમા—એવું એક બીજું નામ પણ છે,

નિરજના—કયું, વારુ ?

રમા—અશ્વત્થકેવલી

નિરજના—તેમની શી વિશેષતા છે ?

રમા—તેઓ પણ એક જાતના સામાન્યકેવલી છે તેઓ જે ભવમાં કેવલજ્ઞાની બને છે તે ભવમા તેમણે ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળેલો હોતો નથી વળી તેઓ ધર્મનો ઉપદેશ આપતા નથી પણ ઉદાહરણ કહે છે કે 'પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે. નિરોપમાં તેઓ કોઈને દીક્ષા આપતા નથી

અર્થ-સૂચી

એકાંતમય = બધી જ રીતે અને બધા જ સયોગોમા આ જ પ્રમાણે એવી

અતરદ્વીપ = એક જાતના દ્વીપ હિમવાન પર્વતની હાથીના દત્તશળના આકારની ચાર દાદા લવણ સમુદ્રમા રહેલી છે એ ચાર દાદાઓ ઈશાન વગેરે ચાર ખૂણાઓ પૈકી એકેક ખૂણામાં છે એ દરેક દાદા ઉપર થોડે થોડે અતરે સાત સાત દ્વીપો આવેલા છે આમ હિમવાનની દાદા ઉપર એકદર ૨૮ દ્વીપો છે એ બધા અતરદ્વીપો ગણાય છે હિમવાન પર્વતની પેઠે શિખરી પર્વતને પણ ચાર દાદાઓ છે અને એ દરેકના ઉપર સાત સાત દ્વીપો આવેલા છે આમ બધા મળીને ૨૮ દ્વીપો છે એ પણ અતરદ્વીપો ગણાય છે આ પ્રમાણે કુલે ૫૬ અતરદ્વીપો છે

કાલવેલા = કાળનો વખત સૂર્યોદયના સમયની પહેલાની એક ઘડી અને એની પછીની એક ઘડી, એવી રીતે મધ્યાહ્નની આસપાસની એકેક ઘડી, સૂર્યાસ્તના સમયની આસપાસની એકેક ઘડી અને મધ્યરાત્રિની આસપાસની એકેક ઘડી એમ ચાર કાલવેલા છે તેમાથી આઠી પહેલી ત્રણ સમજવાની છે

ગુણુસ્થાન = આધ્યાત્મિક વિકાસની ચડાવ અને ઉતારવાળી ભૂમિકા

દ્રવ્યક્ષેત્રાદિકની = દ્રવ્યની, ક્ષેત્રની, કાળની અને લાવની

નિહવ = ઠંડામહેને વશ થઈ, તીર્થંકરે કહેલી બાળતોમાથી અમુક અશને નહિ માનનાર-છુપાવનાર

પદ્મધર = પાટ બેસનાર, ગાદીનો વારસ

મિથ્યાત્વી = ખોટી શ્રદ્ધાવાળો

યુગલિક ધર્મ = આખી જિંગીમા છોકરો અને છોકરીના જોડકાને જ એક જ વાર જન્મ આપનારનો ધર્મ

સ્વાદ્વાદ = અનેક ધર્મવાળી એક જ વસ્તુમા અમુક અમુક અપેક્ષાએ જુદા જુદા ધર્મોનો સ્વીકાર

પરિશિષ્ટ

સુગુરુવન્દનસૂત્ર

इच्छामि क्षमाश्रमण ! वन्दितुं यापनीयया नैपेधिकया
इच्छामि खमासमणो ! वंदितुं जावणिज्जाए निसीहिआए ।

ધચ્છુ છુ હે ક્ષમાથી યુક્ત માધુ ! નમવાને ગતિ અનુસાર પાપકાર્યોના નિષેધપૂર્વક
અર્થ—હે ક્ષમાથી યુક્ત સાધુ ! હું ગતિ અનુસાર પાપકાર્યોનો નિષેધ
કરી (આપને) નમવાને ધચ્છુ છુ

अनुजानीत मम मितावग्रहम्
अणुजाणह मे मिउगगहं ।

રજા આપો મને પરિમિત અવગ્રહ
અર્થ—તમે પરિમિત અવગ્રહ (એટલે કે સાડા ત્રણ હાથ જેટલા
ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવા)ની મને રજા આપો

निषेधी अध काय कायसस्पर्शम्
निसीहि अहोकायं कायसंफासं ।

પાપક્રિયાનો નિષેધ કર્યો છે જેણે એવો અરણુને કાયા વડે સ્પર્શ
અર્થ—પાપક્રિયાનો નિષેધ કર્યો છે જેણે એવો (હું આપના) અરણુને
(મારી) કાયા વડે (એટલે કે મસ્તક વડે) સ્પર્શ (કરુ છુ)

क्षमणीय. भवद्भिः क्लाम अल्पज्ञान्ताना बहुशुभेन
खमणिज्जो ज्ञे किलामो । अप्पकिलंताणं बहुसुजेण
સહન કરજો આપ ખેદ અલ્પ જ્ઞાનિવાળાનો ઘણા સુખથી
મવતા દિવસો વ્યતિકાન્ત
જે દિવસો વચ્ચંતો ? ।

આપનો દિવસ વીલ્યો

અર્થ—(એ દ્વારા થતા) ખેદને સહન કરજો અલ્પ જ્ઞાનિવાળા
એવા આપનો ઘણા સુખથી દિવસ

યાત્રા મવતામ્, યાપનીય ચ મવતામ્
 હત્તા જ્ઞે? । હાવણિજ્ઞાં ચ જ્ઞે? ।
 યાત્રા આપની યાપનીય અને આપનુ

અર્થ—આપની 'યાત્રા' (વધે) છે? અને આપનુ (શરીર) 'યાપનીય' છે?

ક્ષમયામિ ક્ષમાશ્રમણ! દૈવસિકમ્ વ્યતિક્રમમ્
 સ્વામેસિ સ્વમાસમણો! દેવસિય વઙ્ગસ્મં ।

ખમાવુ છું હે ક્ષમાથી યુક્ત નાધુ! દિવસને લગતા અપરાધને

અર્થ—હે ક્ષમાથી યુક્ત સાધુ! દિવસને લગતા માગ અપરાધને

ખમાવુ છું

આવશ્યકયા પ્રતિક્રામામિ
 આવસ્તિયાણ પન્નિક્કમામિ ।

આવશ્યક ક્રિયા મગધી અતિથારથી નિવર્તું છું

અર્થ—આવશ્યક ક્રિયા કરતી વેળા જે અતિથાર લાગ્યા હોય તેનાથી
 હું નિવર્તું છું

ક્ષમાશ્રમણાના દૈવસિકયા આશાતનયા મયક્ષિશદન્યતરયા
 સ્વમાસમણાણં દેવસિઆણ આસાયણાણ તિત્તિસન્નયરાણ
 ક્ષમાશ્રમણની દિવસને લગતી આશાતના વડે તેનીમમાની કોઈ એક

યત્કિંચિમિધ્યાયા મનોદુષ્ક્રતયા વચોદુષ્ક્રતયા કાયદુષ્ક્રતયા
 હાકિચિમિધ્યાય મણહુક્કનાય વયહુક્કનાય કાયહુક્કનાય
 જે કંઈક મિથ્યાજ્ઞાનવાળી, માનસિક પાપવાળી વાચિક પાપવાળી કાયિક પાપવાળી

ક્રોધયા માનયા માયયા લોમયા સર્વકાલિકયા
 કોહાણ માણાણ માયાણ લોજાણ સઘ્વકાલિયાણ
 ક્રોધરૂપ માનરૂપ કપટરૂપ લોભરૂપ સર્વ કાળ મગધી

૧ જ્ઞાન, દશન, ચારિત્ર, તપ, સમય વગેરે ચોથો સાથે આત્માને બોડવો તે 'યાત્રા' છે
 ૨ યાપનીયના ધર્મિય-યાપનીય અને નોદધર્મિય-યાપનીય એવા બે ભેદ છે તેમાં અખડિત
 શક્તિવાળી ધર્મિયો ઉપરનો ક્રોધ તે 'ધર્મિય-યાપનીય' છે અને ક્રોધ ધરેરેનો-નાશ થવાથી
 કે તેને દબાવી દેવાથી તેમનો ઉત્થ થતો અટકાવવો તે 'નોદધર્મિય-યાપનીય' છે

સર્વમિથ્યોપચારયા

સર્વધર્માતિક્રમણયા

આશાતનયા

સવમિછોવચારાણ

સવધમ્માશ્કમણાણ

આસાયણાણ

સર્વ મિથ્યા ઉપચાર સંબંધી

સર્વ ધર્મના ઉલ્લંઘન સંબંધી

આશાતના વડે

યો

મયા

અતિચાર

કૃત

ત

ક્ષમાશ્રમણ ।

હો

મે

અચારો

કચ્છો

તસ્સ

સ્વમાસમણો ।

જે

મેં

અતિચાર

કર્ચો

તેને

હેક્ષમાથી યુક્ત સાધુ ।

પ્રતિકામામિ

નિન્દામિ

ગર્હે

આત્માન

વ્યુત્સજામિ

પન્નિકામામિ

નિન્દામિ

ગરિહામિ

અપ્પાણં

વોસિરામિ ॥

નિવર્તુ છું

નિંદુ છું

વિશેષે નિંદુ છું

આત્માને

તણ દઉં છું

અર્થ—(આપ) ક્ષમાશ્રમણની દિવસને લંગતી તેનીસ (આશાતના) માની કોઈ પણ આશાતના દ્વારા જે જે કંઈક મિથ્યાભાવવાળી, મનના, વચનના અને શરીરના દુષ્ટ વ્યાપારવાળી, ક્રોધરૂપ, માનરૂપ, કષ્ટરૂપ, લોભરૂપ, સર્વ કાળ સંબંધી, સર્વ મિથ્યા ઉપચાર સંબંધી તેમ જ સર્વ ધર્મના (એટલે જે આઠ પ્રવચનમાતાના) ઉલ્લંઘનરૂપ હોય તે આશાતના વડે મેં જે અતિચાર કર્યો હોય તેનાથી હે ક્ષમાથી યુક્ત સાધુ ! હું નિવર્તુ છું, (તેને) નિંદુ છું, વિશેષે નિંદુ છું અને (પાપી) આત્માને તણ દઉં છું (એટલે જે આત્માને પાપી વ્યાપારોથી હાલવી દઉં છું)

શ્રુતસ્તવ

પુસ્કરવરદીપાં ધાતકીરાણે ચ જમ્બૂદીપે ચ
 પુસ્કરવરદીપદ્ધે ધાયકસંઢે અ જાગુદીવે અ ।
 અરુધા પુસ્કરવરદીપમા વાનદીપકમા અને જમ્બૂદીપમા અને
 ભરતૈરવતરિદેહેષુ ધર્માદિકરાન્ નમમ્યામિ
 જરહેરવયવિદેહે ધર્મમાફગરે નમંસામિ ॥ ૧ ॥
 ભરત, ઐરવત અને ધર્મની ગરુઆત હુ નમુ હુ
 રિદેહમા કરનારને

અર્થ—પુસ્કરવર (નામના) દીપના અરુધા ભાગમાના, ધાતકીપકમાંના તેમ જ જમ્બૂદીપમાંના ભરત, ઐરવત અને (મહા)વિદેહમા ધર્મની શરૂઆત કરનારાં (તીર્થંકરો)ને હુ નમુ હુ—૧

તમન્તિમિરપટલરિખમન સુરગણનેન્દ્રમદ્વિતમ્
 તમન્તિમિરપટલવિક્સંસણસ્ત સુરગણનરિદમદ્વિયસ્ત ।
 અજ્ઞાનરૂપ અધકારના સમૂહનો દેવો ॥ સમુદાયથી અને ગતિઓથી
 નાશ કરનાર પુન્યથેવ

સીમાધર વન્દે પ્રસ્તોતિમોહજાલમ્
 સીમાધરસ્ત વન્દે પપ્ફોન્નિચ્છમોહજાલસ્ત ॥ ૨ ॥
 મર્યાદાને ધારણ કરનાર નમુ હુ તોડી નાખી છે મોહરૂપ ભગ જેણે એવાને

અર્થ—અજ્ઞાનરૂપ અધકારના સમૂહનો નાશ કરનારા, દેવોના સમુદાય વડે તથા શાસ્ત્રો વડે પુન્યથી, વળી મર્યાદાને ધારણ કરનારા અને મોહરૂપ ભગને તોડી નાખનારા એના (જૈન સિદ્ધાંત)ને હુ નમુ હુ—૨

જાતિજરામરણશોકપ્રણાશનસ્ય

જાર્હજરામરણસોગપણાસણસ્ત

જન્મ, ઘડમણ, મરણ અને તોડનો અતિશય નાશ કરનાર

કલ્યાણપુષ્કલવિશાલસુહાવહસ્ય

કલ્યાણપુષ્કલવિશાલસુહાવહસ્ત ।

કલ્યાણકારી અને પુકડ તથા વિગાળ મુખને આપનાર

ક દેવદાનવનરેન્દ્રગણાચિતસ્ય

કો દેવદાણવનરિન્દગણચિત્થસ્ત્વ

કોણ દેવોના, દાનવોના અને નરેન્દ્રોના મનુદાયથી પૂજાયેલા

ધર્મસ્ય સારમુપલમ્ય કુર્યાત્ પ્રમાદમ્

ધર્મસ્ત્વ સારમુવલગ્ન કરે પમાયં ? ॥ ૩ ॥

ધર્મના આરને પામીને કરે પ્રમાદ

અર્થ—જન્મ, ધડપણ, મરણ અને શોકનો અતિશય નાશ કરનારા, કદયાણુકારી અને પુષ્કળ તથા વિશાળ (એવા મોક્ષના) સુખને આપનારા, તેમ જ દેવોના, દાનવોના અને રાજાઓના મનુદાયથી પૂજાયેલા એવા (શ્રુત)ધર્મનો સાર પામીને કોણ પ્રમાદ કરે ?—૩

સિદ્ધાય મો પ્રયત્ન નમઃ જિનમતાય નન્દિ સદા સયમે

સિદ્ધે જો પયત્નં ણમો હિણમણ્ નન્દી સયા સંજમે

સિદ્ધ હે આદરસહિત નમસ્કાર જિનમતને વૃદ્ધિ સદા સયમમા

દેવનાગસુપર્ણકિન્નરગણસન્નતમાવાર્ષિતાય

દેવનાગસુવન્નકિન્નરગણસ્સન્નૂચ્ચજાવચ્ચિણ્

દેવોના, નાગના, સુપર્ણના અને કિન્નરના સમૂહ વડે આચા ભાવથી પૂજાયેલા

લોક યત્ પ્રતિષ્ઠિતઃ જગત્ત્વૈલોક્યમર્ત્યાસુર

લોગો હાઠ પશ્ચિત્તં જગમિણં તેલુક્કમચ્ચાસુરં

જ્ઞાન જેમા રહેલું છે જગત્ આ મનુષ્યને અમુગ્ધપ ત્રણ લોકવાણુ

ધર્મે વર્દતાં શાશ્વતઃ વિજયત ધર્મોત્તર વર્દતામ્

ધર્મો વહુત્ સાસત્તં વિજયત્તં ધર્મુત્તરં વહુત્ ॥ ૪ ॥

ધર્મ વૃદ્ધિ પામો શાશ્વત વિજય દારા ઉત્તમ ધર્મ વૃદ્ધિ પામો

અર્થ—હે (જ્ઞાની જનો) ! (જના પ્રમાણથી) સિદ્ધ એવા જિનમતને

(હું) આદરસહિત નમસ્કાર (કરું છું) (એથી કરીને) (વૈમાનિક) દેવોના, નાગ-

(કુમાર)ના, સુપર્ણ(કુમાર)ના અને કિન્નર (દેવો)ના સમૂહ વડે સાચા ભાવથી

પૂજાયેલા સયમમા સદા વૃદ્ધિ થાય છે (જિનમત)ને વિષે (ત્રણ કાળનું)

જ્ઞાન તથા મનુષ્ય અને અમુ- (ત્રણ લોકવાણુ આ જગત્ પ્રતિષ્ઠિત

છે એ (જિનમતરૂપ) શાશ્વત દ્વારા વૃદ્ધિ પામો (તેમ) એ

દાન (ચારિત્રરૂપ) ઉત્તમ ધર્મ

વૈયાવૃત્ત્યકરસૂત્ર

વૈયાવૃત્ત્યકરેષુ શાન્તિકરેષુ સમ્યગ્દષ્ટિસમાધિકરેષુ
 વૈચ્છાવચ્ચગરાણં સંતિગરાણં સન્મદ્દિષ્ટિસમાહિગરાણં
 વૈયાવૃત્ત્ય કરનાર શાન્તિ કરનાર સમ્યગ્ દષ્ટિને સમાધિ કરનાર
 કરોમિ કાયોત્સર્ગમ્
 કરેમિ કાલસ્સગ્ગ ॥
 કરુ છુ કાયોત્સર્ગ

અર્થ—(જિનશામનતુ) વૈયાવૃત્ત્ય કરનાર, શાન્તિ કરનાર અને સમ્યગ્
 દષ્ટિને સમાધિ કરનાર (દેવોની આરામના માટે) છુ કાયોત્સર્ગ કરુ છુ

जरहेसरनी सज्झाय

भरतेश्वर वाहुवली अमयकुमारः च दण्डणकुमारः
जरहेसर वाहुवली अजयकुमारो अ दण्डणकुमारो ।

भरतेश्वर वाहुवली अमयकुमारः अने दण्डणकुमारः

श्रीयक अर्णिकापुत्र अतिमुक्त नागदत्तः च

सिरिउ अणिआउत्तो, अश्मुत्तो नागदत्तो अ ॥ १ ॥

श्रीयक अर्णिकापुत्र अतिमुक्त नागदत्त अने

मेतार्य स्थूलभद्र वज्रपि नन्दिपेण सिंहगिरि

मेअज्ज थूलिजद्दो, वयररिस्ती नन्दिसेण सिंहगिरी ।

मेतार्य स्थूलभद्र वज्रपि नन्दिपेण सिंहगिरि

कृतपुण्यः च सुकोशल पुण्डरीक केशी करकण्डू

कयवन्नो अ सुकोशल, पुररिउ केसि करकं ॥ २ ॥

कृतपुण्य अने सुकोशल पुण्डरीक केशी करकं

हल विहल सुदर्शन शाल महाशाल शालिभद्र च

हल विहल सुदर्शन, शाल महाशाल शालिजद्दो अ ।

हल विहल सुदर्शन शाल महाशाल शालिभद्र अने

भद्र दशार्णभद्र प्रसन्नचन्द्र च यशोभद्र

जद्दो दससज्जद्दो, पससज्जद्दो अ जसज्जद्दो ॥ ३ ॥

भद्र(भाहु) दशार्णभद्र प्रसन्नचन्द्र अने यशोभद्र

जम्बूप्रभु वङ्कचूलो गजसुकुमाल अवन्तिसुकुमाल

जम्बूप्रभु वङ्कचूलो, गजसुकुमालो अवन्तिसुकुमालो ।

जम्बूप्रभु वङ्कचूलो गजसुकुमाल अवन्तिसुकुमाल

धन्यः इलाचीपुत्रः चिलातीपुत्र च वाहुमुनि

धन्य इलाचीपुत्रो, चिलाचीपुत्रो अ वाहुमुणी ॥ ४ ॥

धन्य इलाचीपुत्र चिलातीपुत्र अने वाहुमुनि

आर्यगिरि आर्यरक्षित आर्यसुहस्ती उदायक मनक

अज्जगिरि अज्जरक्षित, अज्जसुहस्ती उदायगो मणगो ।

आर्यगिरि आर्यरक्षित आर्यसुहस्ती

કાલકસરિ શામ્ન પ્રયુગ મૂલદેવ ચ
કાલયસૂરી સંવો, પક્ષ્ણો મૂલદેવો અ ॥ ૫ ॥

કાલકસરિ ગાળ પ્રયુગ મૂલદેવ ઝને

પ્રમવ વિષ્ણુકુમાર આદ્રકુમાર દદપ્પહારી ચ
પન્નવો વિણ્ણુકુમારો, અદ્રકુમારો દદપ્પહારી અ ।

પ્રમવ વિણ્ણુકુમાર આદ્રકુમાર દદપ્પહારી અને ।

ઐયાસ કૂરગડુ ચ ગયમ્મવ મેઘકુમાર ચ
સિજ્ઞાસ કૂરગડુ અ, સિજ્ઞાજન મેઘકુમારો અ ॥ ૬ ॥

ઐયાસ કૂરગડુ ઝન ગયમ્મવ મેઘકુમાર ઝને

એવમ્ આદય મહામત્તા દદતુ સુલ્લ ગુણગણે સયુક્તા,

એમાઙ મહાસત્તા, દિતુ સુદ્ધ ગુણગણેહિં સંજુક્તા ।

એ વગેરે મહાપગક્રમી આપો સુખને સુખના મમુદથી સુખ

યેપા નામગ્રહણેન પાપપ્રથમા નિલય યાન્તિ

હોસિ નામગ્રહણે, પાપપ્રથમા નિલય હાન્તિ ॥ ૭ ॥

જેમના નામના પ્રકુલથી પાપના બધ નાશ પામે છે ।

અર્થ—(ચકવર્તી) ભરતેશ્વર, (એના લઘુ બધુ) બાહુબલિ, અભયકુમાર

તથા (કૃષ્ણ વાસુદેવના પુત્ર) દદાણુકુમાર, (સ્થૂલભદ્રના નાના ભાઈ) શ્રીપદ, અપ્પિકાપુત્ર (આચાર્ય), અતિમુક્ત(કુમાર) તથા નાગત્તા, ચેતાર્થ (સુનિ), સ્થૂલભદ્ર, (છેલ્લા દસપ્રબંધર) વજ્ર ઋષિ, નરિષેણ, (વજ્ર ઋષિના સુરુ) સિંદગિરિ, કૃતપુણ્ય(કુમાર), સુકોશય (સુનિ), પુકરીક(સ્વામી), દેશી, (પ્રત્યેકપુષ્ક) કર્ણક, (ત્રેણિકના પુત્ર) હન અને વિદ્યલ, સુદર્શન, શાય, મહા શાલ, શાલિભદ્ર, (સ્થૂલભદ્રના વિદ્યાસુરુ) ભદ્ર(બાહુ), દશાર્ણભદ્ર, પ્રસન્નચન્દ્ર (રાજર્ષિ) તથા (ભદ્રબાહુના સુરુ) ગશોભદ્ર(લરિ), (અતિમ કેવલી) નમ્બૂરનામી, (રાજકુમાર) વઠયૂલ, (કૃષ્ણના નાના ભાઈ) ગજસુકુમાય, અવન્તિસુકુમાલ, (શાલિભદ્રના ખનેવી) ધન્ય, ઇલાચીપુત્ર, ચિવાતીપુત્ર અને (યુગ)બાહુ સુનિ, આર્ય(મહા)ગિરિ, આર્યરેસિત, આર્યસુહરતી, ઉદાયન (રાજ), (શમ્યલવ-સરિના પુત્ર) મનક, કાનકભરિ, (કૃષ્ણના પુત્ર) શાળ અને મૂલદેવ, (શમ્યલવસરિના સુરુ) પ્રભાન(સ્વામી),

તથા ૬૮ પ્રહારી (ચોર), (બાહુબલિના પૌત્ર) ત્રેયાસ (કુમાર), કૃંગડુ (સાધુ),
(પ્રભવસ્વામીના શિષ્ય) શયસવ અને મેઘકુમાર વગેરે મટાપરાક્રમી (પુરુષો)
ઠે જેઓ (જ્ઞાનાદિ) ગુણોના સમૃદ્ધોથી યુક્ત એ અને જેમનું નામ લેવાથી પાપના
બંધ વિનાશ પામે છે તેઓ (અમને) સુખ આપો - ૧-૭

સુલસા ચન્દનવાલા મનોરમા મદનરેણા દમયન્તી
સુલસા ચદનવાલા, મણોરમા મયણરેહા ઠમયતી ।

સુલસા ચદનવાલા મનોરમા મદનરેણા દમયન્તી

નર્મદાસુન્દરી - સીતા નન્દા મદ્રા સુમદ્રા ચ
નમયાસુદરિ સીયા, નન્દા જદ્રા સુજદ્રા ચ ॥ ૭ ॥

નર્મદાસુદરી સીતા નન્દા જદ્રા સુજદ્રા અને

રાજીમતી સ્પિદત્તા પદ્માવતી અક્ષના શ્રીદેવી
રાયમઈ રિસિદત્તા, પદ્માવઙ અક્ષણા સિરીદેવી ।

રાજીમતી સ્પિદત્તા પદ્માવતી અક્ષના શ્રીદેવી

જ્યેષ્ઠા સુજ્યેષ્ઠા મૃગાવતી પ્રમાવતી ચિહ્ણાદેવી
જિઠ સુજિઠ મિગાવઙ, પદ્માવઈ ચિહ્ણાદેવી ॥ ૮ ॥

જ્યેષ્ઠા સુજ્યેષ્ઠા મૃગાવતી પ્રમાવતી ચિહ્ણાદેવી

શ્રાક્ષી સુન્દરી રુક્મિણી રેવતી કુંતી શિવા જયન્તી ચ
વંન્તિ સુદરિ રુક્મિણી, રેવઙ કુંતી શિવા જયતી ચ ।

શ્રાક્ષી સુદરી રુક્મિણી રેવતી કુંતી શિવા જયતી અને

દેવકી દ્રૌપદી ધારણી કલાવતી પુષ્પચૂલા ચ
દેવઙ દ્રૌવઙ ધારણી, કલાવઈ પુષ્પચૂલા ચ ॥ ૧૦ ॥

દેવકી દ્રૌપદી ધારણી કલાવતી પુષ્પચૂલા અને

પદ્માવતી ચ ગૌરી ગાન્ધારી લક્ષ્મણા સુમીમા ચ
પદ્માવઈ ચ ગૌરી ગાન્ધારી લક્ષ્મણા સુસીમા ચ ।

પદ્માવતી અને ગૌરી ગાન્ધારી લક્ષ્મણા સુમીમા અને

જામ્બૂવતી સત્યમામા રુક્મિણી કૃષ્ણમ્ય અષ્ટ મહિષ્ય.
જાંબૂવઈ સત્ત્રજામા, રુક્મિણિ કણ્ઠઘ મહિસીઙ ॥ ૧૧ ॥

જામ્બૂવતી સત્યમામા રુક્મિણિ કણ્ઠઘ મહિસીઙ

યક્ષા ચ યક્ષદત્તા મૃતા તથા ચૈવ મૃતદત્તા ચ
હારકા ય હારકદિન્ના, ચૂચ્ચા તદ્દ ચૈવ ચૂચ્ચદિન્ના ય ।

યક્ષા અને યક્ષદત્તા મૃતા તથા વળી નક્કી ભૂતદત્તા અને

સેના વેળા રેળા મગિન્ય સ્થૂલમદ્રસ

સેના વેળા રેળા, જયણીઝં ધૂલિનદસ્ત ॥ ૧૨ ॥

સેણા વેણા રેળા બેનો ધ્યક્ષેભદ્રની

ઇત્યાદય મહાસત્ત્વ જયતિ અકલ્પશીલકલિતા

ઇચ્છાઃ મહાસત્ત્વ, જયતિ અકલ્પકસીલકલિઆઝં ।

ઇત્યાદિ મહામતીઓ જયવતી વર્તે છે નિષ્કલક ગ્રીલથી યુક્ત

અથાપિ વાચતે વાસા યશ પટદ્ ત્રિભુવને સકલે

અજ્ઞા વિ વજ્રાઃ જ્ઞાસિ, જસપરુહો તિદુશ્ચણે સયલે ॥ ૧૩ ॥

આજે પણ વાગે છે જેઓનો કીર્તિનો પગે ત્રિભુવનમા મકળ

અર્થ—સુલસા, અદનખાવા, (સુદર્શન શેઠની પત્ની) મનોરમા, (યુગ ખાહુની પત્ની) મનરેખા, અમયતી, નર્મલાસુદરી, સીતા, (અક્ષયકુમારની માતા) નદા, (શાલિભદ્રની માતા) ભદ્રા, સુભદ્રા, રાજ્યમતી, અધિષ્ઠા, (કરકંકુની માતા) પદ્માવતી, (ઉનુમાનની માતા) અન્ના(સુદરી), શ્રદ્ધિવી, (ચેડા રાજની પુત્રી) જ્યેષ્ઠા, સુજ્યેષ્ઠા, (અદનખાવાની શિષ્યા) મૃગાવતી, પ્રભાવતી, (ત્રેણિક રાજની પત્ની) ત્રિલક્ષ્મી દેવી, (ભરત અકવર્તની બેનો) બ્રાહ્મી અને સુદરી, રુક્મિણી, રેવતી, (ખાડવોની માતા) કુતી, શિવા અને જયતી, (કૃષ્ણની માતા) દેવકી, દ્રૌપદી, (અદનખાવાની માતા) ધારણી, કલાવતી તથા (અર્જુનપુત્રની શિષ્યા) પુષ્પચૂવા, પદ્માવતી તથા ગૌરી, ગાધારી, લક્ષ્મણ તથા સુસીમા, જમ્બૂવતી, સલ્લક્ષ્મી (અને) રુક્મિણી એ કૃષ્ણની આઠ પટરાણીઓ, યક્ષા, યક્ષદત્તા, મૃતા તથા વળી નિઘ્રયથી ભૂતદત્તા, સેણા, વેણા (અને) રેણા એ સ્થૂલભદ્રની (સાત) બેનો ઇત્યાદિ મહાસતીઓ જેઓ નિર્મેળ શીવથી યુક્ત છે અને જેમનો આજે પણ સકળ ત્રિભુવનમા કીર્તિનો પડો વાગે છે તેઓ જયવતી વર્તે છે -૮-૧૩

‘મન્નહ જિણાણં’ સપ્રાય

મન્યધ્વ જિનાના આજ્ઞાં નિથ્યાત્વ પરિહરત ધારયત સમ્યક્ત્વમ્
મન્નહ જિણાણં આણ, મિઠં પરિહરહ ધરહ સમ્મત્ત ।
માનો જિનેશ્વરોની આજ્ઞાને નિથ્યાત્વને પરિહરો ધારણ કરો સમ્યક્ત્વને

પદ્ધિધાવશ્યકે ઉદ્યુક્ત. ભવતિ પ્રતિદિવમમ્

ઠવિહઆવસ્સયમિ, ઝઙ્ગુત્તો હોશ્ પશ્સદિવસં ॥ ૧ ॥

છ પ્રકારના આવશ્યકને વિષે ઉદ્યમવત હોય છે ૨૨૨૦

અર્થ—(હે ભગ્ય જીવ !) તમે જિનેશ્વરની આજ્ઞા માનો, નિથ્યાત્વનો
લાગ કરો, સમ્યક્ત્વને ધારણ કરો, (કેમકે) (સામાયિક, ચતુર્વિંશતિસ્તવ,
વદન, પ્રતિક્રમણ, કાપોત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન એ) છ પ્રકારના આવશ્યકને વિષે
(ભગ્ય જીવ) સદા ઉદ્યમવત હોય છે—૧

પર્વસુ પૌષધવ્રત દાન શીલ તપ. ચ માવ ચ
પવ્વેસુ પોસહવયં, દાણં સીલં તવો અ જાવો અ ।

પર્વામા પોષધવ્રત દાન શીલ તપ અને ભાવના અને

સ્વાધ્યાય. નમસ્કાર પરોપકાર ચ યતના ચ
સપ્રાય નમુક્કારો, પરોવયારો અ જયણા અ ॥ ૨ ॥

સ્વાધ્યાય નમસ્કાર પરોપકાર અને જયણા અને

જિનપૂજા જિનસ્તવન ગુરુસ્તુત સાધર્મિકાણા વાત્સલ્યમ્
જિણપૂઆ જિણથુણણ, ગુરુથુઅ સાહમ્મિઆણ વઘ્ઘહ્ણ ।
જિનોની પૂજા જિનોનું સ્તવન ગુરુની સ્તુતિ સાધર્મિકોનું વાત્સલ્ય

વ્યવહારસ ચ શુદ્ધિ રથયાત્રા તીર્થયાત્રા ચ
વ્યવહારસ ચ સુદ્ધી, રહજત્તા તિત્થજત્તા ચ ॥ ૩ ॥

વ્યવહારની વળી શુદ્ધિ રથયાત્રા તીર્થયાત્રા અને

ઉપશમો વિવેક મવર માપાસમિતિ પદ્ધીવકરુણા ચ
ઉવસમ વિવેગ સંવર, જાસાસમિદ્ઠ ઠહીવકરુણા ચ ।
ઉપશમ વિવેક સંવર ભાષાસમિતિ છ(કાચ) જીવોની દયા અને

ધાર્મિકજનસર્ગ

વર્ણદમ

ચરણપરિણામ

ધર્મિચ્છાણસસર્ગો, કરણદમો ચરણપરિણામો ॥ ૪ ॥

ધાર્મિક જનોનો સમાગમ

ધન્વિયોનુ દમન

આત્મિનો પરિણામ

સહોપરિ

બહુમાન

પુસ્તકટિગ્ન

પ્રમાનના

તીર્થે

સઘોવરિ બહુમાણો, પુઠ્યેલિહ્ણ પન્નાવણા તિથે ।

અથ ૮૫

બહુમાન

પુસ્તકનું લખણ

પ્રમાનના

તીર્થને પરિ

શ્રાદ્ધાના

ફળમેતદ્

નિલ

સુગુરુપદેશન

સદ્ધાણ કિચમેચ્ચ, નિચ્ચ સુગુરુવણ્ણેણ ॥ ૫ ॥

શ્રાવકોનુ

કાર્ય આ

નિરતર

સુગુરુના ઉપદેશ વડે

અર્થ—પવોઆ પૌષવ પ્રત, ાન, શીન, તપ અને ભાવના, આધ્યાય, નમસ્કાર, પરોપકાર તથા જયણા, જિનોની પૂજા, જિનોનુ સ્તવન, ગુરુની સ્તુતિ અને સાધાર્મિકોનુ વાતસંપ, બ્યનદારની શુદ્ધિ, ગ્યયાત્રા અને તીર્થયાત્રા, ઉપશમ, વિવેક, સવગ, ભાષાસમિતિ અને છ(કાપ) જીવોની દયા, ધાર્મિક જનોનો સમાગમ, ધન્વિયોનુ દમન, આત્મિનો પરિણામ, સઘ ઉપર બહુમાન, પુસ્તક લખના (કે લખાવવા કે બને કામ કરના) અને તીર્થની પ્રભાવના આ કાર્ય શ્રાવકોએ સુગુરુના ઉપદેશથી રોજ કરવા બેઠાએ—૨-૫

નમોઽસ્તુ વર્ધમાનાય

નમોઽસ્તુ વર્ધમાનાય સ્પર્ધમાનાય કર્મમાનાય ।

નમસ્કાર થાઓ વર્ધમાનને સ્પર્ધા કરનાર કર્મની માથે

તજ્જયાવાસમોદ્ધાય પરોદ્ધાય કુતીર્થિનામ્ ॥ ૧ ॥

તેનો જ્ય કંઈ પ્રાપ્ત કર્યો છે મોક્ષ જેમવે એના પગેલા કુતીર્થિઆને

અર્થ—કર્મની સાથે સ્પર્ધા કરનાર, તેનો (એટલે કે કર્મનો) જ્ય કરીને મોક્ષને પામેલા અને કુતીર્થિઓથી પરોક્ષ એવા વર્ધમાન(સ્નામી)ને નમસ્કાર થાઓ—૧

યેષાં વિકચારવિન્દરાજરા

જેમની વિકરવર કમળાની શ્રેણિ

હયાય કમકમલાવલિં દધત્યા ।

વિશેષ પ્રદાનનીય ચરણકમળની શ્રેણિને - ધાણુ કરતી

સદૃશૌરિતિ સદ્ગતં પ્રશસ્ય

નમ્રતા માથે એમ મેળાપ પ્રશંસાપાત્ર

કથિત સન્તુ ગિવાય તે જિનેન્દ્રા ॥ ૨ ॥

ઠહેણુ વાઓ મોક્ષને માટે તે જિનેન્દ્રને

અર્થ—જે જિનેન્દ્રોની વિરોધ પ્રશસનીય ચરણકમળની શ્રેણિને (પોતાની ઉપર) ધાણુ કરતી એવી વિકરવર કમળોની શ્રેણિ ઉપરથી, સમ્રાજની સાથેનો મેળાપ પ્રશંસાપાત્ર ઠહેવાયો છે, તે જિનેન્દ્રો મોક્ષને માટે થાઓ—૨

કપાયતાપાર્દિતજાન્તુનિર્વૃત્તિ

કપાયરૂપ તાપ વડે પીડાયેલા પ્રાણીઓની શાંતિને

કરોતિ યો જૈનમુખામ્બુદોજતઃ ।

કરે છે જે જૈનના મુખઉપ મેઘમાથી ઉત્પન્ન થયેલો

સ શુક્રમાસોદ્ભવવૃષ્ટિસન્નિજો

તે જ્યેષ્ઠ માસમા થયેલી વૃષ્ટિની સમાન

દધાતુ તુષ્ટિ મયિ વિસ્તરો ગિરામ્ ॥ ૩ ॥

દત્તે સનાથ માટે મિતે વિસ્તાર વાણીનો

અર્થ—જે વાણીનો વિસ્તાર, જૈન (જિનેન્દ્ર)ના મુખઉપી મેઘમાથી ઉત્પન્ન થયેલો છે અને જે કપાયરૂપ તાપથી પીડાયેલાં પ્રાણીઓને શાંતિ કરે છે, તે જે જ્યેષ્ઠ માસમા ઉત્પન્ન થયેલી વૃષ્ટિની સમાન છે તે વાણીનો વિસ્તાર માટે વિશેષ

વિશાલલોચન યાને પ્રાજ્ઞાતિક વીરસ્તુતિ

વિશાલલોચનદલ

પ્રોઘદન્તાશુકેસરમ્ ।

વિશાળ નેત્રરૂપ પત્રનાથ

ઝગહુળતા દાતાના કિરણરૂપ કેસરવાળુ

પ્રાતર્વીરજિનેન્દ્રસ્ય

મુખપદ્મ પુનાતુ વ ॥ ૧ ॥

પ્રભાતે વીર જિનેન્દ્રનું

મુખકમળ પવિત્ર કરો તમને

અર્થ—વિશાળ નેત્રરૂપ પત્રનાથ તથા અત્યંત ઝગહુળતા એવા દાતા

કિરણરૂપ કેસરનાથ એવું વીર જિનેન્દ્રનું મુખકમળ પ્રભાતે તમને પવિ
કરો—૧

યેપામજિપેકકર્મ

કૃત્ત્વા

જેમનું અભિષેકકાર્ય

કરીને

મત્તા હર્ષજરાત

મુખ

સુરેન્દ્રા ।

મત્તા હર્ષના સમૂહથી

મુખરૂપ

દેવેન્દ્રો

તૃણમપિ

ગણયન્તિ નેવ

નાક

વૃણુ પણુ

ગણતા

નથી જ

દેવનોકુને

પ્રાત સન્તુ

શિવાય તે

જિનેન્દ્રા ॥ ૨

પ્રભાતે થાઓ

મોક્ષને અર્થે તે

જિનેન્દ્રો

અર્થ—જે જિનેન્દ્રોના અભિષેકકાર્યને કરીને હર્ષના સમૂહથી મત્તા થયે

એવા દેવેન્દ્રો, દેવનોકરૂપ સુખને વૃણુ (સરખું) પણુ ગણતા નથી જ,
પ્રભાતે જિનેન્દ્રો મોક્ષને અર્થે થાઓ—૨

કલક્રૂનિર્મુક્તમમુક્તપૂર્ણત

કલકથી રહિત નથી મૂકાઈ પૂર્ણતા જેની એવું

કુતર્કરાહુગ્રસન

સદોદયમ્ ।

કુતર્કરૂપ રાહુનો આસ કરનાર

સત્તા ઉદય પામેલ

અપૂર્વચન્દ્ર

જિનચન્દ્રજાપિતં

અપૂર્વ ચંદ્ર

જિનેન્દ્ર ના કથનને

દિનાગમે

નોમિ

બુધૈર્નમસ્કૃતમ્ ॥ ૩

પ્રભાતે

સ્તુતિ કરું છું

પડિતો વડે નમસ્કાર કરાયેલ

અર્થ—જે જિનચન્દ્રનું કથન કલકથી રહિત છે, વળી જેની પૂર્ણતા
મૂકાઈ નથી તેમ જ જે કુતર્ક (કરનારા પરદર્શની)રૂપ રાહુનો આસ કરનાર છે,
વળી જે નિરતર ઉત્તર પામેલા અપૂર્વ ચન્દ્રના સમાન છે અને જેને પડિતોએ
નમસ્કાર કરેલો છે તેની હું પ્રભાતે સ્તુતિ કરું છું—૩

જીવવિચારની ગાથાઓ

દશધા ભવનપતય અષ્ટવિધા વાનવ્યન્તરા મન્તિ
દસહા જવણાહિવર્ષ, અષ્ટવિહા વાણમંતરા હુતિ ।

દસ પ્રકારે ભવનપતિઓ આઠ પ્રકારના વાનવ્યતરો હોય છે

જ્યોતિષ્કા પચ્ચવિધા દ્વિવિધા વૈમાનિકા દેવા
હોઈસિયા પંચવિહા, હુવિહા વૈમાણિયા દેવા ॥ ૧ ॥

જ્યોતિષ્ક પાચ પ્રકારના બે પ્રકારના વૈમાનિક દેવો

અર્થ—ભવનપતિ (દેવો) દસ પ્રકારના અને વાનવ્યતરો આઠ પ્રકારના હોય છે જ્યોતિષ્ક દેવો પાચ પ્રકારના અને વૈમાનિક દેવો બે પ્રકારના હોય છે

દશધા જીવાના પ્રાણા ઇન્દ્રિયોજ્જ્વાસાયુર્નલરૂપા
દસહા જિયાણ પાણા, ઇદિયજસાસઆઝવલરૂપા ।

દસ પ્રકારે જીવોના પ્રાણો ઇન્દ્રિયો, ઉચ્છ્વાસ, આયુષ્ય અને ણજડપ

એકેન્દ્રિયેષુ ચત્વાર વિકલેષુ સસ અષ્ટ એવ
એગિંદિયેસુ ચત્તરો, વિગલેસુ સત્ત અષ્ટેવ ॥ ૨ ॥

એકેન્દ્રિયોમા ચાર વિકલમા સાત આઠ જ

અર્થ—(પાચ) ઇન્દ્રિયો, ઉચ્છ્વાસ, આયુષ્ય અને (ત્રણ પ્રકારતુ) ણજ એમ દસ જાતના પ્રાણો જીવોને હોય છે એકેન્દ્રિયોને ચાર તથા વિકલેન્દ્રિયોને સાત અને આઠ જ (પ્રાણ) હોય છે

અસન્નિસન્નિપચ્ચેન્દ્રિયેષુ નવ દશ કમેણ વોદ્ધવા
અસન્નિસન્નીપચિ-દિયેસુ નવ દસ કમેણ વોદ્ધવા ।

અસન્ની અને સન્ની પચ્ચેન્દ્રિયોને વિષે નવ દસ ક્રમથી બાણવા

તૈ સહ વિપ્રયોગો જીવાના મણ્યતે મરણ
તેહિ સહ વિપ્પયોગો, જીવાણં નમ્મણ મરણં ॥ ૩ ॥

તેમની સાથે વિયોગ જીવોનો કહેવાય છે મરણ

અર્થ—અસન્ની પચ્ચેન્દ્રિયોને અને સન્ની પચ્ચેન્દ્રિયોને અનુક્રમે નવ અને દસ પ્રાણ બાણવા એ (પ્રાણો)ની સાથેનો જીવોનો વિયોગ 'મરણ' કહેવાય છે

